

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

На правах рукопису

ПОЛІЩУК Алла Олександрівна

УДК 351.951 + 342.7

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ ПОЛІЦІЄЮ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор
Собакарь Андрій Олексійович

Київ – 2017

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
Розділ 1. ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ІСНУВАННЯ СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	
1.1. Поняття та система прав людини та їх місце в сучасному демократичному суспільстві	14
1.2. Місце Національної поліції у механізмі забезпечення прав людини ...	36
Висновки ло розділу 1	50
Розділ 2. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ТА ЙОГО МІСЦЕ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ	
2.1. Поняття та зміст адміністративного примусу	55
2.2. Превентивні поліцейські заходи їх місце та значення в системі адміністративного примусу	72
2.3. Поліцейські заходи примусу в системі адміністративного примусу	91
Висновки ло розділу 2	117
Розділ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН РОБОТИ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ	
3.1. Міжнародний досвід забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу	121

3.2. Шляхи удосконалення поліцейської діяльності	
щодо забезпечення прав людини	133
Висновки до розділу 3	149
ВИСНОВКИ	153
Список використаних джерел	157
Додаток	177

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КУ – Конституція України

УНР – Українська народна республіка

УРСР – Українська радянська соціалістична республіка

ЄС – Європейський Союз

РЄ – Рада Європи

ЕСПЛ – Європейський суд з прав людини

ГУНП – головне управління Національної поліції

КК – кримінальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КПК – кримінальний процесуальний кодекс

ЦК – Цивільний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НП – Національна поліція

ОВС – органи внутрішніх справ

ООН – Організація Об'єднаних націй

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність теми. Без перебільшення можна стверджувати, що сьогодні, в сучасному глобалізованому світі, права людини являють собою значну частину загальнолюдської культури, визнаються найвищою цінністю. Без розуміння та усвідомлення даної категорії неможливо реалізувати усю сукупність складних політичних, соціально-психологічних, соціальних, економічних, міжнародних відносин. Розуміння природного характеру прав та свобод людини звільняє особу від надмірної залежності від держави, дає особі можливість захистити власні права від будь-яких посягань. Права людини органічно пов'язані із соціальною діяльністю людини. Вони виступають у ролі першопочаткової форми організації взаємодії населення у правовій державі, систематизації їх суспільних відносин, превенції виникнення різного роду конфліктних ситуацій та правопорушень. Забезпечення дотримання прав людини, які закріплені в Конституції України та міжнародних нормативно-правових актах, зокрема: право на життя, честь та гідність, свободу совісті, недоторканність особи та право на участь у політичних процесах, є першочерговим завданням на шляху побудови цивілізованого суспільства та основою у процесі побудови демократичної та правової держави. А ключовим інструментом у цьому процесі та в механізмі забезпечення прав людини виступають правоохоронні органи та Національна поліція.

Після підписання політичної частини Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною наша держава зробила ще один крок до досягнення рівня провідних країн ЄС. Проте на сьогодні в Україні існує нагальна необхідність щодо вирішення значної кількості економічних, політичних, правових та соціально-культурних проблем. Все це вимагає забезпечення сприятливих умов для всебічного забезпечення та захисту основних прав і свобод людини.

Спроба нашої країни стати повноправним членом ЄС неможлива без кардинального переосмислення діяльності правоохоронних органів у цілому і Національної поліції зокрема. Основою їх діяльності має стати неухильне дотримання та забезпечення вимог національного законодавства та вимог міжнародних нормативно-правових актів щодо дотримання основних прав та свобод людини.

Дієвий механізм забезпечення та охорони прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України потребує кардинально нових підходів в управлінні, все це вимагає проведення реформування, переосмислення основних засад та принципів діяльності та докорінної зміни нормативно-правових засад функціонування Національної поліції в Україні. В першу чергу це стосується питання підвищення рівня довіри населення, переходу від каральної діяльності до сервісної, підвищення її авторитету, співпраці з громадою на засадах партнерства, удосконалення форм та методів захисту та забезпечення основних прав і свобод людини. Все це зумовлює нагальну необхідність якісного підвищення ефективності діяльності Національної поліції щодо забезпечення прав та свобод людини та вимагає наукового обґрунтування.

Проблеми забезпечення основних прав людини в діяльності правоохоронних органів, зокрема і Національної поліції, є одним із ключових напрямів наукових досліджень у сфері діяльності правоохоронних органів та застосування заходів адміністративного примусу зокрема. Зазначимо, що ключове місце в механізмі забезпечення прав людини належить адміністративно-правовим засобам, зокрема у сфері застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції.

Окремі аспекти дотримання прав людини в діяльності саме правоохоронних органів, зокрема і Національної поліції (в минулому – міліції), були досліджені у працях таких науковців: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, А.С. Васильєв, В.С. Венедиктов,

І.П. Голосніченко, М.М. Гуренко, Т.Ю. Дашо, Є.В. Додін, Ю.О. Загуменна, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, І.П.Козаченко, А.М. Колодій, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, М.В. Корнієнко, Ю.І. Крегул, М. Криштанович, Є.Б. Кубко, К.Б. Левченко, А.С. Мацко, П.М. Михайлов, О.В. Негодченко, Н.Р. Нижник, О.Г. Огородник, В.Ф. Опришко, О.І. Остапенко, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.І. Римаренко, О.П. Рябченко, В.М. Самсонов, А.О. Селіванов, Ю.М. Сидорчук, О.В. Січкара, Б.І. Старуха, Н.Н. Стахова, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.М. Тищенко, О.Ф. Фрицький, О.С. Фролова, В.В. Цветков, М.І. Хавронюк, Ю.С. Шемшученко, Г. Шмельова, В.К. Шкарупа, О.Н. Ярмиш та ін. Проте маємо зауважити, що після проголошення незалежності в адміністративно-правовій науці нашої держави були досліджені лише окремі організаційно-правові, зокрема адміністративно-правові, аспекти діяльності Національної поліції щодо забезпечення прав і свобод людини.

Через це постає нагальна проблема в проведенні комплексного наукового дослідження, основним завданням якого має стати дослідження сутності діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав людини під час застосування заходів примусу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження спрямована на подальшу реалізацію положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015 від 6 травня 2015 р.), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України № 1000/2011 від 21 жовтня 2011 р.), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., визначених стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр.; узгоджується із виконанням засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки. Роботу виконано відповідно до тематики Переліку пріоритетних напрямів наукового

забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (затверджено наказом МВС України №275 від 16 березня 2015 р.) та планів науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495), «Адміністративно-правове забезпечення розвитку судової влади в Україні» (номер державної реєстрації 0117U004649).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу існуючих наукових підходів, законодавства зарубіжних країн, а також чинного законодавства України й практики його реалізації визначити сутність та особливості забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією, а також надати ґрунтовні пропозиції та рекомендації щодо подальшого вдосконалення їх дотримання в діяльності поліції.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

розкрити поняття та систему прав людини та визначити їх місце в сучасному демократичному суспільстві;

встановити місце Національної поліції в механізмі забезпечення прав людини;

визначити поняття та зміст адміністративного примусу в діяльності Національної поліції;

розкрити сутність превентивних поліцейських заходів, що застосовуються поліцією, та визначити їх місце в системі адміністративного примусу;

охарактеризувати поліцейські заходи примусу в системі адміністративного примусу;

узагальнити особливості міжнародного досвіду забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу;

визначити шляхи удосконалення поліцейської діяльності щодо забезпечення прав людини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які формуються у сфері забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією.

Предмет дослідження становить механізм забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів та прийомів наукового пізнання. Під час написання дисертаційної роботи були використані методи теоретичного та емпіричного дослідження. *Системний* підхід виступив методологічною базою наукової роботи та був використаний під час встановлення правових основ діяльності поліції щодо забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.2). *Історико-правовий* (підрозділи 1.1, 3.1) та *формально-логічний* методи (підрозділ 2.1); метод *порівняльно-правового аналізу* (підрозділ 3.1), *логіко-юридичний* (підрозділ 3.2) використані індивідуально або в певній сукупності з метою формулювання предмета дисертаційного дослідження, визначення понятійно-категоріального змісту окремих понять та виокремлення методологічних категорій у предметній частині дисертаційної роботи, ґрунтовного визначення прикладних функцій в діяльності поліції щодо забезпечення прав людини (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2). *Методи аналізу та прогнозування* застосовувалися для аналізу передового зарубіжного досвіду та формулювання на його основі пропозицій щодо механізму вдосконалення функціонування Національної поліції в частині забезпечення прав людини (підрозділи 3.1, 3.2).

Науково-теоретичною основою в процесі написання дисертаційного дослідження виступили наукові доробки провідних вітчизняних та зарубіжних спеціалістів у сфері філософії, адміністративного права та

процесу, теорії держави і права, теорії управління та іншого роду наук у галузі права. Нормативно-правовою базою дисертаційної роботи є Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають адміністративно-правові засади правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України, а також судова практика. У ході дисертаційного дослідження було використано також проекти нормативних актів та законодавство розвинених країн світу в правоохоронній сфері. *Інформаційну та емпіричну базу дисертаційного дослідження* складають узагальнення практики щодо поліцейської діяльності провідних країн світу, довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших комплексних наукових досліджень, у якому на основі використання сучасних методів пізнання, з урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначено механізм правового регулювання відносин, які формуються у сфері забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією та запропоновано авторське бачення шляхів його вдосконалення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– сформульовано визначення превентивного поліцейського заходу, під яким необхідно розуміти вимогу морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють попереджати та не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і публічну безпеку за різних надзвичайних обставин;

– запропоновано авторську періодизацію становлення системи забезпечення прав людини з часів Української державності до теперішнього часу;

– обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання щодо діяльності підрозділів Національної поліції, особливо щодо забезпечення прав людини під час застосування адміністративного примусу поліцією у межах оновлення переліку повноважень, форм, методів та функцій діяльності поліції у сфері забезпечення прав людини, закріплення усіх ймовірних підстав до застосування державного примусу, удосконалення порядку та наслідків застосування заходів державного примусу.

удосконалено:

– теоретико-методологічний підхід забезпечення належної публічної безпеки поліцією шляхом тісної співпраці та партнерства з населенням;

– визначення механізму захисту прав, під яким варто вважати цілісний та послідовний процес, який передбачений та законодавчо закріплений в державі, результатом діяльності якого є фактичний захист прав людини;

– розуміння процесу реформування поліції в частині надання людям поліцейських послуг щодо захисту та відновлення (у випадку порушення) прав людини; під час надзвичайного стану чи у надзвичайних ситуаціях; особам, щодо яких були скоєні правопорушення; неповнолітнім, які залишилися без опіки; особам, звільненим з місць позбавлення волі, та надання охоронних послуг;

– уточнення поняття «адміністративний примус» у діяльності поліції, як застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в суспільних відносинах, шляхом превенції та припинення правопорушень.

дістало подальшого розвитку:

– теоретичні узагальнення міжнародного досвіду щодо забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією та виокремлено позитивні і негативні аспекти можливості його

використання в сучасній Україні;

– обґрунтування визначення місця Національної поліції у механізмі забезпечення прав людини та необхідності розробки докорінно нових підходів у її діяльності щодо захисту прав людини;

– обґрунтування пропозицій щодо прийняття нових та внесення змін до існуючих нормативно-правових актів із забезпечення прав та свобод людини, де має міститися узагальнений перелік прав і свобод, їх конституційні гарантії, процедура їх забезпечення, порядок відновлення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані у дослідженні висновки, узагальнення та пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – як основа для подальшої розробки проблематики дотримання прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу в діяльності поліції (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 08.12.2016);

– правотворчій діяльності – під час підготовки змін і доповнень до законодавчих актів України у сфері адміністративного права;

– навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Адміністративна діяльність ОВС», а також під час підготовки навчальних посібників, лекцій, методичних рекомендацій і розділів підручників для студентів вищих навчальних закладів;

правозастосовній діяльності – для покращення діяльності Національної поліції України (довідка Науково-дослідного інституту публічного права від 10.12.2016).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій роботі, були оприлюднені на науково-практичній конференції та круглому столі: «Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення» (Київ, 2015); «Публічне адміністрування в сфері внутрішніх

справ» (Київ, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України та одній у закордонному науковому виданні, а також у двох тезах доповідей на науково-практичній конференції та круглому столі.

Розділ 1

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ІСНУВАННЯ СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Поняття та система прав людини та їх місце в сучасному демократичному суспільстві

Тема прав людини завжди була і залишається цікавою і викликає науковий інтерес, адже самі права мають досить давню і складну історію становлення та розвитку. Відколи існує людина, відтоді вона бореться за свої права, адже права людини є багатогранним явищем, яке постійно обмежувалося всевладдям держави та релігійно-етичними поглядами. Становлення прав людини сприяло поширенню принципу рівноправності, залишаючись при цьому політико-правовим явищем. Окрім цього, боротьба за права людини майже у переважній більшості випадків призводила до суттєвих суспільно-політичних змін у тій чи іншій державі та встановлювала нові, більш якісні відносини між громадою та державою.

Історія ідеї прав людини бере свої витoki в давнині. Вже в Біблії містяться положення про цінність і недоторканність людського життя, рівність людей. В античних державах і країнах Давнього Сходу обґрунтовувалася рівність людей однаковими природними умовами їхнього походження з Космосу, «неба». І хоча за часів рабовласництва і феодалізму панувала ідея про права «вільних» людей (Аристотель, Платон та ін.), її розвиток сприяв накопиченню інтелектуального матеріалу для подальшого (буржуазного) стрибка у цьому напрямку – визнання рівності усіх людей перед законом [147].

Аналізуючи праці римських юристів можна зробити висновок, що ними

був зроблений суттєвий внесок у розвиток юридичних уявлень про права людини. Абстрактне уявлення про природно-правову справедливість було трансформовано у принцип позитивного права і стало основним критерієм дійсного права. Саме ідеєю справедливості, тобто відповідності права вимогам життя, керувалися римські юристи, створюючи «право юристів». Тракткування справедливості як необхідної властивості самого права і констатуючого моменту його поняття означало, що усі норми, які суперечили вимогам принципу природно-правової справедливості, не мають юридичної сили. Слід погодитися із Ю. І. Крегулом у тому, що важливе значення для розвитку концепції прав і свобод людини мало розроблене римськими юристами правове розуміння і тлумачення держави, правове визначення повноважень і обов'язків посадових осіб і установ [73].

У працях давньогрецьких мислителів-софістів ще у VI–V ст. до н.е. були закладені й основи концепції природного права, розвинуті згодом філософами та юристами Стародавнього Риму. Аналогічні ідеї виникали і на Сході. Зокрема, китайський мислитель Мо-Цзи (V ст. до н. е.) відстоював думку про те, що усі люди рівні перед небом, а держава є результатом їх угоди. Ряд гуманістичних принципів дало світу християнство, яке інтегрувало уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями. Спільними зусиллями багатьох поколінь накопичувався інтелектуальний матеріал, створювалося морально-філософське підґрунтя для утвердження в майбутньому всеперемагаючої ідеї прав людини. Але на законодавчому рівні ця ідея почала реалізовуватися набагато пізніше. Прийнята у 1215 р. в Англії Велика хартія вольностей традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія, зокрема, закріплювала такі важливі принципи, як співрозмірність діяння та покарання за нього, неухильне додержання

посадовими особами закону, визнання винним лише за рішенням суду, право вільного в'їзду та виїзду з країни та ін. Згодом Петиція про права (Англія, 1628) конкретизувала положення про неможливість ув'язнення вільного громадянина без законних підстав, проголосила неприпустимість існування таємних судів та позасудових репресій. Подальшим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же країні у 1679 р. так званого Habeas Corpus Act (Хабеас Корпус Акт). Цим актом встановлювалися процедурні гарантії особистої недоторканності особи, вводився інститут поруки та застави, а також встановлювалися обмеження строків тримання під вартою. У 1689 р. в Англії було прийнято Білль про права, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії. Він гарантував право підданих звертатися з петицією до короля, обмежив розмір судових стягнень і штрафів, проголосив свободу виборів до парламенту, свободу слова та суджень у його стінах. Паралельно з цим під впливом Просвітництва дедалі більшої сили набирають ідеї свободи, природних прав людини, суспільного договору, поділу влади. Неоцінним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала Декларація незалежності США 1776 р. Спираючись на природно-правову доктрину прав людини, в Декларації проголошено, що “усі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід’ємними правами, до яких належать життя, свобода, прагнення до щастя”. В цьому документі та в Конституції США 1787 р. було закладено не лише підвалини американського конституціоналізму, а й основи ліберальної концепції прав людини. Проте поворотним пунктом у історії людства в його боротьбі за утвердження прав людини, безперечно, стала Велика французька революція, яка створила, без перебільшення, документ історичної ваги – Декларацію прав людини та громадянина 1789 р. Декларація вперше на законодавчому рівні закріпила принцип формальної рівності усіх громадян перед

законом, заклала основи універсальної концепції прав людини. Було проголошено свободу совісті, свободу слова, презумпцію невинуватості, недоторканність особи та її майна, а також встановлено обов'язок держави забезпечувати та гарантувати права і свободи людини і право громадян на опір гнобленню. При цьому свобода розумілась як можливість робити усе, що не шкодить іншому. Уперше у світовій практиці в Декларації було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правових відносин: “Дозволено усе, що прямо не заборонено законом” [80].

Надалі ідея прав людини почала набувати свого звичного для сьогодення значення лише крізь призму реалізації ідеалів класичного європейського конституціоналізму під час буржуазно-демократичних революцій у Європі та війни за незалежність у США в кінці XVIII – на початку XIX ст. Хоча були й більш ранні спроби конституювання прав людини. Зокрема, права людини стали ідеологічним стрижнем Конституції Пилипа Орлика 1710 року, яка мала відомий вплив на розвиток європейської конституційно-правової думки. Права людини стали основним гаслом і найбільшим здобутком тогочасних революцій і воєн за незалежність [114].

Отже, як бачимо, людина має права від народження, тому держава зобов'язана їх забезпечувати, адже держава існує для людини, а не навпаки, окрім цього, людини є найвищою соціальною цінністю держави, тож обов'язок держави перед людиною є очевидним і має бути законодавчо закріпленим.

Аналізуючи історію виникнення та становлення прав людини, спостерігаємо появу теорії трьох поколінь прав людини. Перше покоління прав людини виникло після розпаду середньовічного суспільства та виникнення юридичної рівності, тобто коли було утверджене буржуазне суспільство та затверджені перші законодавчі акти. Друге покоління виникло після Першої світової війни та вплинуло на демократизацію і соціалізацію

конституційного права країн світу та міжнародне право. Виникнення та становлення третього покоління прав людини пов'язано з наслідками Другої світової війни та подіями, які сприяли виникненню національно-визвольних рухів у країнах, що почали активно розвиватися.

Отже, варто зазначити, що до першого покоління прав людини належать невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права. Це – право громадянина на свободу думки, совісті та релігії, на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, право на життя, свободу і безпеку особи, право на свободу від довільного арешту, затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом та ін. Особисті і політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а незабаром і в актах міжнародного права. До другого покоління прав людини належить право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу та ін., які сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. Третє покоління прав людини можна назвати солідарними (колективними), тобто правами усього людства – правами людини і правами народів. Це право на мир, безпеку, незалежність, на здорове навколишнє середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства у цілому. Йдеться про ті права особи, які не пов'язані з її особистим статусом, а диктуються належністю до якоїсь спільності (асоціації), тобто є солідарними (колективними), у яких правам особи відведено головне місце (право на солідарність, право на міжнародне спілкування та ін.) [49].

Становлення інституту прав людини призвело до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчого співробітництва країн у питаннях про права людини, надбання наднаціонального характеру законодавствами (особливо конституційними) тих держав, що підписали

міжнародні пакти про права людини. Міжнародне визнання прав людини стало орієнтиром для розвитку усього людства в напрямку створення співтовариства правових держав. Між двома першими та третім поколіннями прав людини є взаємозалежність, здійснювана через принцип: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи [49].

Надалі, в XIX – XXI століттях, розвиток конституціоналізму супроводжувався розширенням номенклатури унормованих прав людини та удосконаленням юридичних механізмів їх гарантування. На жаль, цей процес був зупинений і навіть повернутий у зворотному напрямку під час I і II світових воєн, які продемонстрували вразливість гуманітарних ідеалів людства та прав і свобод людини за відсутності відповідних міжнародних гарантій.

З огляду на це засновники ООН, приймаючи Статут цієї поважної міжнародної організації на Конференції в Сан-Франциско в 1945 році, визначили принцип поваги до прав людини основною метою та завданням діяльності ООН. На виконання своїх статутних завдань уже в 1946 році ООН заснувала Комісію з прав людини – основний орган у рамках системи ООН, що визначає політику цієї організації у сфері прав людини. Утім, повоєнний світ очікував не лише на поновлення ідеалів гуманізму та людяності, втілених у правах людини, а й на їх визнання та гарантування на міжнародному рівні. Відповідна копітка робота була з успіхом здійснена членами Комісії.

Після ретельного вивчення підготованого Комісією проекту Загальної декларації прав людини і 1400 етапів голосування майже за кожним його пунктом і словом Генеральна Асамблея урочисто прийняла Загальну декларацію прав людини. Ця визначна подія відбулася 10 грудня 1948 р. в Парижі. Відтоді відзначення річниць з дня прийняття Декларації стало справедливо вважатися святом консолідації усіх правозахисників світу [113].

Щодо становлення прав людини в Україні, то Український народ зробив гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини. Його представниками було створено низку яскравих взірців правової думки й нормотворення, в яких отримали своє втілення такі найвищі цінності суспільства, як законність, свобода, рівність, повага до особистості та ін. Чимало демократичних інститутів і гуманістичних ідей (народоправство, відмова від смертної кари, віротерпимість, виборність суддів тощо) народилися або дістали розвиток саме на території сучасної України [155].

Щодо виникнення прав людини в Україні, відомості про стан і ступінь їх розвитку можна отримати з історичних джерел і пам'яток права, створених на території сучасної України від найдавніших часів і до сьогодення. Давнє звичаєве право, хоч і узаконювало панування феодалів, але водночас і обмежувало його, створювало певні правові гарантії для нижчих верств населення, закріплювало поступову відмову від варварських принципів кривавої помсти і таліону, обмежувало сваволю і врегульовувало повсякденний побут населення Київської Русі. Тож можна сміливо стверджувати, що виникнення прав людини в нашій державі бере свій початок з часів Київської Русі (IX–XII ст.), де реальною ознакою проявів першого демократизму були «ряди» – це договори, які укладали жителі зі своїми князями, основною вимогою в яких до князя було «не ображати народ». У випадку, якщо князь порушував таке зобов'язання, народ на віче міг усунути його з князівського престолу. Підтвердженням цього є той історичний факт, який засвідчує, що у 1067 році Київське віче усунуло з князівського престолу князя Ізяслава, який грубо порушував зазначене вище зобов'язання щодо свого народу [156].

Окрім цього, за часів Київської Русі були створені перші писані кодифіковані акти феодального права. Найвагоміше місце серед вказаних актів посідає Руська правда, яка була побудована на основах відносного

гуманізму, оскільки за Руською Правдою в Київській Русі не було смертної кари, були відсутні норми про мученицькі покарання та катування, поважалося право власності, була відмінена кривава помста, окрім цього, було досить демократично визначене становище жінки, а також містилися норми захисту життя, честі і гідності особи. Отже, цей період можна вважати першим і фундаментальним у історії становлення прав людини в Україні.

Другим періодом становлення прав людини в Україні можна вважати початок XIV ст., коли більша частина українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського. У цій багатонаціональній державі українські князівства отримали сприятливі умови для свого соціально-економічного і культурного розвитку. Річ у тім, що Литва перейняла українську культуру, традиції державного життя Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, що виявилось у поступовому так званому запозиченні, перенесенні «руських» правових норм на Литовсько-Руську державу. Власні акти «великокнязівської влади теж спиралися на давні руські правові джерела і Руську Правду. У цей період основна частина українського населення – селянство підпала під владу земельних власників, а у розшарованому на окремі стани суспільстві на перший план вийшла боротьба за станові права, вільності та привілеї. Унаслідок цього Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.), і особливо останній з них, який багатьма сучасниками вважався найдосконалішим в Європі збірником законів, закріпили низку принципово нових підходів до статусу особи [52, с. 234–237].

Третій період починається з часів Запорозької Січі в 1648–1694 рр., коли велася національно-визвольна війна. В той час саме в Запорозькій Січі існували ідеали рівності, свободи та поваги до гідності людини. Тоді були створені пакти, закони та вільності Війська Запорозького. Саме в той період на території України було започатковано майбутню республіканську форму правління, створено новий правовий статус особи та розпочалося

відновлення національних, релігійних та економічних прав людини. Усе це відображалось у змісті статей першої Конституції незалежної України, яка була створена Пилипом Орликом у 1710 році і проголошувала відповідальність перед людиною, рівність прав і свобод, демократичну організацію влади з принципом поділу влади. Варто зазначити, що саме цей документ є найбільшою гордістю нашої держави, її самобутнім надбанням, хоча і не зовсім досконалим, проте все ж таки це є здобуток вітчизняної конституційної думки у площині прав і свобод людини [6].

Четвертий період прав людини співпав з розвитком ідеї прав людини, що базується на теорії природного права та знайшов своє втілення в нормативних актах Європи та світу (Декларація незалежності США 1776 р., французька Декларація прав людини та громадянина 1798 р. тощо). В Україні зазначена ідея підтримувалася діяльністю таємного Кирило-Мефодіївського товариства і була визнана в колах українських суспільних діячів, таких як Тарас Шевченко, який в поемах оспівував свободу людини, та Михайло Драгоманов, який в конституційному проекті передбачав конституційну свободу людини, забезпечення недоторканності особистості, повагу її гідності, Михайло Костомаров, який пропонував скасувати кріпосне право та смертну кару і встановити юридичну рівність. Відомий правознавець А. Кистяківський підкреслював необхідність обмеження державної влади “невід’ємними, непорушними недоторканими, невідчужуваними правами людини”, найважливішим з яких вважав право на гідне існування. Відповідний внесок у розвиток політичної та правової думки в цей період зробили Іван Франко та Леся Українка, які підтримували ідею свободи, що проголошена законами [156].

П’ятий період становлення прав людини в Україні припадає на добу Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. На цьому етапі було сформовано основну для даного часу нормативно-правову базу щодо прав людини, яка передбачала вільне

віросповідання, право на зібрання, право на страйки, свободу слова та друку, недоторканність людини, її життя та власності, визнавалася рівність чоловіків та жінок, визнавалася таємниця листування, свобода сумління та віри, право на зміни віросповідання, право на свободу пересування та ін. До основних правових документів, які містили зазначені положення вказаного періоду, належить Конституція Української Народної республіки та Закон Української Центральної Ради “Про національно-персональну автономію”. Аналогу вказаного Закону в країнах Європи не було. Цей Закон можна вважати ще одним визначним здобутком української держави, адже саме норми цього Закону закріплювали право російського, єврейського, польського та інших народів у межах Української Народної Республіки на самостійне влаштування свого національного життя, що здійснюється через органи Національного Союзу [6].

Шостим періодом становлення прав людини в Україні слід вважати перебування нашої держави у складі Радянського Союзу. У цей час, а мова йде про період з 1919 по 1991 роки, було прийнято чотири Конституції УРСР, норми яких містили положення щодо прав та свобод людини.

Конституція УСРР 1919 року серед основних завдань ставила утворення для працюючих можливості користуватися свободою живого і друкованого слова, зборів і спілок. Дозволялася пропаганда релігійних наук з метою забезпечення свободи висловлення працюючими своїх думок. Конституцією УСРР від 1929 року проголошувалася свобода релігійних визнань і антирелігійної пропаганди, воля виявлення своїх думок. Гарантувалася воля зібрань, мітингів, походів, свобода спілок. На державу покладалася обов’язок надати громадянам повну, всебічну та безоплатну освіту. Право на доступ до духовної (культурної) інформації забезпечувалося подальшим розвитком української національної культури, культури національних меншин.

Конституція УРСР 1937 р. проголосила принцип гласності судового

процесу. Визнавалося право на освіту, свобода слова, друку, гарантувалася недоторканність житла громадян і таємниця листування.

Конституція УРСР 1978 року визнавала розширення гласності, право на доступ до духовної інформації (бібліотечних, музейних, архівних фондів тощо), загальнодоступність цінностей вітчизняної та світової культури. Закріплювала право на одержання масової інформації, розширювала можливості щодо вільного поширення інформації. На службових осіб покладала обов'язки розглядати пропозиції та заяви громадян, давати на них відповіді, не вчинювати переслідувань за критику. Гарантувала свободу совісті, відправляти релігійні культури або вести атеїстичну пропаганду. Забезпечувала право на недоторканність житла, особистого життя громадян. Підлягали захисту з боку держави честь і гідність, особиста свобода та майно, гарантувалося право оскарження дій службових осіб, державних і громадських організацій [27].

Отже, можна зробити висновок, що шостий, так званий радянський, період зробив досить вагомий внесок у процес становлення та розвитку прав людини в Україні. Кожна редакція Конституцій УРСР містила різного роду права людини, які якісно змінювалися та доповнювалися новими, проте найбільш демократичною прийнято вважати Конституцію 1978 року. Але незважаючи на це, історія свідчить, що зазначені положення щодо прав людини у більшості випадків були тільки формальними і мали декларативний характер, адже цей період характеризувався тоталітарним режимом та широкою владою Комуністичної партії.

Відповідно, сьомий період становлення прав людини в Україні припадає на 1996–2000 роки. У 1996 році було прийнято Конституцію України, яка містила цілий розділ щодо прав людини, який повністю відповідає нормам міжнародно-правових актів з прав людини. Це стало значним етапом у розвитку української історії становлення прав людини. Поряд з національними гарантіями Конституція передбачила можливість

використання і міжнародно-правових гарантій, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Відтепер громадяни України отримали можливість звертатися за захистом своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини. До того ж, приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Україна також визнала і компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом. Конституція України юридично ліквідувала усі нормативні перешкоди на шляху до забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проголосивши, що норми Конституції України є нормами прямої дії і що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Окрім прийняття Конституції, важливим моментом у державно-правовій системі захисту прав і свобод людини у нашій країні є запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Це є новацією для нашої держави. У Конституції України закріплено право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого і визначено, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у конституційному Законі України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”, прийнятому Верховною Радою України 23 грудня 1997 р. При розробці цього закону було враховано позитивний досвід інституту омбудсмана (Уповноваженого з прав людини) європейських країн. Віднині цей інститут являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні. Усвідомити природу, функції та

мандат нового для України демократичного інституту позасудового захисту прав і свобод людини неможливо без аналізу подібних правозахисних інституцій у демократичних країнах світу [25].

Настанням восьмого – новітнього періоду становлення прав людини в Україні можна вважати різні події, які відбувалися в нашій державі. Але, на нашу думку, цей період бере свій початок саме з 2012 року, коли було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, який покликаний регулювати порядок кримінального провадження на території України та сприяти забезпеченню захисту прав та свобод людини і громадянина. Цей кодифікований закон замінив Кримінально-процесуальний кодекс від 1 квітня 1963 року і став набагато якіснішим та таким, що відповідає європейським стандартам. Головною метою цього Закону є в першу чергу охорона інтересів населення держави, фізичних та юридичних осіб, тобто захист прав та свобод людини взагалі, та самої держави зокрема. Основними нововведеннями слід вважати такі: встановлення розумних строків, так званих оцінюваних понять, введення абсолютно нових суб'єктів кримінального провадження, таких як суд присяжних та слідчий суддя, поява нової глави, яка містить 22 засади проведення кримінального судочинства. Окрім цього, у нормах вказаного документа зафіксовано більші вимоги до захисника та введено нову форму прокурорської діяльності (нагляд у формі процесуального представництва). Новий Кримінальний процесуальний кодекс є набагато продуманішим та ефективнішим, оскільки є набагато структурованішим та узгодженим.

Окрім цього, новітній період прав людини в Україні характеризується проведенням різного роду змін у державі та реформуванням правоохоронних органів. Становлення та розвиток сучасної правоохоронної системи України зумовлюють проведення цілісного комплексу заходів, спрямованих на побудову дієвого механізму захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Здобутки Революції гідності та євроінтеграційні прагнення нашої

країни, які були втілені у багатьох керівних нормативно-правових актах, передбачають і системну реформу національних судових та правоохоронних органів. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна», Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ України закріпили основоположні засади реформування національної правоохоронної сфери, а саме: створення оновленого Міністерства внутрішніх справ як цивільного органу, що формує політику у сферах: протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку, комплексного управління державним кордоном, протидії нелегальній міграції, цивільного захисту, пожежної безпеки та протидії надзвичайним ситуаціям; створення Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади в системі МВС, що реалізує політику у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку; вдосконалення функціональної структури Національної поліції України, спрямоване на розмежування компетенції, усунення дублювання повноважень, чітке визначення її функцій та чисельності; створення нової системи конкурсного відбору й атестації поліцейських з урахуванням найкращих здобутків провідних країн Європи та світу. Так, у 2015 було прийнято Закон України «Про Національну поліцію», розпочався новий процес становлення вітчизняної правоохоронної системи, яка в першу чергу покликана захищати права та свободи людини і громадянина.

Як бачимо, в історії України були періоди, коли вона випереджала інші держави Європи та світу щодо розвитку прав людини, а, отже, і щодо розвитку термінології з прав людини.

У новітніх конституціях, до яких належить й чинна Конституція України, поряд із розширенням системи громадянських, політичних, економічних, культурних (духовних) прав і свобод, закріплено нові види прав і свобод – інформаційні та екологічні. При цьому нині значна увага

приділяється не лише розширенню прав і свобод людини, а й їх реальному змістовному наповненню та гарантованості.

На сьогоднішній день право, як система правил поведінки, виступає регулятором усіх суспільних процесів у державі. Право дозволяє і забороняє, охороняє і карає. Іншими словами, право безпосереднім чином впливає на людське життя. Формула, яка складає суть правового регулювання, містить у собі три елемента права, обов'язки, відповідальність. Право встановлює межі можливого та зобов'язує усіх учасників певних правовідносин не порушувати встановлені правила, інакше порушники нестимуть відповідальність [163, с. 24].

Права людини є однією з ключових наукових проблем, які всебічно вивчаються – з філософсько-гуманістичного погляду, в аспекті принципів перебудови правової системи, проведення економічної та культурної політики. Невичерпність прав і свобод людини є відображенням природи їх носія – людини, у зв'язку з чим їх слід аналізувати цілісно, комплексно, як категорію багатогранну та поліфункціональну. Універсальний характер прав і свобод людини визначає ту обставину, що вони є предметом дослідження усіх галузей суспільствознавства та ряду правових наук, кожна з них визначає певну галузь життєдіяльності людини. З удосконаленням системи прав та свобод людини суспільство пов'язує вирішення внутрішніх, міжнародних та глобальних завдань. Юридична наука в галузі прав та свобод людини має свій складний спектр дослідження.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері захисту прав людини. В умовах глобального світу права людини посідають основне за

важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами.

В умовах розвитку державності України, як демократичної європейської країни, ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним з основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення. У зв'язку з цим актуальною проблемою є удосконалення законодавчої бази в напрямку розвитку та становлення інституту захисту прав людини як одного з основних пріоритетів правової держави. Якою б не була держава за своєю природою, який би режим не панував – права людини, її взаємодія з державою завжди мали практичне значення, оскільки без урахування цієї взаємодії неможливо було б встановити в суспільстві порядок, необхідний для пануючої еліти або для демократично обраних представників народу [20, с. 16].

28 червня 1996 року було прийнято Основний Закон нашої держави – Конституцію України. Саме з цього моменту і розпочався новітній вітчизняний період інституту прав людини і громадянина. Основний Закон закріплював та встановлював оновлений, більш досконалий статус людини і громадянина в Україні, що відображалось у новому, абсолютно окремому розділі – "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина". У положеннях цього розділу закріплено вихідні засади правової демократичної соціальної держави, визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; утверджено, що забезпечення прав людини є головним обов'язком держави. Отже, у Конституції України закріплено як загальнолюдські права, так і права, якими володіють лише громадяни України. Це повністю узгоджується із законодавчою практикою міжнародного співтовариства [69].

Аналіз змісту Розділу II Основного Закону України дає можливість прийти до висновку, що наша держава на законодавчому рівні взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення вказаних вище прав людини і громадянина

та сприяти їх реалізації та захисту, тобто таким чином держава здійснює одну зі своїх основних функцій – правоохоронну.

Після прийняття Конституції України 1996 року та ратифікації Верховною Радою України 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року із Протоколами, прийнятими до неї, з метою ефективної імплементації прав і свобод, гарантованих нею, Верховною Радою України 17 червня 1999 року було затверджено Засади державної політики України в галузі прав людини. Незважаючи на те, що даний документ здебільшого має загальний та декларативний характер, його прийняття є основою законотворчої діяльності у цій сфері та сигналом для міжнародного співтовариства щодо напрямків розвитку України та її державної політики у галузі прав і основних свобод людини. Зокрема, даним документом встановлено, що в Україні забезпечення прав і основоположних свобод людини вважається головним обов'язком держави, органів державної влади та місцевого самоврядування; визнається універсальність, взаємопов'язаність та взаємозалежність прав і основних свобод людини і громадянина; найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека; права і основні свободи людини і громадянина вважаються такими, що дані людині від народження і є невід'ємними. На меті ставиться приведення законодавства України у відповідність з універсальними стандартами прав людини Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи.

Це дає підстави для висновку, що в Україні перебудовується уся правова система; права і свободи людини і громадянина визнані неодмінними засадами нового конституційного ладу. Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав в усіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи людини і громадянина. Такий підхід повністю відповідає сучасній теорії

конституційного права [57, с. 47–48].

Поява, утвердження та розвиток інституту прав людини дало поштовх до виникнення досить великої кількості різних міжнародних організацій, транснаціональних правозахисних об'єднань та міжнародних неурядових організацій, які стежать за дотримання відповідних міжнародних документів.

В 1993 році в рамках Програми розвитку ООН було підготовано Доповідь про суспільний розвиток, де зазначалося, що “нові концепції суспільної безпеки повинні концентруватися на безпеці людини, а не тільки держав”. Для авторів цієї доповіді поняття “суспільна безпека” стосувалося в першу чергу людей і необов'язково держав. Це поняття відрізнялося від традиційного розуміння безпеки як безпеки національної, яке зазвичай стосувалося проблеми захисту від погроз саме їй та національним інтересам, у той час як суспільна безпека в полі зору своєї уваги має умови життя людини і означає свободу (захищеність) від різного роду загроз її добробуту. Одним із завдань, адресованих міжнародним організаціям у Програмі розвитку ООН, виступає підвищення рівня безпеки у суспільних середовищах. Це, як зазначають автори згаданої Доповіді, повинно виступати визначальною та об'єднуючою метою міжнародної співпраці. Видається, що саме права людини можуть значною мірою виступати нормативним вираженням концепції “людської безпеки” у сфері права.

Власне, можна вести мову про те, що категорія “права людини” здатна запровадити більш чітку систему оцінки суспільного розвитку. Втім, сказати, що права людини – це лише система критеріїв оцінки реальної значимості суспільного розвитку, означає проігнорувати той зворотний вплив, який виявився з боку прав людини на суспільство [32].

Права та свободи людини і громадянина настільки є різноманітними, що викликають постійний науковий інтерес як у вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які здійснюють свої дослідження у площині класифікації та систематизації існуючих прав і свобод.

Аналіз юридичної літератури дав можливість прийти до висновку, що на сьогоднішній день існує так звана офіційна класифікація прав людини, яка передбачена відповідними діючими міжнародним договорами, та доктринальна класифікація прав людини, яка здійснюється вченими-правознавцями.

Варто погодитися з авторитетною думкою В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка, які у своїх дослідженнях говорять про існування різних класифікацій прав і свобод людини. Так, наприклад, автори доводять, що першу групу так званих "елементарних" прав і свобод на цивілізаційному рівні закріпила Загальна декларація прав людини 1948 року. Йдеться про унормування на міжнародному рівні права на життя; свободу і недоторканність особи; свободу від рабства; заборону тортур або жорстокого, нелюдяного ставлення або покарання; рівність перед законом тощо. Другу групу прав людини склали її особисті цивільні права: право особи на визнання її правосуб'єктності; свобода пересування та вибору місця проживання; право на притулок; право на громадянство; право володіння майном. Третю і четверту групи прав людини складають політичні права і свободи, а також економічні, соціальні та культурні права [114].

Утім, автори погоджуються, що існують й інші класифікації прав і свобод людини. Зокрема, права людини розрізняють за сферою суспільних відносин, у яких ці права існують, називаючи громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та екологічні права. Така класифікація застосовується протягом багатьох років, ґрунтується на міжнародних документах. Іноді правознавці виділяють і так звані "новітні" права – "колективні", або солідарні – такі, як права народу, національних меншин чи інших соціальних груп чи асоціацій на самовизначення (правову самоідентифікацію), на розвиток, на здорове довкілля тощо. У сучасній юридичній науці поширені й інші точки зору щодо системи прав і свобод людини та її складових.

Зокрема, права і свободи людини можуть бути класифікованими:

1) за предметом конституційні права і свободи людини і громадянина поділяються на політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні), інформаційні, екологічні;

2) за суб'єктами – це індивідуальні та колективні права; права і свободи громадян України та права і свободи іноземців і осіб без громадянства;

3) за походженням – природні та позитивні (похідні);

4) за віковою приналежністю – права дитини, права молоді; права людей похилого віку;

5) за статевою приналежністю – права жінки тощо.

У своїй сукупності ці права і свободи утворюють систему основних прав і свобод людини і громадянина, основними елементами якої традиційно вважають громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи людини і громадянина [113].

В цілому можна стверджувати, що сучасна класифікація прав і свобод людини і громадянина досить різноманітна. Це пов'язано в першу чергу з множинністю наукового обґрунтування даного інституту та з існуючими особливостями тієї чи іншої країни, в якій закріплені відповідні права та свободи. Наявність такого різноманіття є досить позитивним моментом при побудові Конституції та інших нормативно-правових актів тієї чи іншої країни, оскільки допомагає повною мірою та послідовно закріпити вказані права та свободи у відповідних законодавчих актах і передбачити якісний юридичний механізм їх захисту.

Отже, необхідно зазначити, що права і свободи мають свій зміст (якість) і обсяг (кількість, що зумовлюється якістю). Обмеження прав і свобод припустимі тільки в тому разі і тією мірою, якою вони передбачені законодавством конкретної держави і відповідають нормам міжнародного права. До основних видів прав людини належать такі:

- громадянські (особисті) права – це природні, основоположні, невід'ємні

права людини. Вони походять від природного права на життя і свободу, яке від народження має кожна людина, і покликані гарантувати індивідуальну автономію і свободу, захищати особу від сваволі з боку держави та інших людей. Ці права дають людині змогу бути самою собою у стосунках з іншими людьми і державою. Ці права є загальними, надтериторіальними і наднаціональними;

- політичні права – можливості (свободи) громадянина брати активну участь в управлінні державою та у громадському житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості. Це право обирати і бути обраним до представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування, право на утворення громадських об'єднань і участі в їхній діяльності, право звернення до органів держави, свобода демонстрацій і зборів, право на інформацію, свобода преси, радіо, телебачення та ін.;

- економічні права – можливості (свободи) людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися предметами споживання і основними чинниками господарської діяльності: власністю (право на власність) і своєю робочою силою (право вибору роду занять), використовувати її самостійно або за трудовим договором (право на працю), виявляти підприємливість та ініціативу в реалізації своїх здібностей і придбанні засобів для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ (свобода підприємництва);

- соціальні права і свободи – можливості (свободи) людини і громадянина бути соціально захищеним державою: право на отримання належної зарплати (стипендії); право на соціальне забезпечення у разі хвороби, каліцтва, втрати годувальника; право на охорону здоров'я та медичну допомогу; право на захист материнства й дитинства; право на соціальне страхування; право на відпочинок, право на гідний рівень життя; право на страйк та ін.

- культурні (гуманітарні) права і свободи – можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участі у подальшому розвитку. До них належать право на освіту; вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання і творчості; доступ до культурних цінностей; користування установами культури; використання вітчизняних і світових досягнень культури і мистецтва; вільну наукову, технічну і художню творчість; охорону інтелектуальної власності; інформацію про культурне життя [148].

В цілому вказаний перелік не є вичерпним. Існує також класифікація прав і свобод людини і громадянина залежно від спрямованості потреб щодо сфери суспільних відносин: фізичні (право на життя, охорону здоров'я, медичну допомогу та ін.); особисті (на вільний розвиток своєї особистості, на повагу гідності, на свободу думки і слова); політичні (право на громадянство, на свободу об'єднань у політичні партії тощо); економічні (право на власність, на підприємницьку діяльність та ін.); гуманітарні (право на освіту, свободу творчості, авторські права тощо); права на соціальний захист (зокрема, право на соціальне забезпечення, право на житло).

Класифікація прав і свобод людини: а) за способом здійснення – активні, пасивні; б) за суб'єктним складом здійснення – індивідуальні (право на свободу віросповідання, право на здобуття вищої освіти); колективні (право на створення політичних партій, свободу демонстрацій); змішані (індивідуально-колективні).

Отже, права людини захищають індивідів від тих напрямків соціальної політики, які, приносячи користь суспільству загалом, у той же час накладають серйозні тягарі на людей. Неабиякого значення при цьому набувають економічні та соціальні права, які забезпечують необхідні умови життєдіяльності та відкривають для людей можливість безпосередньо здійснювати вплив на процес регулювання суспільного розвитку [22].

Нині стан дотримання в Україні основоположних прав людини та конституційних прав громадянина, особливо прав економічних і соціальних, за висновками правозахисних – державних та громадських – організацій не є задовільним. З огляду на вищевикладені міркування, видається доцільним доповнити ст. 21 чинної Конституції України частиною 2 такого змісту: “Усі права і свободи людини є універсальними, взаємопов’язаними, невідчужуваними та непорушними”. Гадаємо, що таке положення сприятиме вирівнюванню статусу громадянських та політичних прав та свобод людини, з одного боку, з правами соціальними та економічними – з іншого, і слугуватиме гарантією запобігання визнання суспільного розвитку самоціллю, ігноруючи при цьому основоположні права та свободи людини.

1.2. Місце Національної поліції у механізмі забезпечення прав людини

На сьогодні у більшості країн світу питання дотримання та захисту прав людини стоїть дуже гостро. Особливо активно інститут захисту прав людини почав розвиватися в останнє століття, коли більшість держав взяли курс на демократизацію та розвиток громадянського суспільства. У зв’язку з цим на міжнародному рівні існує багато нормативно-правових актів, які закріплюють права людини й порядок їх захисту. Кожна сучасна держава з демократичною формою державного правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи і обов’язки людини, механізми їх реалізації та захисту.

Серед головних завдань правової демократичної держави пріоритетним є забезпечення прав людини. У ст. 3 Конституції України чітко визначено, що «людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [69]. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [30, с. 310].

В Україні забезпечення прав людини є одним із основних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямоване на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою першочергового забезпечення ними національних конституційних норм та світових стандартів дотримання прав людини [24, с. 64–65].

Сучасне українське суспільство вимагає якісного і результативного здійснення процесу захисту прав людини. Щоб вказані вимоги були виконані у повному обсязі, необхідне проведення реформування в першу чергу системи правоохоронних органів, адже саме на них у переважній більшості випадків держава покладає обов'язок захисту своїх громадян. Як показує практика, в першу чергу необхідні зміни організаційно-правових засад діяльності вказаних органів, далі варто розробити абсолютно нові підходи до здійснення владних повноважень правоохоронними органами. Окрім цього, потрібно розробити та активно впроваджувати у практику конкретні заходи щодо підвищення авторитету поліції серед громадян держави, а також удосконалити форми та методи взаємодії поліції і населення.

Необхідно зазначити, що досить важливим є механізм забезпечення прав людини. Існує два види механізму захисту людини:

- внутрішньодержавний механізм – це сукупність способів та засобів, за допомогою яких держава, враховуючи власні особливості, реалізовує захист прав людини;

- міжнародний механізм – це також сукупність способів та засобів, які є однаковими для усіх, незалежно від національності та громадянства, який забезпечує здійснення захисту прав людини.

Досить часто в юридичній літературі ми зустрічаємо поняття

«механізм» для характеристики правових явищ. Наприклад, державний механізм, механізм захисту прав, механізм органів державної влади та ін. Проте, чіткого визначення та тлумачення цього поняття немає. На думку деяких науковців, механізмом є напрями взаємодії та співпраця між інституалізованими структурами. Так, російський вчений Е. Я. Мотовиловкер розкриває поняття механізму як системи певних правових засобів, які спрямовані на захист людини [88]. На думку О. Ф. Скакун, правовий механізм є частиною так званого соціально-правового механізму. Професор О. Ф. Скакун наголошує, що такий правовий механізм діє в єдності та покликаний охороняти й захищати права людини [145, с. 206]. Крім того, вона зазначала, що механізм соціально-правового забезпечення прав людини можна поділити на три підсистеми: механізми реалізації, охорони та захисту [148, с. 206]. Відомий український конституціоналіст В. Ф. Погорілко, погоджуючись з Е. Я. Мотовиловкером, тлумачив механізм як систему правових засобів. Ці засоби необхідні для захисту прав. Крім того, В. Ф. Погорілко, як і М. П. Рогозін, зазначав, що механізм захисту прав людини є системою влади держави, основною функцією якої є захист прав людини.

Так, М. П. Рогозін визначає, що «юридичний механізм захисту прав людини – це можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, які захищають і забезпечують ці права. Система органів, які захищають і гарантують права людини: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів; центральні та місцеві органи державної виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; органи поліції; служба безпеки; прокуратура; суд» [132]. З такою думкою М. П. Рогозіна погоджується й О. Г. Огородник, проте він до механізму захисту прав відносить ще й громадські організації, правові та нормативні акти, які покликані захищати права людини [100]. Як було вже зазначено вище, механізми поділяються на міжнародні та національні. Під

міжнародними механізмами захисту прав розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав людини чи їх відновлення в разі їх порушення. Національні механізми захисту прав діють на території певної країни. Також механізми захисту прав в українському праві класифікують за галузями права, наприклад, механізм захисту цивільних прав або механізм захисту прав споживачів та ін. Згідно з нормами діючого законодавства, людина може скористатися своїми правами при наявності певних юридичних гарантій. Вони відіграють помітну роль у механізмах захисту прав, оскільки їх основна мета – реальне забезпечення максимального здійснення громадянами своїх прав. При відсутності певних гарантій з боку держави людина не зможе скористатися правом на захист [92; 94]. Тому вважаємо, що юридичні гарантії є одним з елементів механізму захисту прав. В Україні механізм захисту прав реалізується через діяльність Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин, інших комітетів Верховної Ради України в частині діяльності по забезпеченню та захисту прав людини; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Генеральної прокуратури України; інституту адвокатури (інститут надання правової допомоги); МВС України (в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини); Міністерства юстиції України (зокрема, Національне бюро по дотриманню Європейської конвенції з основних прав та свобод людини); інших центральних органів виконавчої влади (в частині забезпечення та захисту прав людини); правозахисних організацій (національні та міжнародні); науково-дослідних установ; засобів масової інформації [96].

Отже, механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини. Фактично і механізм реалізації права людини на захист теж є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини. Ці поняття на перший погляд ідентичні.

Проте, на нашу думку, механізм захисту прав є більш ширшим поняттям, оскільки він охоплює усі можливі дії при захисті прав. Поняття «механізм реалізації людиною права на захист» є дещо вузьким, оскільки елементом механізму захисту прав є реалізація людиною права на захист. Тобто механізм реалізації права людини на захист є частиною механізму захисту прав. Таким чином, можна стверджувати, що ці поняття тісно взаємопов'язані одне з одним, але вони не є тотожними.

Як правове явище, механізм захисту прав людини є системою, оскільки як було вище зазначено, складається з певних частин, таких, як право на захист; форма та спосіб захисту прав; процес та порядок звернення до відповідних органів, установ та організацій. Механізм захисту прав як система характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого й частини, кожен елемент якого займає певне місце і здійснює певні функції у ньому. Безперечно, механізм захисту прав повинен бути органічно цілісним та логічно послідовним процесом. Сутність будь-якого механізму захисту прав полягає в послідовності дій людини й досягненні певного результату. Діяльність людини при цьому полягає у відновленні становища, що існувало до порушення конкретного права особи. Суттєвою проблемою в Україні є ефективність механізму захисту прав, що залежить від стабільності суспільства, де слідування букві й духові законів є правилом, а не винятком.

Доцільним також буде уточнення поняття «забезпечення прав людини». У науковій літературі мають місце різні підходи до його визначення. Деякі автори виходять з того, що це стадія реалізації прав людини. Інакше кажучи, вони відстоюють позицію, що забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації [99, с. 42]. Проте, такий підхід не отримав широкої наукової підтримки. І в теорії права превалює точка зору, що, навпаки, забезпечення прав людини більш широке та об'ємне поняття. «Під забезпеченням прав людини розуміється система їх гарантування, тобто система загальних умов і спеціальних (юридичних)

засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – і охорону», – зазначає М. В. Вітрук [23, с. 195–196].

Такі науковці, як А. Олійник та В. Заяць вважають, що забезпечення прав людини включає в себе: а) створення умов, що сприяють реалізації прав; б) охорону прав від порушень з боку будь-кого; в) процес реалізації і захист цих прав від уже здійсненого реального їх порушення; г) відновлення порушених прав на усіх стадіях правореалізуючого процесу. Цю точку зору підтримує Е. Б. Червякова, яка зазначає: «Під забезпеченням основних прав розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з другого – діяльність органів держави зі створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права». Аналізуючи процес забезпечення прав людини з точки зору правового механізму, Г. Шмельова вказує, що це є система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони й захисту прав людини і називає такі елементи цього механізму: 1) національне законодавство, що є основою усього цього механізму; 2) юридичні процедури реалізації прав людини; 3) юридичні засоби охорони прав людини; 4) юридичні засоби захисту прав людини. Аналогічним є підхід до поняття забезпечення прав людини у О. Святоцького. Тож цей підхід прийнято вважати найбільш прийнятним, адже поняття «забезпечення прав людини» охоплює собою здійснення певних коригуючих дій, спрямованих на: а) удосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав людини; г) захист прав людини [21].

Права людини визначають, які обов'язки влада має стосовно людей. Кожна держава несе відповідальність за забезпечення однакового ставлення до усіх людей незалежно від кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших поглядів, національності й соціального походження, майнового статусу, народження та інших ознак. Влада також відповідальна за надання кожному харчування та соціального захисту – шкільного навчання, роботи й

медичних послуг, а також доступу до науки й культури, свободи слова, свободи віросповідання, свободи асоціацій та права на участь у керуванні країною [126].

«Людина прийшла до суспільства не для того, щоб мати менше прав, ніж вона мала раніше, а для того, щоб ці права краще оберігати», – справедливо наголошував Т. Пейн [109; 75, с. 34]. Завдання держави, яка претендує на те, щоб вона могла називатися правовою державою, полягає не тільки в тому, щоб визнати за своїми громадянами наявність основних природних людських прав і свобод (оскільки не держава дарує останні, проте вона має реальну здатність обмежити їх або зовсім виключити із життя суспільства), а в тому, щоб, проголосивши такі права і свободи, забезпечити можливість їх реалізувати та забезпечити безпеку особи [75, с. 35].

Серед державних органів, на які покладено обов'язок здійснення заходів із забезпечення прав людини, важливе місце відводиться органам внутрішніх справ. Вони порівняно з іншими правоохоронними структурами вирішують найбільше питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини. На ці органи покладаються функції: захисту прав людини від протиправних посягань, забезпечення громадської безпеки [152]. В системі правоохоронних органів України, що реалізують повноваження із забезпечення прав людини, особливе місце займає Національна поліція, що пов'язано, передусім, з її правоохоронним статусом як центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [43]. Її правозахисна роль найбільше проявляється в охороні прав людини, оскільки здебільшого діяльність поліції спрямована на усунення перешкод у реалізації громадянами своїх прав і свобод, направлена на попередження правопорушень, боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами і свободами будь-якими учасниками суспільних відносин.

Як зауважили А. М. Колодій та А. Ю. Олійник, діяльність поліції тут має зовнішню і внутрішню сторони. Зовнішня сторона діяльності органів поліції із забезпечення реалізації прав людини характеризується тим, що поліція: а) виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом; б) поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення; в) захищає права людини незалежно від походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань; г) не розголошує відомості, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагає іншого; г) тимчасово, у межах чинного законодавства, обмежує права і свободи особи, якщо без цього неможливо виконати покладені на неї обов'язки; д) забезпечує право на захист та інші юридичні права затриманих і взятих під варту; є) створює умови для реалізації прав, охороняє і захищає особистість від правопорушення, вживає усіх передбачених законом заходів до поновлення порушеного права. Внутрішня сторона діяльності поліції характеризується тим, що вона: а) у межах своїх завдань і функцій, своєї компетенції виконує свої обов'язки; б) застосовує заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на законних підставах; в) використовує правові та організаційні форми і методи при забезпеченні прав людини; г) її працівники не повинні самі порушувати закони, права і свободи особи.

О. В. Негодченко запропонував таку класифікацію прав людини на підставі їх функціонального забезпечення органами внутрішніх справ: перша група – права, забезпечення яких здійснюється винятково органами внутрішніх справ або спільно з іншими державними органами за ініціативою органів внутрішніх справ; друга група – права, до забезпечення яких органи внутрішніх справ залучаються іншими державним органами та установами; третя група – права, забезпечення яких покладено на інші державні

інституції, а органи внутрішніх справ забезпечують їх у межах покладених на них функцій боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку [94].

В. О. Січкара зазначав, що в сучасному демократичному суспільстві поліція поступово набуває ознак організації, що надає послуги людині щодо забезпечення її прав. Дане твердження знайшло своє відображення в ЗУ «Про Національну поліцію», зокрема ст. 2 зазначає, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг. Важливими функціями поліції в цьому напрямку є надання допомоги людям у відновленні порушених прав; у надзвичайних ситуаціях; потерпілим від правопорушень; неповнолітнім, які залишилися без опіки; особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, щодо їх ресоціалізації; надання охоронних послуг тощо [143].

Проте, поряд із тим, що працівники поліції захищають права та законні інтереси людини, вони водночас є потенційними порушниками цих прав, адже наділені повноваженнями застосовувати заходи примусу. Звісно, в такій ситуації правоохоронцям та громадянам важко витримати паритетні стосунки, які б не викликали нарікань. У пошуку шляхів подолання цієї суперечності варто згадати принцип, закріплений ст. 29 Загальної декларації прав людини: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Для забезпечення цілковитої законності реалізації поліцією владних повноважень відпрацьовано механізми внутрішньовідомчого та зовнішнього контролю поліції. У Міністерстві внутрішніх справ України система контролю багатоступенева, розгалужена. За дії працівників несуть відповідальність як їх безпосередні керівники, так і керівники вищого рівня. Діють і спеціальні структури – підрозділи штабів та служби внутрішньої безпеки, інспекції з особового складу. Застосовуються різноманітні форми контролю, серед яких –

інспектування, планові та раптові перевірки, комплексні відпрацювання, під час яких виявляються недоліки та надається практична допомога. Контрольні функції реалізуються як гласними, так і негласними методами відповідно до чинного законодавства. Зміцненню законності в діяльності органів внутрішніх справ також сприяє їх принципове реагування на заходи прокурорського контролю, приписи судових інстанцій, Служби безпеки України.

Пріоритетність дотримання в діяльності поліції прав людини виявилася у створенні окремої внутрішньовідомчої системи важелів гарантування прав громадян. Запроваджено посаду радника міністра внутрішніх справ з питань дотримання прав людини. У складі апарату міністра створено управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ, серед завдань якого – постійне вивчення та аналіз стану додержання прав громадян, удосконалення нормативно-правової бази з цього напрямку діяльності Міністерства внутрішніх справ. Працюють громадська рада з питань забезпечення прав людини при Міністерстві внутрішніх справ України та відповідні громадські ради на рівні обласних управлінь. Результативно діють мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ [29].

На правоохоронні органи покладено досить велику кількість обов'язків. Це пов'язано в першу чергу з їх складною та багаторівневою структурою. До основних функцій правоохоронних органів, як уже неодноразово зазначалося, належить забезпечення прав і свобод людини і громадянина, захист від злочинів та інших соціальних загроз.

Сучасні реалії свідчать про те, що для того, щоб правоохоронні органи могли максимально якісно виконувати свої функції та покладені на них державою обов'язки, їх діяльність повинна знаходитися у тісній співпраці з населенням. Ця практика є перевіреною в розвинених європейських країнах, які пройшли період реформування власної правоохоронної системи і їх

досвід став позитивним для запозичення у вітчизняну практику, про що свідчать норми Закону України «Про Національну поліцію», зокрема ст. 10. Але тут варто зазначити, що така співпраця буде ефективною лише за умови, що вона буде ґрунтуватися на основі партнерства, а не обов'язку.

Найбільш тісно робота правоохоронних органів у сфері забезпечення прав і свобод людини безпосередньо пов'язана з їх адміністративним напрямком діяльності. Це викликано тим, що у процесі її здійснення працівники вказаної структури вступають у численні адміністративно-правові відносини з людьми, їх об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами. Адміністративна діяльність цих органів має чітко виражене державно-владне спрямування, здійснюється вона від імені держави, яка делегує цим органам право на застосування специфічних заходів адміністративного впливу, які не використовуються іншими органами виконавчої влади. Вона визначається як регламентована адміністративно-правовими нормами діяльність правоохоронної системи, яка спрямована на створення належних умов для реалізації, охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина.

Варто зазначити, що спільна діяльність поліції та добровільних об'єднань населення, які беруть участь у боротьбі з правопорушеннями у сфері громадського порядку, формує у свідомості громадян необхідність враховувати загальні інтереси, шанобливо ставитися до правових приписів, з гідністю виконувати свої громадські обов'язки. Окрім того, залучення широких верств населення до правоохоронної діяльності закономірно і справедливо розглядається як важливий чинник участі громадян в управлінні справами суспільства і держави, один з основних факторів зміцнення конституційного режиму, ролі законів, посилення механізму підтримки правопорядку на ґрунті розвитку народовладдя. Окрім цього, чітке уявлення про особливості механізму забезпечення реалізації прав та обов'язків громадян має велике значення в діяльності поліції. Необхідність у такому

механізмі виникає тоді, коли реалізація конституційного суб'єктивного права не потребує втручання держави, її органів і посадових осіб у процес реалізації цього права як обов'язкової сторони. З боку держави потрібні лише гарантування прав та відтворення порушеного права.

Механізм правового захисту визначається як динамічна система правових форм, засобів і заходів, дія і взаємодія яких спрямовані на запобігання порушенням прав людини чи на їх відновлення у випадку порушення. Він містить у собі три елементи: 1) охорону прав; 2) захист прав; 3) юридичну допомогу людині. Охорона прав людини є механізмом безпосередньої дії охоронних норм права та організаційно-правової діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, установ і посадових осіб, а також громадських об'єднань з недопущення порушень прав та свобод людини і громадянина [30].

М. Криштанович наголошує, що основними проблемами адміністративної діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення прав та свобод людини є такі:

- реалізація прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах, коли сторонами процесу є громадяни та працівники ОВС;
- активізація ролі людини у відстоюванні своїх прав, свобод і законних інтересів та скасування монопольного права держави на охорону її прав і свобод;
- формування ефективної адміністративно-процесуальної бази взаємовідносин людини та посадової особи органу внутрішніх справ;
- створення системи противаг у відносинах людини з державними органами та їх посадовими особами, призначенням якої є створення максимально рівних умов для нейтралізації правопорушень та зловживань з боку представників влади;
- вдосконалення правозахисної практики в діяльності органів внутрішніх справ [76, с. 187].

Варто наголосити на тому, що при виконанні своїх завдань правоохоронні органи повинні чітко дотримуватися букви закону, поважати честь та гідність особи, бути ввічливими та толерантними, не допускати проявів расизму та бути гуманними. Це ті умови, за яких здійснюють свої повноваження правоохоронні органи усіх демократичних держав, це є ознакою розвиненості тієї чи іншої країни та запорукою національної і громадянської безпеки і навіть економічного добробуту країни.

Враховуючи процес реформування вітчизняної правоохоронної системи та нормативно-правової бази, яка регулює її діяльність, зараз важко щось говорити про ефективність чи неефективність внесених змін. Можна констатувати лиш одне, усі вони відповідають Основному Закону нашої країни і спрямовані на створення сприятливих умов для забезпечення захисту прав людини і особливо при застосуванні превентивних заходів поліцією.

Проте, важко не погодитися з думкою Б. І. Старухи, що для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні у сфері захисту прав і свобод людини необхідно більш якісне удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу. Автор вважає, що вони не повною мірою послідовні і, що дуже важливо, недостатньо адаптовані до сучасних соціальних реалій, вони характеризуються неконкретним визначенням завдань, функцій, повноважень зазначеного органу щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. Окрім цього, автор вважає, що для усунення прогалин у законодавстві України щодо нормативно-правового закріплення прав і свобод людини та громадянина, їх правових гарантій, а також діяльності ОВС щодо їх забезпечення, назріла необхідність у розробленні, доповненні та внесенні змін до Конституції України, в яких повинні бути визначені принципи діяльності органів виконавчої влади, зокрема і ОВС, щодо забезпечення прав та свобод людини, міститися узагальнений перелік прав і свобод, їх конституційні гарантії, процедура їх забезпечення, порядок

відновлення. Важливо привести нормативні акти МВС України у відповідність до міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини. Комплексний аналіз усіх елементів у системних зв'язках та в поєднаннях дозволить не тільки вдосконалити теоретичну модель механізму забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, але й сприятиме практиці запобігання порушенням прав людини (чи їх відновленню у випадку порушення) [153].

Отже, підсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок, що для того щоб захист прав людини та громадянина в нашій країні здійснювався дійсно на належному рівні, необхідно привести вітчизняну правоохоронну систему у відповідність до світових, зокрема європейських, стандартів. Йдеться, насамперед, про найвагоміші міжнародні стандарти, що визначають діяльність правоохоронних органів – це Статут Організації Об'єднаних Націй, Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи, Декларація про поліцію та Європейський кодекс поліцейської етики Комітету Міністрів Ради Європи, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенція ООН проти тортур та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження та покарання, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Угода про співробітництво між Урядом України та урядами низки європейських держав у сфері запобігання злочинам та правоохоронній діяльності. Окрім цього, варто здійснити перехід від карального до соціально-сервісного змісту її діяльності. Нагальним завданням є перетворення поліції з карального органу на правоохоронну інституцію європейського зразка; «гуманізація» поліції, та й усієї правоохоронної системи України. Вирішення вказаного завдання повинно здійснюватися виключно з урахуванням потреб сучасного українського суспільства, ментальності нації, рівня правової свідомості і правової культури громадян та з використанням позитивного досвіду діяльності

поліції із захисту прав людини розвинених зарубіжних країн.

Як показує світова практика, рішучі заходи, спрямовані на охорону та захист прав і свобод, честі і гідності громадян, не матимуть ефективності, доки поліція не отримає широкої громадської підтримки та сприяння. Тобто необхідно адаптувати правоохоронну систему так, щоб вона, передусім, працювала на людину, а її діяльність була максимально прозорою і відповідно оцінювалася громадою. Це потребує переорієнтації діяльності підрозділів поліції України у бік розвитку системи управління зв'язками з громадськістю. Зважаючи на усі ці міркування, певна перебудова правоохоронної системи України повинна починатися з народження нової ідеології змісту діяльності поліції. Це вимагає запровадження сучасних форм та підходів. Зокрема, йдеться про розвиток процесів паблік рілейшнз, завдяки можливостям яких в інших країнах світу досягається порозуміння і тісна співпраця між поліцією та населенням, покращується рівень правосвідомості людей. Безперечно, таке співробітництво сприяє гарантованій реалізації суб'єктивних прав і обов'язків. У сучасних умовах ефективного забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування правоохоронних органів.

Висновки до розділу 1

Людина має права від народження, тому держава зобов'язана їх забезпечувати, адже держава існує для людини, а не навпаки, окрім цього, людина є найвищою соціальною цінністю держави, тож обов'язок держави перед людиною є очевидним і має бути законодавчо закріпленим.

Становлення інституту прав людини призвело до виникнення універсальних юридичних дефініцій прав людини. На цьому підґрунті було

створено велику кількість міжнародних договорів щодо прав людини та їх захисту. Розвинені країни розпочали співробітництво у питаннях про права людини. В цілому можна стверджувати, що права людини – це величезне надбання наднаціонального характеру, яке надзвичайно важливе для будь-якої розвинутої, демократичної країни.

Виникнення інституту прав людини має давню історію свого розвитку та становлення. Ідея прав людини бере свій початок ще з Біблії. Вагомий внесок у цій площині було зроблено римськими юристами. У працях давньогрецьких мислителів-софістів ще у VI–V ст. до н.е. було закладено й основи концепції природного права. У 1215 році було прийнято в Англії Велику хартію вольностей, що традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Згодом Петиція про права (Англія, 1628) конкретизувала положення про неможливість ув'язнення вільного громадянина без законних підстав, проголосила неприпустимість існування таємних судів та позасудових репресій. У 1689 р. в Англії було прийнято Білль про права, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії. Неоцінним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала Декларація незалежності США 1776 р. Поворотним пунктом у історії людства в його боротьбі за утвердження прав людини, безперечно, стала Велика французька революція, яка створила документ історичної ваги – Декларацію прав людини та громадянина 1789 р.

Щодо становлення прав людини в Україні, то Український народ зробив гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини. Його представниками було створено низку яскравих взірців правової думки й нормотворення. Історія виникнення ідеї прав людини в Україні бере свій початок ще з часів Київської Русі. До визначних пам'яток правової думки щодо прав людини варто віднести Руську Правду,

Конституцію Пилипа Орлика, III Універсал УНР, Конституцію УНР, Закон Української Центральної Ради “Про національно-персональну автономію”. На основі цих джерел були створені Конституції УРСР різних років та сучасна Конституція України.

У ході дослідження було встановлено та виокремлено вісім періодів становлення та розвитку ідеї прав людини за часів української державності і до сьогодення.

Окрім цього, аналіз юридичної літератури дав можливість прийти до висновку, що на сьогоднішній день існує так звана офіційна класифікація прав людини, яка передбачена відповідними діючими міжнародним договорами, та доктринальна класифікація прав людини, яка здійснюється вченими-правознавцями.

Отже, необхідно зазначити, що права і свободи мають свою власну кількість, яка зумовлена їх якістю. Обмеження прав і свобод припустимі тільки в тому разі і тією мірою, якою вони передбачені законодавством конкретної держави і відповідають нормам міжнародного права.

Нині стан дотримання в Україні основоположних прав людини та конституційних прав громадянина, особливо прав економічних і соціальних, за висновками правозахисних – державних та громадських – організацій, не є задовільним. З огляду на вищевикладені міркування, видається доцільним доповнити ст. 21 чинної Конституції України частиною 2 такого змісту: “Усі права і свободи людини є універсальними, взаємопов’язаними, невідчужуваними та непорушними”. Гадаємо, що таке положення сприятиме вирівнюванню статусу громадянських та політичних прав та свобод людини, з одного боку, з правами соціальними та економічними – з іншого, і слугуватиме гарантією запобігання визнання суспільного розвитку самоціллю, ігноруючи при цьому основоположні права та свободи людини.

Сучасні реалії свідчать про те, що для того, щоб правоохоронні органи могли максимально якісно виконувати свої функції та покладені на них

державою обов'язки, їх діяльність повинна знаходитися у тісній співпраці з населенням. Ця практика є перевіреною в розвинених європейських країнах, які пройшли період реформування власної правоохоронної системи і їх досвід став позитивним для запозичення у вітчизняну практику.

Стає очевидним, що для того, щоб захист права людини та громадянина в нашій країні здійснювався дійсно на належному рівні, необхідно привести вітчизняну правоохоронну систему у відповідність до світових, зокрема європейських, стандартів. Йдеться, насамперед, про найвагоміші міжнародні стандарти, що визначають діяльність правоохоронних органів – це Статут Організації Об'єднаних Націй, Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи, Декларація про поліцію та Європейський кодекс поліцейської етики Комітету Міністрів Ради Європи, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенція ООН проти тортур та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження та покарання, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Угода про співробітництво між Урядом України та урядами низки європейських держав у сфері запобігання злочинам та правоохоронній діяльності. Окрім цього, варто здійснити перехід від карального до соціально-сервісного змісту її діяльності. Нагальним завданням є перетворення поліції з карального органу на правоохоронну інституцію європейського зразка; «гуманізація» поліції та й усієї правоохоронної системи України. Вирішення вказаного завдання повинно здійснюватися виключно з урахуванням потреб сучасного українського суспільства, ментальності нації, рівня правової свідомості і правової культури громадян та з використанням позитивного досвіду діяльності поліції із захисту прав людини розвинених зарубіжних країн.

Як показує світова практика, рішучі заходи, спрямовані на охорону та захист прав і свобод, честі і гідності громадян, не матимуть ефективності, доки поліція не отримає широкої громадської підтримки та сприяння. Тобто

необхідно адаптувати правоохоронну систему так, щоб вона, передусім, працювала на людину, а її діяльність була максимально прозорою і відповідно оцінювалася громадою. Це потребує переорієнтації діяльності підрозділів поліції України у бік розвитку системи управління зв'язками з громадськістю. Зважаючи на усі ці міркування, певна перебудова правоохоронної системи України повинна починатися з народження нової ідеології змісту діяльності поліції. Це вимагає запровадження сучасних форм та підходів. Зокрема, йдеться про розвиток процесів паблік рілейшнз, завдяки можливостям яких в інших країнах світу досягається порозуміння і тісна співпраця між поліцією та населенням, покращується рівень правосвідомості людей. Безперечно, таке співробітництво сприяє гарантованій реалізації суб'єктивних прав і обов'язків. У сучасних умовах ефективне забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування правоохоронних органів.

Розділ 2

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ТА ЙОГО МІСЦЕ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

2.1. Поняття та зміст адміністративного примусу в діяльності поліції

Однією із основних складових частин у системі методів управління суспільством є метод примусу. Звичайно, даний метод управління має авторитарний характер, але в сучасному суспільстві немає жодної країни, котра б не використовувала примус як один із найважливіших засобів управління суспільством.

Однією із найважливіших функцій державного примусу є правоохоронна. Вона полягає в локалізації, нейтралізації, недопущенні правопорушень, її традиційно розглядають з позиції захисту сформованих державою правовідносин і забезпечення неухильного й точного виконання юридичних норм конкретних галузей права [58]. Державний примус у нашій країні характеризується тим, що цей метод впливу є допоміжним, здійснюється на основі переконання і тільки після застосування переконання. Він застосовується до порівняно незначного числа осіб, що вчинили правопорушення.

Державний примус – це психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб з метою спонукати, примусити до виконання норм права. Він виступає у двох формах: судовій й адміністративній. При цьому використовується й засіб суспільного примусу, що не є державним.

Адміністративний примус – один з видів державного примусу. Йому, як і державному примусу в цілому, властиві характерні риси, сутність яких зводиться до використання державними органами, а в окремих випадках і

суспільними об'єднаннями, способів примусового характеру з метою забезпечення належного поведження людей. Адміністративний примус є окремим інститутом адміністративного права і, за своєю суттю, є втручанням у сферу правових інтересів правопорушника та інших суб'єктів права [115, с. 292–293].

Побудова суспільства в умовах демократії та належного правопорядку залежить від чітко визначеної правової політики держави у сфері регулювання відносин, у тому числі і при визначенні відповідальності за вчинені протиправні дії або бездіяльність.

Початковим пунктом цієї діяльності є попередження (превенція) адміністративних правопорушень, які не мають великої суспільної небезпеки, але дезорганізують при цьому діяльність органів державної влади і управління, посягають на громадський порядок, власність, права і свободи громадян [106, с. 5].

Адміністративне право регулює найважливіші відносини, які мають принципове значення для громадян та усього суспільства загалом. В умовах демократизації суспільства докорінним чином повинно змінюватися і правове регулювання у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. Ця сфера управлінської діяльності регламентується саме нормами адміністративного права [98, с. 1].

Право має обов'язковий характер, але його норми не завжди передбачають примусовий характер їх виконання. Разом з тим обов'язкові вимоги права передбачають можливість та необхідність застосування примусу до осіб, дії або бездіяльність яких посягають на правовідносини, що охороняються, або можуть створювати загрозу таким правовідносинам. Термін «примус» означає змушування до виконання дій під загрозою, що може полягати в позбавленні волі, застосуванні сили тощо. Примус – тиск з чийогось боку, приневолення. Примус – це психологічний або фізичний вплив на певних осіб з метою спонукання, примушення їх виконувати

правові норми [123].

На думку С. Л. Дембіцької, державний примус має законний і правовий характер, оскільки ґрунтується на правових нормах закону, прийнятого відповідно до норм права, і застосовуватися він має у визначених таким законом формах, на законних підставах відповідними компетентними органами. Державний примус здійснюється на противагу неправомірній поведінці учасників загальних правовідносин [87, с. 163; 31]. Тобто, як бачимо, захист пов'язується насамперед із попередженням, профілактикою небезпеки, тобто передує їй, а не виникає після неї.

У сучасних умовах розвитку держави і права постає необхідність у науковому переосмисленні функцій держави і права з метою вироблення ефективних шляхів та засобів їх реалізації. Реалізація охоронної функції держави і права націлена на збереження стабільності суспільних відносин, режиму непорушності прав і свобод людини та законних інтересів суб'єктів. Ураховуючи вказане, можна зазначити, що інтенсифікація реформування і оновлення державно-правових інституцій в Україні, модернізація їх правоохоронної сфери впливу потребує вироблення адекватного наукового підґрунтя, яке надасть змогу встановити цілісну картину теоретико-правових аспектів правоохорони як самостійної юридичної категорії [34, с. 1].

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою цінністю й відносить забезпечення прав і свобод громадян та їх гарантій до однієї з найважливіших функцій держави [77, с. 4]. Разом із тим для забезпечення режиму законності в державі законодавство України передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом застосування заходів адміністративного примусу [31].

У наукових колах у сфері адміністративного права значна частина науковців дотримується позиції, що застосування заходів адміністративного примусу покладається лише на спеціально-уповноважених суб'єктів (органів або їх посадових осіб). Основним завданням застосування цих заходів є

забезпечення публічного порядку, дотримання законності та підтримання правопорядку в країні. Вони також дотримуються позиції щодо трискладової структури адміністративного примусу, який включає в себе відповідно адміністративно-попереджувальні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративного стягнення [105, с. 199].

Проте, незважаючи на розмаїття наукових тлумачень поняття «верховенство права», безперечним є те, що принцип верховенства права є принципом природного права як сукупності ідеальних, духовних і справедливих понять про право. Визнання конституційним принципом верховенства права означає, що закони держави, як і їхнє застосування, повинні відповідати праву як мірі загальної та рівної для усіх свободи та справедливості. Крім того, у законах має обмежуватися свавілля як фізичних та юридичних осіб, так і держави для загального добра [54, с. 50].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства метою адміністративно-правового регулювання взаєностосунків громадян з органами виконавчої влади має стати регламентація таких основних форм і напрямків діяльності зазначених органів, їх посадових осіб, які б забезпечували повсякденний і справді демократичний режим цих взаєностосунків на основі непорушності конституційних прав і свобод людини і громадянина [1, с. 149].

Ця тематика досліджень є досить актуальною, адже за відсутності владних методів управлінської діяльності в суспільстві пануватимуть хаос, безвладдя і свавілля. Адміністративний примус у цілому здійснює завдання охорони, розвитку і зміцнення нормальних управлінських відносин, викорінення правопорушень, усунення їх наслідків, які можуть завдати шкоди суспільним або державним інтересам. Він є правовим засобом захисту суспільних відносин від протиправних дій, відновлення правомірного стану, забезпечення можливості практичної охорони громадського порядку, а також покарання винних осіб, які скоїли адміністративні правопорушення [31].

Уявлення про адміністративний примус, його типологію, види, які склалися останнім часом, є результатом численних досліджень вчених-адміністративістів. Разом з тим проблеми класифікації адміністративного примусу так і не одержали однозначного вирішення у відповідних працях, незважаючи на велике практичне і теоретичне значення цих наукових досліджень [18]. Чітка ж класифікація необхідна перш за все для з'ясування сутності різноманітних заходів примусу, які застосовуються органами виконавчої влади, в тому числі Національною поліцією України, усвідомлення мети цих заходів, їх правового потенціалу, співвідношення і взаємодії. Крім того, класифікація дозволяє визначити типи та види конкретних заходів примусу шляхом їх диференціації з метою їх подальшого дослідження [62; 65]. Адміністративний примус має велике значення в забезпеченні правопорядку. Саме через застосування адміністративного примусу досягається мета попередження та припинення правопорушень, притягнення правопорушників до відповідальності [48, с. 191], забезпечення публічного порядку та безпеки, що є одним із основних завдань у діяльності Національної поліції.

Адміністративний примус був і залишається об'єктом досліджень багатьох учених, які вкладають різний зміст у це поняття. Теорія адміністративного примусу в юридичній літературі ХХ ст. має складний характер. Протягом минулого століття існувало ряд неоднозначних визначень цієї наукової категорії. Маємо зауважити, що і на сучасному етапі розвитку адміністративно-правової науки проблема чіткого визначення сутності адміністративного примусу залишається невирішеною. Спробуємо провести дослідження наукових поглядів на дану проблему шляхом аналізу наукових думок та теоретичних поглядів щодо сутності адміністративного примусу провідних вчених у галузі адміністративного права. На нашу думку, ґрунтовний аналіз цієї проблеми дасть нам змогу поглянути на теоретичні засади в новій перспективі [115].

Так, на думку професора А. Є. Луньова, який в 1968 р. визначав, що в межах своєї компетенції певні органи державного управління (зокрема і правоохоронні) мають право здійснювати адміністративний примус, тобто застосовувати до особи, яка здійснила адміністративний проступок, заходи впливу, не звертаючись до суду. Він підкреслював, що в необхідних випадках до окремих осіб застосовуються заходи адміністративного примусу у вигляді накладення адміністративних стягнень за проступки; застосування інших заходів примусу (адміністративно-медичні та адміністративно-технічні заходи); застосування заходів попередження з метою запобігання правопорушенням та охорони інтересів держави і громадян [98, с. 139–140]. На думку А. Є. Луньова, усі заходи примусу можливо розділити на такі: адміністративні стягнення; заходи адміністративного припинення; адміністративно-поновлювані заходи, і додає до даних заходів також заходи запобігання [79].

У свою чергу, професор А. М. Манохін стверджує, що призначення, мета адміністративного примусу полягає в тому, щоб забезпечити в сукупності з методами переконання виконання громадянами і організаціями покладених на них законодавством обов'язків у тих сферах відносин, які складаються за межами виробничої, трудової діяльності [83, с.184]. Він звертає увагу, що необхідно визначити саму термінологію, у поняття «адміністративний примус» вкладається, на превеликий жаль, різний зміст (на практиці, а також у законодавстві). Адміністративний примус ототожнюється часом з державним примусом взагалі, у будь-якому його вигляді адміністративний примус розуміється часто і як антипод судового примусу, як примус, що застосовується іншими, окрім судів, державними органами. У цьому випадку адміністративний примус включає і дисциплінарний примус. Зрештою, адміністративний примус розуміють як один із елементів адміністративної відповідальності, як саме застосування адміністративної санкції. У поняття адміністративної відповідальності

входить ряд інших елементів – достатні підстави, вина і т. ін. [115].

Доволі широке розповсюдження отримала точка зору на теорію адміністративного примусу, згідно з якою адміністративний примус необхідно розглядати в аспекті трьох груп. Цей погляд М. І. Єропкина утвердився в теорії адміністративного права і є домінуючим. У 1973 р. адміністративний примус характеризується як конкретний вид державного примусу, а також розрізняються такі заходи адміністративного примусу, з посиланням на класифікацію М. І. Єропкина:

- заходи запобігання;
- заходи адміністративного припинення;
- адміністративні стягнення [36, с.118–120].

Класифікація, запропонована М. І. Єропкіним, часто піддавалася критиці, але це не завадило їй зберегти свою актуальність до наших днів. Однак цей варіант у цілому не знайшов позитивного відгуку у середовищі вчених-адміністративістів і про нього лише згадується при висвітленні розмаїття підходів до класифікації заходів адміністративного примусу [18].

На думку ж А. Т. Комзюка, такого роду класифікація заходів адміністративного примусу має досить суперечливий характер та часто критикується, але вона є актуальною навіть в умовах сьогодення [66, с. 208].

На думку С. В. Ківалова, адміністративно-правовий примус є одним із видів державно-правового примусу. Він характеризується тими самими ознаками, які характерні для останнього, це – правозастосовна діяльність, направлена на охорону правопорядку, реалізується в рамках охоронних правовідносин та ін. Поряд із цим адміністративно-правовий примус має особливості, які притаманні тільки йому: регулюється нормами адміністративного права, яке передбачає види, підстави, порядок їх застосування; застосовується не тільки до індивідуальних, але й до колективних осіб; має багато суб'єктів, які здійснюють адміністративно-юрисдикційну діяльність; здійснюється в рамках позаслужбового

підпорядкування при відсутності організаційного підпорядкування між сторонами [53, с. 41].

В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко поняття адміністративного примусу характеризують як владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачене правовими нормами застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, по-перше, заходів попередження, по-друге, заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення норм нормативно-правових актів [61, с. 190].

Так, зокрема, на думку І. Б. Коліушка, сучасний розподіл примусових заходів на запобігальні (попереджувальні) і припинювальні ставить за основу мету їх застосування і не здатен надалі виступати орієнтиром для майбутнього правового врегулювання адміністративної процедури. Запобігальні і припинювальні дії неодмінно зустрічаються у різних адміністративних провадженнях, які виникають за ініціативою адміністративних органів (при реалізації рішень, прийнятих на основі дискреційних повноважень; під час інспекцій і перевірок; під час притягнення до відповідальності за адміністративні проступки). Правове регулювання зазначених втручальних проваджень суттєво відрізняється. Тому існує різниця у підставах застосування і змісті запобігальних і припинювальних заходів, які мають місце у трьох видах втручальних процедур.

Не витримує критики також віднесення до структури адміністративного примусу інституту відповідальності за адміністративні проступки. Цей підхід підтримується також теоретиками права [39, с. 522–523]. Але він відображає радянське розуміння відповідальності як права держави покарати порушника і його кореспондуючий обов'язок понести призначене покарання. Якщо ж розглядати відповідальність під кутом зору теорії правовідносин, то виявиться, що обидві сторони у цих відносинах мають як права, так і обов'язки [124].

Маємо погодитися з думкою, висловленою І. Коліушком та О. Банчуком, що віднесення відповідальності до системи примусу означає необхідність поширення загальних принципів на процедуру застосування адміністративних стягнень і навпаки. Але існуючі вимоги (Конституції України та європейських стандартів) до застосування адміністративних стягнень роблять неможливим подальше об'єднання адміністративної відповідальності з іншими елементами адміністративного примусу. Основний Закон встановлює правила зворотної дії законів у часі й неможливості відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58), імунітети свідків щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ст. 63) [59].

На думку Л. Ортинського, адміністративний примус є одним із різновидів державного примусу, тобто він здійснюється від імені та в інтересах держави її офіційними представниками та має юридичну форму. У власному розумінні цей юридичний примус застосовується при ігноруванні тих чи інших обов'язкових приписів, що виходять від держави в особі її уповноважених органів. Що стосується сфери державного управління, то він є засобом забезпечення виконання приписів адміністративно-правових норм [106, с. 75].

Маємо звернути увагу, що такий підхід до трактування категорії адміністративного примусу повністю нівелює процес захисту та дотримання прав людини і характерний для країн тоталітарного режиму та радянського підходу в праворозумінні. Так, зокрема, аналізуючи думки радянських вчених щодо сутності адміністративного примусу, можна дійти висновку, що вони дотримувалися позиції, що відвідування житла особи або перевірка у неї документів не характеризується жодною примусовою вимогою, оскільки дані заходи могли застосовуватися у випадку добровільної згоди особи щодо надання дозволу на вхід до житла або на огляд особистих документів. Дані заходи трактувалися в тогочасному законодавстві як примусові лише через

те, що уповноважені на їх здійснення посадові особи могли вимагати від громадян здійснення або нездійснення даних дій. А громадяни, відповідно до законодавства, були зобов'язані на виконання даних вимог. Таким чином, можна дійти висновку, що відбувалося певне поєднання в межах певної юридичної категорії правової вимоги та волі осіб щодо виконання даних норм права. Все це можна пояснити односторонністю правових норм того часу, які були закладені у працях таких діячів як В. Ленін, К. Маркс, Ф. Енгельс та ін. [26].

Підсумовуючи радянське розуміння поняття «примусу», необхідно зауважити, що в часи Радянського Союзу держава та її органи виступали в ролі дієвого механізму для пригнічення одного класу та підвищення ролі іншого в суспільстві. В цей час норми права були лише формою вираження політичної волі панівного класу.

Іншими словами, право – сукупність правил поведінки, що виражають волю панівного класу, які встановлено в законодавчому порядку, а також звичаїв та правил співжиття, що їх санкціоновано державною владою, застосування яких забезпечується примусовою силою держави для цілей охорони, закріплення та розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних і бажаних для панівного класу. У цьому проявлявся виключно інструментальний підхід до права, який означає, що будь-яке рішення органів держави забезпечується примусовою силою.

Більшість сучасних теоретиків у галузі адміністративного права намагаються відійти від такого нормативістського визначення і розуміння права, адже у ньому зовсім не відображається елемент свободи, зумовлений рівністю осіб, рівне мірило свободи [39, с. 248]. Якщо зараз простежується чітка наукова тенденція відходу від радянського праворозуміння, то адміністративісти не мають жодного виправдання для збереження інституту примусу в незмінному вигляді [59].

Маємо зазначити, що за своєю суттю та змістом адміністративний

примус розуміється як застосування від імені держави спеціально уповноваженими суб'єктами, відповідно до норм права, заходів, направлених на превенцію правопорушень, їх припинення та притягнення до відповідальності за порушення даних нормативно-правових норм.

Серед його заходів є суто адміністративні, порівняно з іншими видами державно-примусового впливу. Це, наприклад, оплатне вилучення предмета, що був засобом чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; зобов'язання публічно попросити вибачення в потерпілого; тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної чи холодної зброї та боєприпасів [60, с. 100].

Наукові погляди вчених щодо обґрунтування поняття адміністративного примусу в радянській правовій системі зводилися до того, що його розглядали лише як певний структурно-необхідний елемент у процесі дотримання та виконання вимог чинного нормативно-правового акта, притому, що дана особа добровільно не виконує вимоги даного нормативно-правового акта. Також необхідною умовою для застосування примусових заходів (адміністративного примусу) була категорична відмова щодо виконання вимоги певного нормативно-правового акта та спротив виконанню його вимог.

Так, у свою чергу, відомий вчений І. Тарасов підтримував думку про те, що доцільно чітко визначити певні елементи, які мають застосовуватися у процесі застосування примусу безпосередньо. Вони (дані елементи), з одного боку, сприяли б застосування заходів адміністративного примусу лише у виключних випадках і лише при спротиву особи, з іншого – мали б превентивний характер до осіб та попереджували їх про застосування безпосередньо примусових заходів.

Основними положеннями нормативно-правових актів щодо застосування примусу в той час були такі:

- рамки застосування заходів примусу мають відштовхуватися не від

поняття того, що має бути виконане, а від характеру та ступеня вчинення протидії;

- заходи примусу можна застосовувати лише там, де є протидія, і вони мають бути зупинені одночасно з нею;

- заходи примусу мають бути чітко визначені в нормативно-правових актах;

- заходи примусу мають застосовуватися в порядку можливості завдання шкоди особі, яка чинить спротив, до тих пір поки його не буде подолано;

- дотримання законності та прав людини під час застосування заходів примусу має в обов'язковому порядку бути підконтрольним через механізм подання скарг [154, с. 67–68].

Основними видами заходів примусу в той час були такі:

- наказ;

- наказ із погрозою виконання наказаного за рахунок зобов'язаної особи;

- наказ із погрозою покарання;

- наказ із погрозою фізичного примусу.

Зазначені висловлення професора І. Тарасова повністю збігаються з положеннями сучасного західноєвропейського права щодо виконання адміністративних актів [59].

Так, у Німеччині використовують поняття «примус», «адміністративний примус» (зокрема у Законі та Федеральному Законі «Про безпосередній примус при здійсненні публічної влади чиновниками виконавчих органів Федерації» від 10 березня 1961 р.) тільки задля визначення певної процедури виконання та дотримання нормативних рішень адміністративного органу. Крім цього, Федеральний Закон чітко визначає межі такого примусу лише впливом на осіб або речі з використанням заходів фізичного впливу, інших засобів та вогнепальної зброї.

У той же час законодавство Нідерландів визначає примусові заходи лише як заходи фізичного впливу, що застосовуються спеціально уповноваженими органами безпосередньо або від їх імені, та направлені проти певного виду діяльності, що має на меті перешкоджання виконання обов'язків, які закріплені нормою правового акта (ст. 5:21 Акта з загального адміністративного права від 4 червня 1992 р.).

Іспанський законодавець у статтях 96–99 Закону «Про правовий режим публічної адміністрації та загального адміністративного провадження» від 26 листопада 1992 р. визначив виключний перелік видів примусових заходів при виконанні актів публічної адміністрації:

- стягнення майна;
- субсидіарне виконання (виконання рішення іншою особою за рахунок зобов'язаної особи);
- примусовий штраф; особистий примус.

Колишні югославські республіки у своїх законах (статті 285, 286 Закону Хорватії про загальне адміністративне провадження, статті 275, 276 Закону Сербії про загальне адміністративне провадження, статті 280, 281 Закону Македонії про загальне адміністративне провадження, статті 273, 274 Закону Боснії і Герцеговини про загальне адміністративне провадження) виокремлюють два способи виконання управлінських рішень:

- 1) іншою особою за рахунок зобов'язаної особи;
- 2) примус, який полягає у погрозі його застосування; грошовому покаранні з метою виконання; безпосередньому примусі [124].

У законодавстві країн Європи не можна зустріти визначення примусу в широкому розумінні. Це дає змогу дійти висновку про трактування заходів примусу лише для забезпечення правопорядку в суспільстві. На жаль, у нашій країні про це неможливо говорити, оскільки до інституту примусу в загальній теорії адміністративного права належать як перевірка документів в осіб, з одного боку, так і застосування вогнепальної зброї чи наручників – з

іншого.

Частина науковців вважає за доцільне дотримуватися дореволюційного поняття адміністративного примусу, оскільки воно в цій частині більш відповідає сучасній правовій доктрині країн Європи.

Однією з визначальних ознак адміністративного примусу є те, що заходи впливу, застосовуються саме у примусовому порядку, тобто незалежно від волі і бажання суб'єкта, до якого застосовуються, часто з можливістю використання для його реалізації інших примусових заходів. На цю рису дослідники чомусь не звертають увагу. В результаті інколи до заходів примусу зараховуються певні дії, які не можна вважати такими, оскільки особи, щодо яких вони нібито застосовуються, можуть ухилитися від них без будь-яких наслідків (наприклад, серед таких заходів у літературі названо перевірку документів перед вчиненням певних матеріально-технічних операцій – видачею грошей, поштових відправлень тощо [107, с. 390]. Однак громадянин у цих випадках може і не пред'явити документ, у результаті він просто не одержить відповідні цінності, але примусити його зробити це ніхто не може) [3].

В літературі наводяться й деякі інші ознаки цього примусу, хоча не завжди з цим можна погодитися. Зокрема, до таких ознак віднесено той факт, що правообмеження, які настають у результаті застосування заходів адміністративного примусу, менш відчутні, менш суворі за силою примусового впливу, ніж ті обмеження, що виникають при застосуванні заходів кримінального примусу, а також що засоби адміністративного впливу на правопорушників врешті-решт є профілактикою злочинної поведінки [61]. Однак навряд чи існує захід особистісного впливу більш серйозний, ніж застосування вогнепальної зброї, тому стверджувати, що вплив заходів адміністративного примусу менш відчутний, менш суворий, щонайменше, спірно. Крім того, як уявляється, оцінка серйозності впливу є характеристикою адміністративного примусу не сутнісною, а порівняльною,

у зв'язку з чим її не варто включати до ознак цього примусу. Що ж стосується визнання заходів адміністративного примусу засобами профілактики злочинної поведінки, то слід погодитися, що таку мету зазначені заходи часто справді мають, але вважати це самостійною ознакою адміністративного примусу не виправдано, оскільки тим самим визнається ніби другорядне його значення. Але це не так, адміністративний примус, як зазначалося, є самостійним видом державного примусу, використовується з різною метою, в тому числі і профілактичною, включаючи попередження злочинів [62].

Тут необхідно підкреслити характер адміністративного примусу як засобу, методу здійснення державної влади. Держава для виконання своїх завдань та функцій, зокрема, у сфері охорони прав і свобод громадян, підтримання публічного порядку і публічної безпеки, повинна використовувати усі можливі засоби, включаючи заходи адміністративного примусу, але, зрозуміло, на чітких правових засадах. Тому адміністративний примус посідає значне місце у правозастосовчій системі України. Шляхом його використання реалізуються також найважливіші правоохоронні функції поліції.

На основі проаналізованих вище наукових поглядів можна дійти висновку, що адміністративний примус у діяльності поліції являє собою застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в суспільних відносинах, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, шляхом превенції та припинення правопорушень. Таке визначення характерне також для адміністративного примусу, який використовується в діяльності Національної поліції України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», поліція – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству. Діяльність

поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб (ч. 1 ст. 11 Закону). Завданням поліції, крім інших, є надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (п. 4 ст. 2 Закону). Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського (ч. 1 ст. 12 Закону). Поліцейський зобов'язаний надавати невідкладну, зокрема домедичну та медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я (п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону), у тому числі потерпілим внаслідок ДТП.

На основі теоретичних підходів до визначення понять та характеристики адміністративного примусу спробуємо проаналізувати адміністративно-примусові заходи, застосування яких належить до компетенції Національної поліції України. Маємо зазначити, що на законодавчому рівні чітко визначено перелік примусових заходів, які мають право застосовувати працівники поліції. Через це, застосовуючи той чи інший захід примусу, працівник поліції має перш за все виходити з того, що, по-перше, даний захід застосовується в поліцейській діяльності з метою забезпечення публічної безпеки та порядку; по-друге, основним його завданням має бути припинення вчинення правопорушень з подальшим притягнення винних осіб до відповідальності; по-третє, застосування поліцейських заходів примусу не передбачає та не має залежати від волі особи щодо якої він застосовується, тобто застосовується у примусовому порядку і, по-четверте, підстави та порядок застосування таких заходів примусу мають бути чітко визначені вимогами нормативно-правових актів.

Повноваження Національної поліції, в тому числі щодо застосування

різних поліцейських превентивних заходів та заходів примусу, знайшли своє відображення в Законі України «Про Національну поліцію». Зі змісту Закону України «Про Національну поліцію» (частини 1 та 2 ст. 30) випливає, що поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені КУпАП та КПК України, на підставі та в порядку, визначених законом. Для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці та порядку або припинення їх порушення поліція також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені Законом [43].

Застосування підрозділами Національної поліції заходів адміністративного примусу має свої специфічні особливості, це в першу чергу пояснюється тим, що поліція є осібним органом у загальній системі органів забезпечення правопорядку. Ця специфіка зумовлена тим, що Національна поліція є спеціально-уповноваженим правоохоронним органом, що забезпечує публічну безпеку та порядок, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави та протидії злочинності, який має широке коло повноважень щодо застосування поліцейських заходів (як превентивних, так і примусу); вона правомочна вживати такі заходи, які не мають права застосувати інші державні органи; застосування адміністративно-примусових заходів у діяльності Національної поліції регулюється не тільки законами, але й спеціальними нормативними актами (в тому числі відомчими); Національна поліція наділена значним спектром юрисдикційних повноважень для оперативного виконання покладених на неї завдань; поліцейські заходи використовуються Національною поліцією з метою виконання нею адміністративної діяльності. Необхідно також підкреслити, що хоча органи міліції широко використовують заходи адміністративного примусу, їх застосування не є самоціллю, воно доповнює проведення виховних та організаційних заходів і здійснюється на засадах гласності і суворого додержання вимог законодавства, охорони прав

громадян, підприємств та організацій [55, с. 247].

На основі системного аналізу наукових джерел та норм законодавства автор погоджується з науковою думкою про те, що за своїм змістом і призначенням у теорії адміністративного права адміністративний примус являє собою застосування спеціально-уповноваженими органами влади на передбачених нормативно-правовими актами підставах до суб'єктів заходів, направлених на превенцію правопорушень, їх припинення та притягнення до відповідальності осіб за законодавством.

Визначено, що адміністративний примус являє собою застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в суспільних відносинах, шляхом превенції та припинення правопорушень. Таке визначення характерне також для адміністративного примусу, який використовується в діяльності Національної поліції України. Зазначимо, що основною метою застосування адміністративного примусу є забезпечення достатнього рівня правопорядку, превенція та припинення різного роду правопорушень та усунення факторів, які в подальшому можуть сприяти їх вчиненню.

2.2. Превентивні поліцейські заходи, їх місце та значення в системі адміністративного примусу

Поняття та структура адміністративного примусу були досліджені нами в попередньому підрозділі. В загальній теорії адміністративного права більшість науковців є прибічниками наукової думки, згідно з якою заходи адміністративного примусу необхідно розділяти на заходи адміністративного попередження, припинення та адміністративного стягнення. Заходи

адміністративного попередження мають на меті не дати здійснитися протиправному вчинку, вони застосовуються, якщо правопорушення тільки передбачається, тобто не пов'язані зі здійсненням правопорушень. Вони їм запобігають і, у цьому контексті, передують застосуванню інших примусових заходів, спрямованих проти винних у здійсненні адміністративних правопорушень. Ці заходи часто називають адміністративно-запобіжними, адміністративно-попереджувальними і застосовуються вони з метою попередження правопорушення [130].

Сутність попередження (запобігання, превенції) правопорушень полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб, які до такої поведінки схильні. По-друге, в усуненні причин, що сприяють вчиненню правопорушень, і створенні умов, що виключають протиправну поведінку. Слід погодитися з думкою Ю. П. Битяка [16, с. 152–153], що, незважаючи на яскраво виражений профілактичний характер, заходи подібного роду здійснюються у примусовому порядку, тобто в процесі односторонньої реалізації владних повноважень, і тому безпідставними є спроби представити їх як заходи, позбавлені елементів адміністративного примусу. Виражаються вони, як правило, у вигляді певних обмежень і заборон, що досить показово характеризує їхню примусову природу [130].

Адміністративно-запобіжні заходи займають одне із ключових місць у загальній системі заходів адміністративного примусу через свою превентивну направленість [15]. Законодавство України також чітко визначає та закріплює адміністративно-запобіжні заходи у своїх нормах, зокрема ст. 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає їх як заходи, спрямовані на запобігання адміністративним правопорушенням, виявлення й усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, на виховання громадян у дусі високої свідомості і дисципліни, суворого додержання законів України. Тлумачення даного виду превентивної діяльності зводиться до

недопущення випадків протиправної поведінки певних осіб (які схильні до порушень норм права); у виявленні основних причин та умов, які сприяють виникненню різного роду правопорушень, та забезпеченні необхідних умов, які в подальшому унеможливають вчинення протиправних діянь. У цій діяльності важливе місце відведено використанню адміністративно-запобіжних заходів [37].

Перш ніж дослідити превентивні поліцейські заходи та визначити їх місце та значення в загальній системі адміністративного примусу, спробуємо здійснити аналіз та охарактеризувати таку складову частину адміністративного примусу як заходи адміністративного попередження (превенції), або адміністративно-запобіжні заходи.

Зауважимо, що заходи адміністративного попередження характеризуються загальними ознаками, притаманними заходам адміністративного примусу. Проте в силу своєї превентивної (профілактичної) спрямованості наділені цілим спектром специфічних, характерних лише для них ознак. Визначення даних ознак надасть нам можливість визначити та охарактеризувати механізм їх дії, нормативно-правові підстави застосування, необхідність та значення дотримання прав людини при їх застосуванні.

Ми погоджуємося із думкою О. О. Небрата, який зазначав, що заходи адміністративного попередження (адміністративно-запобіжні заходи) – це комплекс заходів примусового характеру, які застосовуються у правоохоронній діяльності міліції для виявлення, профілактики, попередження правопорушення, забезпечення громадської безпеки і громадського порядку повсякденно та при різних надзвичайних обставинах (стихійних лихах, катастрофах, аваріях, епідеміях, епізоотіях, у випадках проведення масових заходів, виявлення небезпечних предметів тощо) [91].

Застосування заходів адміністративного попередження покладено на спеціально-уповноважені органи та має профілактичний (превентивний)

характер. Зокрема, на думку В. І. Ігнатова, їх застосування розраховане на ситуації, коли проступку немає, але за певних умов все ж таки можуть настати шкідливі наслідки. Отже, адміністративно-запобіжні заходи застосовуються з метою запобігання правопорушенням або настанню певних шкідливих наслідків [47, с. 7].

Ми розділяємо думку М. І. Єропкина, який дотримується позиції, що усі заходи адміністративного запобігання в першу чергу мають превентивно-профілактичний характер та спрямованість. Але незважаючи на це, вони також мають власні та групові ознаки. Частина вчених розділяє такі заходи на певні групи, залежно від сутності та межі застосування обмеження. Зокрема, вони виокремлюють заходи, які безпосередньо направлені на попередження правопорушень; які перешкоджають ухиленню певних осіб від виконання обов'язків та попереджувально-лікувальні [35, с. 169].

Як справедливо зазначає Е. О. Безсмертний, адміністративно-запобіжні заходи не пов'язані із вчиненням правопорушень. Вони їх відвертають і в цьому розумінні, як вірно зазначалося в літературі, передують застосуванню інших заходів примусу, спрямованих вже проти винних у вчиненні певних порушень осіб. Заходи цього виду дуже різноманітні, застосовуються у різних галузях державної діяльності та різними суб'єктами, які здійснюють компетенцію контрольно-наглядового характеру. Зазначені заходи у своїй більшості мають галузевий (відомчий) профіль, але можуть застосовуватися і органами із загальною управлінською компетенцією [13, с. 25].

Проте, попри свій превентивний характер, мають специфічну ознаку, яка виражається в тому, що їх здійснення всеодно відбувається у примусовому порядку, шляхом одноособової реалізації повноважень уповноваженим органом. Це ще раз доводить безпосередню їх пов'язаність із заходами адміністративного примусу.

Питання щодо природи адміністративно-запобіжних заходів є дещо спірним. Так, розкриваючи зміст підрозділу 2.1., ми зазначали, що певна

частина науковців не підтримує трирівневий розподіл заходів адміністративного примусу. Прихильники даної теорії дотримуються думки, що без вчинення правопорушення не може бути і застосування адміністративного примусу. Зокрема, на думку Д. М. Бахраха, адміністративно-запобіжні заходи мають заборонний характер, у той час як заходом примусу може бути лише певний акт управління, адресований конкретній особі [10, с. 92]. Обґрунтовуючи це твердження, автор наголошує на тому, що загальні заборони не породжують конкретних правовідносин, а за їх межами не може бути примусу [11, с. 36].

У зв'язку з цим А. В. Серьогін підкреслює, що саме по собі положення про те, що заходи примусу застосовуються через індивідуальні акти застосування норм права і що їх існування можливе в межах конкретних правовідносин, не викликає заперечень [141, с. 46]. Фактично в цій ситуації суперечка йде про те, чи вважати діяльність органів держави щодо застосування попереджувальних заходів встановленням загальноправових заборон, нормотворчою діяльністю, чи вона є правозастосовчою, яка заснована на індивідуальних актах управління, що породжують конкретні правовідносини. З нашої точки зору, пише він, правозастосовчий характер такої діяльності не викликає сумнівів [85].

Говорячи про адміністративно-запобіжні заходи, слід зазначити зауваження певних авторів про неприпустимість необґрунтованого розширення цієї групи заходів, що призводить до штучного збільшення меж примусу в праві.

До такого виду заходів інколи додають закриття кордону або окремих місцевостей для в'їзду та виїзду, обов'язкове медичне обстеження тощо. Ці заборони звернені до невизначеного кола осіб і не породжують конкретних правовідносин [12, с. 36].

Однак з цих підстав не можна заперечувати наявність інших заходів адміністративного попередження, яким притаманні усі властивості примусу.

Застосування їх є правозастосовчою діяльністю. Незалежно від того, чи йдеться про особистий огляд пасажирів, адміністративний нагляд або про інші заходи адміністративного попередження, мають місце індивідуальні акти застосування правових норм [37; 85].

На відміну від загальноправових заборон, які звернено до невизначеного кола осіб і здійснюються на підставі волевиявлення цих осіб, в даному випадку має місце імперативна, категорично-владна вимога до конкретної особи з боку суб'єкта управління, який сам визначає наявність умов, що стають підставами для застосування відповідних примусових засобів. Діючи на підставі спеціальних повноважень, передбачених у правових нормах, відповідний орган держави вступає у таких випадках у конкретні адміністративно-правові відносини з підвладним суб'єктом.

Реалізація адміністративно-запобіжних заходів відбувається без участі вільної волі підвладного суб'єкта, яка б базувалася на розумінні суспільних потреб і необхідностей. У даному випадку відсутня добровільність підкорення, яка є при виконанні загальноправових заборон. Наприклад, у випадку встановлення особі обмежень при адміністративному нагляді не доводиться говорити, що особа дотримується їх добровільно, з власної волі. Те саме можна сказати про вилучення зброї у осіб, які зловживають спиртними напоями, про особистий огляд пасажирів цивільних повітряних суден і застосування інших аналогічних заходів.

У сучасних умовах під адміністративно-запобіжними заходами необхідно розуміти дії, що направлені на превенцію правопорушень, недопущення їх протиправних та негативних наслідків, попередження загроз публічному порядку та безпеці громадян. Інколи до цього додають необхідність боротьби із стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями та іншими надзвичайними ситуаціями, проте не згадують про попередження правопорушень [56].

Найбільш повно свого часу сутність адміністративно-запобіжних

заходів дослідив Ю. С. Рябов. Він визначає ці заходи як вказівки, що містяться в диспозиціях норм адміністративного права, реалізація яких здійснюється у примусовому порядку суворо на законних підставах уповноваженими органами держави (їх представниками) в разі настання певних обставин з метою попередження правопорушень і забезпечення громадської безпеки [136]. Однак і з цим визначенням не можна повністю погодитися.

На думку А. Т. Комзюка, в літературі практично відсутні єдині підходи до визначення адміністративно-запобіжних заходів, причому, в кожній із зазначених праць наголос робиться на інших аспектах цього правового явища: в одному випадку підкреслюється мета заходів, в іншому – відсутність проступків як специфіка підстав їх застосування, нарешті, Ю. С. Рябов, назвавши і примусовий порядок застосування, і попередження правопорушень та забезпечення громадської безпеки як мету застосування, чомусь ототожнює ці заходи з приписами правових норм. Проте жоден з авторів не наголошує на тому, про що ж іде мова, чому властива та чи інша мета, що має специфічні підстави застосування [63].

Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 зазначає, що поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічному порядку і громадській безпеці або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу (ч. 2 ст. 29) [43]. Термін «превенція» не розповсюджений та не закріплений в українському законодавстві, однак широко використовується та застосовується вченими-кримінологами та теоретиками кримінального права. В англійській мові prevent означає «запобігати, охороняти, попереджати, не допускати, оберігати». Відповідно prevention – «запобігання, попередження». Слово «превенція» є іншомовним, і з етимологічної точки зору має латинське походження [138]. Саме тому з'ясування його значення слід розпочати з латини. Превенція – латинський

словотвір. Prae – попереду, уперед, перед, бути раніше [81, с. 528]. Verto – повертати, обертати, звертати, перевертати, спрямовувати, бути зверненим кудись [81, с. 702]. Praevenio – випереджати, передчасно приходити. Praeverto (prae + verdo) – ... випереджати, обганяти, перевершувати; попереджати, запобігати, заважати [81, с. 542].

З невеликими відмінностями слово превенція тлумачиться в сучасному словнику іншомовних слів. Пре... (лат. prae – попереду) – префікс, що означає передування. Превенція (лат. praeventio < praevenio – попереджаю) – спеціальне запобігання. Превентивний (лат. praeventivus) – запобіжний; той, що випереджає дії суперника [149, с. 556].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» превенція розглядається як запобігання злочинам [19, с. 919]. В аналогічному тлумачному словнику української мови слово превентивний трактується як попередження чогось, або запобігання чомусь [50, с. 552].

Превенція (від Praeventio – випереджаю, попереджаю, англ. Prevention) – попередження, запобігання. Наприклад, у праві превентивними заходами називають профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання злочинам та іншим правопорушенням.

Види превенції:

Загальна превенція – попередження скоєння правопорушень іншими особами; приклад покарання однієї особи стримує інших суб'єктів від здійснення подібних діянь, так як вони не бажають піддаватися подібним обмеженням.

Спеціальна превенція – попередження скоєння правопорушень тією самою особою (самим правопорушником), яка утримується в майбутньому від такої поведінки, щоб уникнути повторного настання несприятливих наслідків.

Загальна превенція – це попередження вчинення злочинів громадянами, схильними до протиправних вчинків. Основну роль у загальній

превенції відіграє страх злочинця перед покаранням, яке з високою ймовірністю може настати за вчинення злочину. Крім того, істотне значення має ставлення суспільства в цілому до злочину і злочинців: якщо воно є негативним, злочинів скоюється менше.

Мета загальної превенції досягається інформуванням суспільства про вчинені злочини і покарання, застосовані до злочинців, а також проведенням з боку держави інформаційної політики, спрямованої на створення негативного образу злочинця, непримиренного ставлення до скоєних злочинів.

Прихильники посилення заходів покарання, застосовуваних до злочинців, часто стверджують, що таке посилення дозволить більш ефективно досягти мети загальної превенції, проте історія і практика показують, що надмірно жорстокі покарання, навпаки, зменшують ефект загальної превенції, оскільки в суспільстві виникає симпатія до злочинців і антипатія до держави, яка заподіює їм страждання; також злочинність посилюється (за рахунок того, що ризик покарання перестає утримувати злочинця від вчинення більш тяжких злочинів) і професіоналізується. Тому пропонується приділяти основну увагу не тяжкості покарання, а його невідворотності: чим нижче відсоток осіб, які здатними уникнути покарання, тим вище ефективність загальної превенції [89].

Превенція спеціальна – поняття теорії кримінального права; означає профілактику (попередження) вчинення нових злочинних акцій особами, які вже скоїли будь-які злочини, що досягається шляхом застосування до них заходів кримінального покарання, а також примусових заходів медичного і виховного характеру, умовного засудження.

Змістом поняття «превенція» є одна суттєва ознака – «перед», тобто будь-яка дія чи подія повинна передувати іншій, вона повинна випереджувати очікувані наслідки інших дій або подій. Сполучення з «перед» виражають часові відносини та уживаються для позначення: 1)

випередження в чому-небудь; 2) для позначення того, що відбувається напередодні настання чого-небудь; 3) що відбувається напередодні чийх-небудь дій [50, с. 722]. Обсяг поняття «превенція» можна розглядати як складову випереджувальних дій, які спрямовані на недопущення настання небажаних наслідків [138].

Термін «превенція» у праві використовується для визначення системи заходів, спрямованих на попередження правопорушень. Превенція – це: 1) сукупність заходів, що сприяють усуненню причин для здійснення правопорушень; 2) дія кримінального покарання в боротьбі із кримінальними правопорушеннями.

Тривалий час існувала думка про те, що термін «превенція» не може застосовуватися до адміністративних відносин, оскільки має яскраво виражений кримінально-правовий характер. Дозволимо собі не погодитися з даним твердженням. На нашу думку, виходячи із змісту та переліку превентивних поліцейських заходів, їх повною мірою можна ототожнити із адміністративно-запобіжними заходами загальної теорії адміністративного права.

Як справедливо зазначає А. Т. Комзюк, застосування адміністративно-запобіжних (превентивних) заходів працівниками поліції пов'язане з виконанням ними специфічних обов'язків профілактичного характеру, і саме ця обставина відрізняє зазначені заходи від заходів примусу. Загроза суспільним і особистим відносинам, завдання їм шкоди, як справедливо зазначають Л. Л. Попов і О. П. Шергін, можуть виникнути не тільки внаслідок правопорушення, але і як перспектива завдання шкоди цим інтересам у результаті стихійного лиха, дій психічно хворих осіб і т. ін. Держава змушена тоді вдаватися до застосування примусових заходів щодо осіб, невинуватих у порушенні норм права; компетентні органи у встановлених законом випадках обмежують їх права [125].

Застосовуючи адміністративно-запобіжні (превентивні) заходи,

працівники поліції створюють тим самим необхідні умови для неухильного додержання законів, виявлення і припинення різних правопорушень, відвертають можливі посягання на суспільні відносини, які охороняються правом. Здійснений аналіз поглядів і позицій, які стосуються адміністративно-запобіжних заходів, дозволяє зробити висновок про об'єктивну необхідність виділення цих заходів як самостійного виду адміністративного примусу [66].

Законодавство України, як зазначалося, не закріплює систему заходів адміністративного примусу, в тому числі і систему адміністративно-запобіжних заходів, але в прийнятому Верховною Радою України 02.07.2015 Законі України «Про Національну поліцію» наведено вичерпний перелік превентивних поліцейських заходів. Зокрема ст. 31 даного Закону зазначає:

1. Поліція може застосовувати такі превентивні заходи:
 - 1) перевірка документів особи;
 - 2) опитування особи;
 - 3) поверхнева перевірка і огляд;
 - 4) зупинення транспортного засобу;
 - 5) вимога покинути місце і обмеження доступу до визначеної території;
 - 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
 - 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
 - 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
 - 9) застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засоби фото- і кінозйомки, відеозапису;
 - 10) перевірка дотримання вимог обмежень, установлених законом стосовно осіб, що перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;

11) поліцейське піклування [43].

У той же час законодавець не надає визначення превентивних поліцейських заходів, під якими, на нашу думку, необхідно розуміти вимоги морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють попереджати та не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і публічну безпеку за різних надзвичайних обставин.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію», вводиться такий різновид поліцейського заходу як «поверхнева перевірка речі чи транспортного засобу».

Порядок здійснення поверхневої перевірки і огляду особи, речей або транспортного засобу регламентується статтею 34 Закону України «Про Національну поліцію» і являє собою дії поліцейського щодо здійснення візуального огляду особи за допомогою спеціального приладу або засобу, візуального огляду речей або транспортного засобу.

Для прийняття рішення щодо проведення поверхневої перевірки особи поліцейський повинен мати достатні підстави вважати, що особа має при собі речі, обіг яких заборонено чи обмежено, або які становлять загрозу життю або здоров'ю особі чи іншим особам.

Поверхнева перевірка речей або транспортного засобу може проводитися, коли поліцейський має достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі перебуває правопорушник або особа, свободу якої обмежено в незаконний спосіб, речі, обіг яких заборонено чи обмежено, або які становлять загрозу життю чи здоров'ю такої особи чи інших осіб, якщо речі або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення або вони знаходяться в місці, де може бути скоєно кримінальне правопорушення.

Згідно з ч. 5 та ч. 6 вказаної статті, ця перевірка полягає у візуальному огляді речі або (і) транспортного засобу або візуальному огляді салону та багажника транспортного засобу. Поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити кришку багажника та/або двері

салону. Під час поверхневої перевірки речі або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу.

Така вимога поліцейського та обов'язок особи її виконати є зобов'язальною нормою та не передбачає наявності у поліцейського жодного дозволу суду на це.

Проте маємо зазначити, що процес проведення даного превентивного поліцейського заходу певною мірою не відповідає вимогам Конституції України щодо закріплення основних прав та свобод людини та Європейській конвенції із захисту прав людини.

Так, зокрема, у ст. 30 Конституції України зазначено, що допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [69].

Щодо дискусії про термін «інше володіння особи», то варто звернутися до судової практики і згадати про п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства», яка зазначає: Як "інше володіння" слід розуміти такі об'єкти (природного походження та штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого

призначення, камера схову вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо [102].

Таким чином, підсумовуючи наведені вище думки та матеріали судової практики, маємо зауважити, що транспортний засіб безпосередньо підпадає під значення категорії «інше володіння особи». А отже, на нього безпосередньо розповсюджуються вимоги ст. 30 Конституції України та вимоги Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод. Таким чином, вважаємо за доцільне чітко визначити, в який спосіб необхідно проводити візуальний огляд салону та багажного відділення транспортних засобів під час здійснення такого превентивного поліцейського заходу як поверхнева перевірка. На нашу думку, необхідно чітко визначити, правові підстави, відповідно до яких особа, що проводить дану перевірку, уповноважена на вимогу щодо надання доступу до багажного відділення та салону транспортного засобу, що оглядається.

Спробуємо проаналізувати дану проблему і з точки зору вимог ще одного законодавчого акта, який безпосередньо стосується діяльності Національної поліції в Україні. Так, зокрема, відповідно до вимог ч. 2 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, в той час як ч. 2 ст. 234 КПК України передбачає проведення обшуку лише на підставі ухвали слідчого судді [74].

Дану проблему визначають також спеціалісти у сфері застосування норм права. Зокрема, Н. Олексюк зазначає, що КПК України в даному питанні солідарний з Конституцією і передбачає право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ч. 3 ст. 233 КПК України). З огляду на дану проблему цікавим є факт

принципу верховенства права, який трактовано аналогічно як у Конституції України (ст. 8), КПК України (ст. 8) та в Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 5-1). Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [102].

Також щодо змісту поверхневої перевірки висловлює свою думку Є. Крапивін, зокрема він зазначає, що поверхневою перевіркою є здійснення візуального огляду особи, проведення по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу. Відповідно, за об'єктом її можна поділити на три види: особи, речей особи або транспортного засобу.

Суттєвою відмінністю від особистого огляду є спосіб здійснення перевірки, а саме візуальний огляд. Тобто тактильний контакт особи з поліцейським відсутній. Поліцейський оглядає лише те, що бачить, або речі, що самостійно показує особа. При цьому положення ч. 6 ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію» не має імперативного характеру, тобто особа показує лише вміст речей чи транспортного засобу, а не окремі речі. Тактильний контакт може мати місце тільки у вигляді проведення по поверхні одягу рукою, спеціальним технічним приладом (засобом), наприклад металошукачем тощо. Такий спосіб значно відрізняє його від особистого огляду, під час якого поліцейський самостійно знаходить речі, оглядає їх тощо. На думку законодавця, візуальний огляд є значно меншим втручанням у приватне життя особи, тому обсяг гарантій є мінімальним [72].

Якщо у ст. 5-1 Закону України «Про Національну поліцію» згадується про практику Європейського суду з прав людини, то доцільно насамперед звернутися до міжнародних актів з прав людини.

Аналіз норм Загальної декларації прав людини, Європейської

конвенції, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також справ, розглянутих Європейським судом, дає підстави стверджувати, що з точки зору міжнародно-правових актів законними можна вважати обмеження права на недоторканність житла, якщо:

- 1) вони мають правову основу;
- 2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється;
- 3) діють тимчасово;
- 4) під час їх застосування не допускається будь-яка дискримінація;
- 5) є підконтрольними суду;
- 6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканих прав і свобод;
- 7) про їх введення інформується світове співтовариство;
- 8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод;
- 9) у законі передбачено можливість їх оскарження [102].

Аналізуючи дані науково-практичні погляди на застосування превентивних поліцейських заходів, можна дійти висновку, що в Законі України «Про Національну поліцію» не відображено підставою для проведення поліцейського заходу «огляд транспортного засобу» наявність ухвали слідчого судді та, відповідно, дієвого механізму захисту та відновлення порушеного права особи на недоторканність її володіння, що чітко передбачено в Конституції України та Конвенції.

Тож отримуємо ситуацію, коли окремі положення Закону України «Про Національну поліцію» відповідно до ст. 34 Закону не відповідають положенням КПК України, що є порушенням принципу законності, закріпленого у ст. 9 КПК України. Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу. Більше того –

проведення згаданого поліцейського заходу, який відповідно до КПК України має ознаки слідчої (розшукової) дії, є недопустимим, адже грубо порушує ч. 3 ст. 214 КПК України, яка забороняє проводити такі дії без внесення відомостей до ЄРДР і передбачає відповідну відповідальність згідно із законом [102].

Маємо також зауважити, що треба чітко визначити правові підстави проведення працівниками поліції поверхневої перевірки для кожного об'єкта: особи, її речей та транспортного засобу. Також вважаємо за необхідне закріплення даних правових підстав у Законі України «Про Національну поліцію» шляхом внесення змін до нього. Такого роду невідповідності певних норм Закону України «Про Національну поліцію» в першу чергу вимогам Європейській конвенції із захисту прав людини, Конституції України та іншим нормативно-правовим актам у сфері забезпечення правопорядку є першопричиною, яка сприяє порушенню основоположних прав та свобод людини. Як наслідок, це може дискредитувати сучасний процес реформування правоохоронних органів загалом та Національної поліції зокрема.

Стан законності і правопорядку в країні значною мірою залежить від належного виконання працівниками поліції покладених на них завдань і функцій. Ця обставина і є об'єктивною передумовою для використання ними усіх наявних засобів у боротьбі з правопорушеннями. Превентивні поліцейські заходи є одним із найдієвіших механізмів впливу, які застосовуються до правопорушників з метою попередження правопорушень. Оскільки реформування правоохоронних органів в Україні передбачає відхід від каральної до сервісної служби, то попередження (превенція) правопорушень є набагато дієвішою, ніж застосування заходів примусу. Маємо також зазначити, що застосування превентивних поліцейських заходів має основною метою профілактику як адміністративних, так і кримінальних правопорушень.

Мету попередження конкретних правопорушень мають не усі адміністративно-запобіжні заходи. Багато з них виконують завдання забезпечення правопорядку і громадської безпеки за різних надзвичайних обставин у разі виникнення епідемій, стихійних лих, проведення різних масових заходів тощо, коли ніякі інші заходи взагалі застосовуватися не можуть. Тобто лише застосування адміністративно-запобіжних заходів у цих випадках може бути виправданим [4].

Але і цим значення адміністративно-запобіжних заходів у правоохоронній діяльності поліції не вичерпується. Застосування багатьох із них сприяє реальному виявленню правопорушень (як приклади можна навести перевірку документів, проведення огляду тощо), встановленню особи правопорушника, а значить, і забезпеченню реалізації заходів адміністративної відповідальності (а інколи – і кримінальної). Використання деяких адміністративно-запобіжних заходів має загальнопревентивний характер, в інших же випадках вони забезпечують реалізацію працівниками поліції покладених на них завдань та функцій (наприклад, використання транспортних засобів, засобів зв'язку, які належать підприємствам чи організаціям), тобто також забезпечують можливість застосування інших заходів примусу. Сказане свідчить про те, що застосування адміністративно-запобіжних заходів відіграє важливу роль у повсякденній діяльності поліції щодо охорони правопорядку і боротьби з правопорушеннями [63].

Зауважимо, що превентивні поліцейські заходи застосовуються з метою створення необхідних умов для неухильного виконання вимог нормативно-правових актів, недопущення вчинення правопорушень та попередження можливих посягань на суспільні відносини, які охороняються правом. Проведений аналіз наукових поглядів щодо змісту превентивних поліцейських заходів дозволяє зробити висновок про об'єктивну необхідність їх розгляду як складової частини заходів адміністративного примусу.

На нашу думку, під превентивним поліцейським заходом необхідно

розуміти вимоги морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють попереджати та не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і публічну безпеку за різних надзвичайних обставин. Застосовуючи превентивні заходи, працівники поліції створюють тим самим необхідні умови для неухильного додержання законів, виявлення і припинення різних правопорушень, відвертають можливі посягання на суспільні відносини, які охороняються правом. Здійснений аналіз поглядів і позицій, які стосуються превентивних заходів, дозволяє зробити висновок про об'єктивну необхідність виділення цих заходів як самостійного виду адміністративного примусу.

Поряд із попереджувальним характером превентивних поліцейських заходів, на нашу думку, Закон України «Про Національну поліцію» містить спірні питання щодо превентивного характеру певних поліцейських заходів, що прямо передбачені ст. 31 даного Закону. Так п. 7 даної статті зазначає, що Національна поліція може застосовувати такі превентивні заходи: ...7) проникнення до житла чи іншого володіння особи. На нашу думку, даний захід не має превентивного характеру, оскільки таке активне втручання у приватну власність є заходом реагування. Вважаємо за доцільне видалити даний пункт з переліку превентивних заходів.

Ефективність застосування працівниками Національної поліції превентивних поліцейських заходів має оцінюватися в першу чергу ступенем досягнення мети, задля досягнення якої він застосовується. Значення заходів, про які йдеться, саме і полягає в меті, яку вони мають. Перш за все, і це головне, ці заходи покликані попереджати, відвертати правопорушення. Варто, однак, зазначити, що профілактична мета властива усім видам адміністративного та іншого примусу. Але інші, крім превентивних, заходи цю мету досягають ніби побіжно, поряд із своєю власною метою [62]. Для заходів, що розглядаються, профілактика правопорушень, навпаки, основна мета, а усі інші – додаткові, побічні. Такою додатковою метою превентивних

поліцейських заходів можна вважати забезпечення громадського порядку і громадської безпеки за надзвичайних обставин, але і в цих випадках більш конкретною метою є недопущення вчинення правопорушень. Нарешті, використанням превентивних заходів досить часто забезпечуються застосування інших заходів примусу.

Таким чином, превентивні поліцейські заходи в діяльності Національної поліції характеризуються різними властивостями, мають різну мету, різний характер впливу та правові підстави чи умови застосування. Кожен із них має свою специфіку використання у правоохоронній діяльності поліції. Застосування превентивних поліцейських заходів забезпечує створення необхідних умов для чіткого виконання вимог нормативно-правових актів, превенції та припинення вчинення правопорушень, захист та дотримання гарантованих державою прав і свобод людини. Розділяємо наукові думки щодо можливості виділення превентивних заходів як самостійного виду адміністративного примусу.

2.3 Поліцейські заходи примусу в системі адміністративного примусу

Найбільш дієвими серед усіх заходів адміністративного примусу є заходи припинення. Основною метою їх застосування є припинення протиправних дій з метою недопущення настання шкідливих наслідків. Заходи припинення відрізняються від адміністративних стягнень та заходів адміністративного попередження за своєю метою, яка полягає у припиненні протиправної поведінки, усуненні протиправної ситуації, примушенні правопорушника діяти у рамках встановлених правил співжиття.

На думку А. П. Коренева, здійснення впливу на протиправну поведінку і є заходами адміністративного припинення. Такий вплив може бути

психологічним або фізичним, пов'язаним з особистими, організаційними чи майновими обмеженнями [71]. Характер впливу залежить від конкретної протиправної ситуації, об'єкта впливу, мети впливу тощо. Застосування заходів адміністративного припинення працівником поліції є втручанням у дії порушника і позбавленням можливості продовжувати неправомірну поведінку.

Необхідність боротьби з адміністративними правопорушеннями в різних сферах обумовлює актуальність глибокого і всебічного дослідження широкого кола питань, пов'язаних із діяльністю поліції щодо застосування заходів адміністративного примусу. Визначення сутності та особливостей заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень, які застосовуються поліцією, їх значення, мети та видів має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення [62].

Виділення заходів адміністративного припинення, як і взагалі класифікація видів адміністративного примусу, має, на думку В. Е. Севрюгіна, велике теоретичне та практичне значення [139]. По-перше, для усвідомлення сутності різноманітних заходів примусу, їх мети та взаємодії. По-друге, це має велике значення для застосування цих заходів та забезпечення їх ефективності. По-третє, вірна класифікація є необхідною для їх наукової кодифікації [128].

Маємо зазначити, що у чинному законодавстві та спеціальній літературі відсутні як визначення заходів адміністративного припинення, так і чітко визначена їх класифікація. Для більш детального аналізу спробуємо спочатку визначити етимологічну складову даного поняття. Так, сам термін «припинення» означає переривання якої-небудь дії, процесу, стану, що триває, змушення кого-небудь перестати робити щось, поводити себе відповідно до встановленого порядку, не давати безчинствувати [9; 164, с. 717–718].

Точки зору щодо застосування заходів адміністративного припинення у

конкретних випадках існують різні. Одні автори вважають, що ці заходи можуть застосовуватися тільки при наявності правопорушення, тобто у зв'язку із вчиненим правопорушенням. Інші – як при наявності, так і при відсутності правопорушення, тобто для припинення майбутніх правопорушень.

Наприклад, В. Е. Севрюгін вважає, що заходи припинення застосовуються тільки у зв'язку із вчиненим правопорушенням і, як усі примусові заходи, є передбаченою законом реакцією на неправомірні дії. В одному випадку припиняється конкретна дія – неправомірна лінія поведінки. В інших випадках підставою застосування заходів припинення є конкретний адміністративний проступок (наприклад, дрібне хуліганство). У третій – систематичні порушення [139]. Але в усіх випадках ці заходи є засобом охорони суспільних відносин від наявних або можливих посягань [9].

Заходи адміністративного припинення застосовуються за наявності протиправної поведінки, яка може полягати, зокрема, у вчиненні конкретного правопорушення. У таких випадках посадові особи поліції мають право застосовувати різні засоби припинення. Отже, заходи припинення застосовуються з метою переривання адміністративно-протиправних дій [129].

Застосування заходів адміністративного припинення завжди пов'язується з необхідністю охорони особистих і суспільних інтересів, вони мають нормативну основу застосування у межах правоохоронної діяльності. Застосування заходів адміністративного припинення дозволяє оперативно та безпосередньо розв'язати конфліктну ситуацію шляхом примусового припинення протиправного зазіхання.

З розвитком правової науки заходи адміністративного припинення зазнали певного розподілу. Результатом логічного поділу є така класифікація: 1) заходи припинення загального призначення; 2) заходи припинення спеціального призначення [46]. Заходи адміністративного

припинення загального призначення застосовуються повсякденно значною кількістю суб'єктів державного управління і становлять важливий інструмент в їх діяльності. До них можна віднести: вимогу громадян припинити протиправні дії, привід, адміністративне затримання, огляд тощо.

Слід звернути увагу на те, що для позначення зазначених заходів у сучасній науці існує кілька термінів. По-перше, це вже використовувані нами терміни “заходи адміністративного припинення спеціального призначення” та „спеціальні заходи адміністративного припинення”. Наприклад, А. П. Ключніченко, який почав вживати ці терміни одним з перших, до заходів адміністративного припинення спеціального призначення відносив застосування вогнепальної зброї, прийомів самбо, наручників та інших засобів спеціального утримання [55]. Як бачимо, термін “спеціальні засоби” тоді ще широко не використовувався. Це сталося після 1987 р., коли на озброєння поліції були повернуті гумові кийки та прийняті газові (аерозольні) балончики (упаковки) тощо.

По-друге, у міжнародному законодавстві використовується термін “вогнепальна зброя та сила” (ст.ст. 1, 2, 4–7 Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийнятих резолюцією VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками від 7 вересня 1990 р. [104]. Це, на думку дисертанта, спеціально зроблено з метою виділення серед зазначених засобів таких, що призначені для позбавлення людини життя або її поранення [63].

Одним із перших науковців, який ґрунтовно висвітлив у своїх працях сутність заходів адміністративного припинення (зокрема і спеціального призначення), підстави та умови їх застосування, став О. М. Бандурка. Так, зокрема, він дотримувався позиції про те, що саме заходи адміністративного припинення спеціального призначення являють собою певну сукупність виняткових засобів примусового впливу на особу. Застосування даних

засобів переважно покладено на підрозділи Національної поліції, що, у свою чергу, значно відрізняє дані заходи від заходів припинення загального призначення. Також О. М. Бандурка наголошував і на тому, що правові засади, умови та межі застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення здебільшого регулюються законодавством, яке визначає правовий стан поліції [8].

Як уявляється, слід підтримати позицію О. С. Фролова [160, с. 429], на думку якого такі поняття як “сила”, “заходи адміністративного припинення спеціального призначення”, “спеціальні заходи припинення”, “заходи безпеки” є суттю одного і того самого явища – правового (узаконеного) фізичного примусу з боку держави (в особі уповноважених на те органів та посадових осіб) щодо осіб з делінквентною поведінкою. Залежно від змістового навантаження синонімічний ряд можна було б продовжити термінами “збройна сила”, “силові заходи”, “засоби силового приборкання”, “засоби фізичного примусу” тощо. В чинному законодавстві України поняття “сила” як видове здебільшого має три складових, тобто три чинники, за допомогою яких здійснюється фізичний примус: а) заходи фізичного впливу; б) спеціальні засоби; в) вогнепальна зброя. Критерієм їх інтеграції, на думку дисертанта, є здатність спричиняти фізичну, психічну чи майнову шкоду [63].

До заходів припинення спеціального призначення можна віднести заходи фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. У зв’язку з розвитком суспільства та застосування принципу гуманізму першочергово використовують спеціальні засоби, тому що їх застосування є більш доцільним, ніж застосування вогнепальної зброї.

Маємо зазначити, що новелою Закону України «Про Національну поліцію» (у порівнянні із міліцією) стало чітке виокремлення переліку поліцейських заходів, до них віднесено превентивні поліцейські заходи та заходи примусу. До останніх, зокрема, відповідно до ст. 42 Закону, належать:

фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї. Таким чином, як бачимо, наукове обґрунтування заходів адміністративного припинення частково знайшло своє відображення в Законі України «Про Національну поліцію». Також зазначимо і те, що у Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 22) [43] припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень зазначено як одне із основних завдань Національної поліції.

З цього приводу А. Т. Комзюк зазначає, що умови та порядок застосування таких заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень поліцією визначено в законодавстві. Нормативна урегульованість застосування заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень поліцією є обов'язковою умовою, тобто жоден інший захід припинення, крім встановлених законодавством України, не може бути застосовано. Це саме стосується і процедур їх застосування.

Заходи адміністративного припинення входять до системи заходів адміністративного примусу і тісно пов'язані з адміністративно-запобіжними заходами. Адміністративно-запобіжні заходи здебільшого передують заходам адміністративного припинення, у свою чергу, адміністративні стягнення застосовуються вже після заходів адміністративного припинення [108].

Застосування досліджуваних заходів адміністративного припинення починається, коли використання запобіжних заходів вже є неефективним, а протиправна ситуація починається або досягла певного розвитку. Заходи адміністративного припинення переривають уже наявні правопорушення чи протиправні діяння, спрямовані на встановлення особи порушника, з'ясування обставин справи і можливості для подальшого застосування до порушника заходів адміністративної відповідальності [62, с. 123].

Однією із важливих особливостей застосування заходів адміністративного припинення правопорушень (примусових поліцейських заходів) є те, що вони застосовуються для припинення виявлених

адміністративних правопорушень з подальшою можливістю притягнення винних осіб відповідальності.

Метою застосування поліцейськими примусових заходів є забезпечення подолання спротиву проведенню превентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки, локалізація негативних наслідків, зокрема збереження місця події в первинному, незміненому стані, забезпечення фіксації та збирання речових доказів на місці події в передбачений у законі спосіб, а також затримання особи правопорушника, його доставляння до органу внутрішніх справ. Якщо поліцейський вважає, що мета застосування примусового заходу ним досягнута, а порушений порядок проведення превентивного поліцейського заходу відновлено, він повинен припинити застосування цього примусового заходу та повернутися до виконання превентивного поліцейського заходу.

Застосування досліджуваних заходів часто дає можливість усунути шкідливі наслідки адміністративного правопорушення і відновити правомірний стан. Одним із наслідків застосування заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень працівниками поліції є можливість притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності.

А. Т. Комзюк, характеризуючи заходи адміністративного припинення, зазначав, що вони застосовуються невідкладно та оперативно. Для їх застосування не потрібно приймати спеціальний акт управління, як це відбувається із накладенням адміністративного стягнення. Крім більш простого порядку їх застосування, такі заходи має право застосувати і більша кількість працівників поліції.

Наслідком застосування заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень є створення умов для притягнення особи, яка вчинила правопорушення, до адміністративної відповідальності. Створення таких умов також називають метою здійснення заходів

адміністративного припинення адміністративних правопорушень. Воно полягає в тому, що в ході застосування окремих заходів забезпечується складення протоколу про адміністративне правопорушення та інших необхідних документів, встановлення особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, збирання та закріплення доказів у справі тощо. Питання мети застосування заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень працівниками поліції знайшло своє відображення в науковій літературі. Такою метою є припинення адміністративних проступків; створення умов для притягнення винних до відповідальності; усунення шкідливих наслідків адміністративного правопорушення; запобігання вчиненню нових правопорушень; відновлення попереднього, правомірного стану [108].

Проаналізувавши нормативно-правову основу застосування досліджуваних заходів та наукові концепції з цього приводу, ми дійшли висновку, що заходи адміністративного припинення адміністративних правопорушень, які застосовуються поліцією, є законодавчо передбаченими засобами впливу, які спрямовані на примусове переривання (припинення) діянь, що мають ознаки адміністративного правопорушення, недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки, забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення і притягнення винного до адміністративної відповідальності.

Спеціальний характер зазначених заходів визначає специфіку підстав їх застосування – це, як правило, невідкладні випадки, коли необхідно припинити протиправні дії, небезпечні для життя і здоров'я людей. Крім того, заходи спеціального призначення застосовуються тоді, коли були використані і не дали бажаних результатів усі інші форми попереднього впливу на правопорушників [70]. Тому застосуванню сили, спеціальних засобів і зброї повинно передувати попередження про намір їх застосувати, якщо зробити це дозволяє ситуація. В тих випадках, коли є реальна небезпека

для життя чи здоров'я людей, зазначені заходи міліція може застосовувати без попередження. До таких випадків у літературі відносять раптовий або збройний напад, напад з використанням бойової техніки, транспортних засобів, літальних апаратів, морських і річкових суден, у разі втечі з-під варти із зброєю або з використанням транспортних засобів, втечі осіб, взятих під варту, з транспортних засобів під час їх руху, а також для звільнення заручників [63].

Маємо зауважити, що, відповідно до ст. 42 Закону, поліція під час виконання повноважень уповноважена застосовувати такі заходи примусу як фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Слід зазначити, що застосування заходів примусу зазнало детальної регламентації (ст. 43). Доцільно вказати, що законодавець чітко визначив типові підстави, за наявності яких поліцейському забороняється застосовувати спеціальні засоби. Особливо зауважимо, що закон передбачає кілька правових режимів застосування поліцейським табельної вогнепальної зброї. Перший режим – застосування вогнепальної зброї стосовно людини у виняткових випадках із обов'язковим попередженням про можливість її застосування, другий – застосування вогнепальної зброї стосовно людини без попередження, третій – застосування вогнепальної зброї для подання сигналу тривоги. Піддаючи аналізу законодавство України за увесь період державної незалежності, є підстави констатувати, що Закон є наразі єдиним актом у системі національного законодавства, який детально регламентує застосування поліцією примусу. Це цілком відповідає світовій і європейській практиці, коли зі всіх аспектів функціонування поліції розвинених держав світу найбільш детально регламентується правом процес застосування поліцією примусових заходів. Це обумовлено тим, що чим чіткіше і повніше регламентовано процедуру застосування державного примусу, тим надійнішими є правові гарантії прав і свобод громадян і менше можливостей для зловживання владою з боку посадових осіб [7, с. 78].

У своїх працях відомий науковець О. С. Фролов дослідив основні способи та форми щодо попередження наміру застосування або використання фізичного впливу (сила); спеціальних засобів; вогнепальної зброї [160]. Маємо підтримати його думку з приводу того, що попередження про намір застосування одного із поліцейських заходів примусу вже саме по собі має характер заходу адміністративного припинення, оскільки, висловлюючи своє звернення до правопорушника, поліцейський вже вказує на обов'язкове виконання його вимоги щодо припинення вчинення правопорушення.

Це дозволяє дійти висновку, що саме попередження уже виступає в ролі певного виду владної вимоги, основною метою якої є припинення вчинення правопорушення. Почувши дане попередження, особа, яка вчиняє правопорушення, має негайно призупинити протиправні дії незалежно від того, вчинила вона правопорушення чи тільки збирається це зробити. Маємо також зазначити, що після даного попередження встановлено певний обов'язок поліцейського щодо надання достатнього часу правопорушнику для припинення вчинення протиправних дій, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим.

Крім цього, попереджувальний вигук або звернення виконує репрезентативну функцію, оскільки таким попередженням працівник поліції встановлює свій правовий статус як представника адміністративної влади, який діє публічно, тобто від імені держави, і його вимогам слід підкорятися. І, нарешті, в попередженні повинна бути присутньою інформація про намір застосування до правопорушника відповідного спеціального засобу, вогнепальної зброї або заходу фізичного впливу, тобто попередження виконує ще й інформативну функцію.

Щодо способів і форм попередження про намір застосувати спеціальні заходи припинення в законодавстві існує багато невизначеності. Зокрема,

Закон „Про Національну поліцію” таких форм та способів практично не закріплює (виняток становить ст. 44, яка визнає приведення у готовність вогнепальної зброї та попередження про можливість її застосування), тому на практиці попередження висловлюється великою кількістю словосполучень, у тому числі і ненормативних [161]. У зв’язку з цим зазначений Закон слід доповнити відповідними положеннями.

Специфіка конкретних завдань і особливості діяльності поліції з охорони окремих видів суспільних відносин обумовили необхідність виділення в організаційній структурі поліції спеціальних підрозділів, груп чи окремих працівників, які мають спеціальну підготовку і здатні успішно виконувати окремі види адміністративної діяльності. Вогнепальну зброю і спеціальні засоби дозволяється використовувати не усім, а тільки тим працівникам поліції, які пройшли спеціальну професійну підготовку, обізнані з відповідними нормативними актами, здали заліки і за своєю підготовкою здатні їх застосовувати. Це дільничні інспектори, співробітники кримінальної поліції, патрульної служби і дорожньої поліції, бійці загонів спеціального призначення [62].

Вищезазначені поліцейські заходи мають назву примусових також і через те, що вони чітко направлені на особу, яка вчиняє протиправне діяння, та мають на меті припинення протиправної поведінки, завдання даній особі певного фізичного впливу, або навіть заподіяння смертельних поранень. У зв’язку із цим Закон України «Про Національну поліцію» покладає на поліцейських обов’язок із застосування заходів фізичного впливу лише в межах необхідності і лише у випадку, коли уникнути її застосування просто неможливо. Також працівник поліції зобов’язаний негайно зупинити застосування певного виду поліцейського заходу примусу виключно в момент досягнення бажаного результату. Також зазначимо, що та шкода, яка завдана здоров’ю правопорушника, має бути мінімізованою.

Позитивним моментом законодавства є те, що ним визначено умови

застосування поліцейських заходів. Так, у ст. 29 Закону України зазначено, що поліцейський захід має бути: а) законним – якщо він визначений законом; б) необхідним – якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам; в) пропорційним – якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди; г) ефективним – якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції [86].

Враховуючи вищевикладене можна дійти висновку, що межею завдання дозволеної шкоди при застосуванні поліцейських заходів примусу може бути заподіяння шкоди працівником поліції особі, яка порушує правопорядок, лише в тій мірі, яка прямо пропорційна характеру небезпеки, що загрожує інтересам забезпечення правопорядку та безпосередній підставі, в якій відбувалася або припинялася ця небезпека. Дане положення дозволяє стверджувати про межі фізичного впливу, що буде заподіяний правопорушникові під час застосування поліцейських заходів примусу працівником поліції, який забезпечує публічний порядок та безпеку та боротьбу із правопорушеннями зі злочинністю.

Висновок про дотримання меж достатньої шкоди підтверджується як міжнародно-правовими актами, так і чинним національним законодавством. Відповідно до ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого 17 грудня 1979 р. Генеральною Асамблеєю ООН, зазначені особи мають застосовувати силу тільки у випадку крайньої необхідності і в тій мірі, в якій це вимагається для виконання їх обов'язків [140]. У коментарі до цієї статті сказано, що посадовими особами не може застосовуватися сила, яка перевищує межі, необхідні для досягнення законної мети [63].

З цього приводу відомий вчений О. С. Фролов висловлює свою думку щодо принципів, на основі яких має базуватися застосування заходів фізичного впливу. Зокрема, він виокремлює такі: принцип стримування; принцип заподіяння якнайменшої шкоди; принцип співрозмірності; принцип достатності [159].

Відповідно до частини 5 статті 43 Закону, встановлено випадки, коли заборонено застосування вогнепальної зброї: до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Закон України «Про Національну поліцію» значно зміцнив правову захищеність поліцейських, вивів їх на один рівень з усіма громадянами у правових гарантіях щодо захисту їхнього життя та здоров'я. Про це наголошено й у пункті 5 частини 10 статті 62, який встановлює, що поліцейський у повному обсязі користується гарантіями соціального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства

Визначення малолітньої особи наведено в Цивільному кодексі України (стаття 31) та Сімейному кодексі України (стаття 6). Враховуючи процеси, що прискорюють розвиток молоді, особами, які через малолітній вік не можуть створювати небезпеку для життя і здоров'я, вважаються діти, які не досягли 14-річного віку.

Особами з явними ознаками обмежених можливостей є такі, які внаслідок відсутності або ушкодження будь-якого органа, втрати його функцій не можуть створювати небезпеку для життя та здоров'я громадян.

Нормативні акти не визначають юридичної норми, переступивши яку громадяни України вважаються особами з явними ознаками старості

(похилого віку). У зв'язку з цим вирішення цього питання можна перенести на базу інших юридичних норм. Так, відповідно до пенсійного законодавства, право на отримання пенсії за віком у нашій країні мають громадяни, які досягли граничного віку, чоловіки – 65, жінки – 60 років і старші. Однак тут слід враховувати й інші демографічні та соціальні фактори. Відповідно до цього, до осіб з явними ознаками старості (похилого віку) належать особи, які сприймаються поліцейським такими, які внаслідок вікових змін неспроможні створювати небезпеку для життя та здоров'я громадян і поліцейських.

Маємо погодитися з думкою А. Т. Комзюка, що імовірність того, що особа з певним правовим станом буде порушувати публічний порядок і, як наслідок, стане об'єктом застосування сили, досить невелика, але її все ж таки необхідно брати до уваги. Тому заборона застосування сили до зазначених осіб не абсолютна, у випадках вчинення ними групового чи збройного нападу або збройного опору працівникам поліції воно все ж дозволяється. Якщо застосуванням поліцейських заходів примусу завдано шкоди громадянам, працівник поліції зобов'язаний негайно забезпечити надання необхідної першої медичної допомоги в найкоротший строк. Порядок застосування абсолютно усіх поліцейських заходів примусу має бути в детальній формі регламентовано конкретними процедурними правилами та затверджено відповідними статутами, настановами, інструкціями, положеннями тощо. Поки це найбільш детально зроблено лише для спеціальних засобів – у відповідних правилах їх застосування при охороні публічного порядку. В літературі вироблено загальний алгоритм (певну послідовність окремих загальних дій, процедур) дій працівників поліції в цих випадках. Цей алгоритм складають такі дії: прийняття рішення або отримання дозволу на застосування відповідного заходу адміністративного припинення спеціального призначення; приведення зброї або спеціального засобу у бойову готовність; попередження про намір

застосування сили; надання часу на відповідну реакцію; власне застосування сили; припинення застосування сили; надання необхідної допомоги; процедура огляду місця застосування сили; негайна доповідь про негативні наслідки застосування заходу адміністративного припинення спеціального призначення; невідкладні слідчі дії на місці пригоди; подання процесуальних документів про застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення [62].

Конкретні підстави та порядок застосування працівниками поліції поліцейських заходів примусу залежать від виду такого заходу, на їх аналізі ми й зупинимося детальніше.

Розпочнемо із фізичного впливу (сили), який застосовується поліцією для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

Під фізичною силою слід розуміти дії поліцейського, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або увесь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї з метою припинення правопорушення, затримання правопорушника та відведення небезпеки, що загрожує життю та здоров'ю громадян або поліцейського.

«Мистецтво рукопашного бою містить у собі усі засоби та прийоми індивідуального самозахисту та нападу, основа яких базується на практичному вивченні та науковому аналізі реального бою та його обстановки» [101].

Згідно з цим визначенням, до прийомів рукопашного бою належать кидки, удари, захвати, прийоми звільнення від них, прийоми обшуку та конвоювання, блоки, відходи з лінії атаки та ін.

Закон дозволяє застосовувати фізичну силу в таких випадках:

- 1) для забезпечення особистої безпеки та безпеки інших осіб;
- 2) для припинення правопорушення;
- 3) для затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

Фізична сила може бути використана у випадках:

- а) подолання перешкод при переслідуванні правопорушника;
- б) відкриття доступу до закритих приміщень і територій (за наявності законних підстав);
- в) утримання правопорушників;
- г) доставляння правопорушника до відповідних органів влади;
- д) для усунення загрози життю та здоров'ю громадян (у тому числі поліцейських), що виникла внаслідок стихійного лиха, аварії, нападу тварин тощо.

Застосування заходів фізичної сили повинно мати оборонний, стримуючий характер, спрямований на здійснення контролю за діями правопорушника, воно правомірне лише у випадках, коли обстановка свідчить про те, що ненасильницькі дії не будуть ефективними для виконання завдань, покладених на поліцію.

Застосування фізичної сили до правопорушника може бути як поєднаним із психологічним впливом, так і без нього. Вид засобу фізичної сили й інтенсивність його застосування визначаються кожним поліцейським самостійно, виходячи з оцінки обставин, що склалися. Але маємо зауважити, що для застосування поліцейських заходів примусу не достатньо лише факту наявності правопорушення. Перед поліцейським ставиться завдання щодо застосування перед заходами примусу інших, менш небезпечних засобів для досягнення припинення правопорушення та виконання основних завдань поліцією. В даному випадку мова йде про усі можливі види превентивних поліцейських заходів. Основним завданням застосування заходів фізичного

впливу є оборонний та стримуючий характер, який направлений на забезпечення контролю над особою, що вчиняє правопорушення. Застосування заходів фізичного впливу законне лише у тому випадку, коли є достатні підстави вважати, що превентивні заходи не будуть ефективними для виконання основних поліцейських завдань.

Застосування фізичної сили до правопорушника може бути як поєднаним із психологічним впливом, так і без нього. Вид засобу фізичної сили й інтенсивність його застосування визначаються кожним поліцейським самостійно, виходячи з оцінки обставин, що склалися.

У випадках, коли є підстави до застосування вогнепальної зброї, поліцейський може застосовувати будь-яку фізичну силу, навіть ту, внаслідок якої можливе спричинення смерті.

Застосування заходів фізичного впливу не оформляється якимось спеціальним документом. Зазначена Інструкція, а також ЗУ «Про Національну поліцію» передбачають лише обов'язок працівника поліції, письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили.

Спеціальні засоби становлять різноманітні технічні засоби впливу на правопорушника, а в деяких випадках – також на транспортні засоби та інші речі, з метою усунення протиправної ситуації. Підстави, порядок застосування, а також види спеціальних засобів вичерпно встановлено, крім Закону «Про Національну поліцію», Правилами застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затвердженими постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 р. [127] Правила застосування окремих засобів деталізовано також у нормативних актах МВС України.

Відповідно до ст. 44 Закону «Про Національну поліцію», спеціальні засоби застосовуються для забезпечення публічної безпеки і порядку:

- 1) кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються:

- а) до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти;
 - б) під час затримання особи;
 - в) під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;
 - г) якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим;
- г) проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі;
- 2) гумові та пластикові кийки застосовуються для:
 - а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;
 - б) затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;
 - в) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;
 - 3) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та подразнюючої дії, застосовуються для:
 - а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;
 - б) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;
 - 4) засоби примусової зупинки транспорту застосовуються для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу, або якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю і здоров'ю людини;
 - 5) пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовуються для:
 - а) затримання особи;

б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться в приміщенні;

б) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) відбиття нападу тварини, яка загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського;

7) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби застосовуються для:

а) маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

б) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання, а також контролю за переміщенням речей;

8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа;

в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні;

9) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби застосовуються для:

а) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

б) відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей;

в) примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав

законні вимоги поліцейського зупинитися;

г) затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні злочину;

10) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, застосовуються для:

а) захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, в тому числі поліцейського;

б) відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення;

в) затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

г) затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти;

г) затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей, в тому числі поліцейського;

д) подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил;

е) знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю людей, в тому числі поліцейського;

є) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

ж) відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей;

11) засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для:

а) забезпечення маскуванню дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває;

б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи;

12) службові собаки застосовуються під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

в) під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;

г) для відбиття нападу на особу або (і) поліцейського;

13) службовий кінь застосовується під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [43].

Зазначимо, що спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні затверджено Постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 р. № 49. Вони визначають порядок застосування спеціальних засобів особовим складом поліції та іншими працівниками органів і установ внутрішніх справ, які залучаються до охорони громадського порядку та громадської безпеки, боротьби зі злочинністю, та перелік спеціальних засобів. Спеціальні засоби застосовуються у випадках, коли використані й не дали бажаних результатів усі інші форми попереднього впливу на

правопорушників.

Усі спеціальні засоби, які застосовуються у правоохоронній діяльності поліції, можна поділити на дві групи: засоби активної оборони і засоби забезпечення спеціальних операцій. Варто зазначити, що дані Правила до числа спеціальних зараховують також засоби індивідуального захисту, з чим важко погодитися. Спеціальні засоби застосовуються до порушників, саме тому вони належать до заходів адміністративного примусу. Засоби ж захисту не застосовуються, а використовуються при охороні громадського порядку, з примусом це використання ніяк не пов'язане. В законодавстві терміни «застосування» і «використання» чітко розмежовуються, про це пізніше ще буде йти мова. Враховуючи сказане, засоби індивідуального захисту не можна визнати заходами адміністративного примусу, хоча в літературі їх також називають такими [62].

Правила експлуатації, технічного обслуговування, зберігання, обліку, списання та знищення спеціальних засобів, необхідні заходи обережності при користуванні ними, порядок організації та програми навчання особового складу встановлюються Міністерством внутрішніх справ України.

Правила дещо конкретизують перелік спеціальних засобів, що застосовуються при охороні громадського порядку. Ними є такі:

а) засоби індивідуального захисту: шоломи (сталеві армійські, «Сфера», каска захисна пластмасова); бронежилети; протиударні та броньовані щити;

б) засоби активної оборони: гумові кийки; кийки пластикові типу «тонфа», наручники; електрошокові пристрої; пристрої та патрони до них вітчизняного виробництва, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами («Черемуха-1», «Черемуха-4», «Черемуха-5», «Черемуха-6», «Черемуха-7», «Черемуха-10», «Черемуха-12», «Сирень-1», «Сирень-2», «Сирень-3»); балончики, патрони, гранати й

інші спецзасоби з препаратами сльозогінної та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН;

в) засоби забезпечення спеціальних операцій: ранцеві апарати «Облако», світлошумова граната «Заря» та світлошумовий пристрій «Пламя», патрони з гумовою кулею «Волна-р», водомети, бронемашини й інші транспортні засоби, пристрій для примусової зупинки автотранспорту «Еж-М»;

г) пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками: малогабаритні підривні пристрої «Ключ», «Імпульс».

При охороні громадського порядку можуть також використовуватися службові собаки і коні.

Гумові кийки у практичній діяльності поліції застосовуються частіше за будь-які інші спеціальні засоби – понад 50 % усіх випадків їх застосування. Забороняється наносити удари ними по певних частинах тіла людини: голові, шиї, ключичній ділянці, животі, статевих органах. Слід зазначити, що така заборона, мабуть, не завжди може бути дотримана, тому що ситуація, в якій застосовуються ці засоби, як правило, швидкоплинна, мінлива, і у працівника поліції немає достатнього часу вибирати потрібне місце для нанесення удару. Те саме стосується пластикових кийків типу «тонфа», якими заборонено наносити удари по голові, шиї, сонячному сплетінні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках, копчику. Як уявляється, обмеження щодо застосування гумових і пластикових кийків мають бути однаковими, адже шкода, яка при цьому може бути заподіяна, практично нічим не відрізняється [63].

При забезпеченні публічної безпеки та порядку використовуються службові собаки, які пройшли відповідний курс дресирування, визнані придатними для службового використання і перебувають у штатах підрозділів службового собаківництва. Право застосування службових собак

надається працівникам поліції, які несуть з ними службу. Службові собаки використовуються на довгому та короткому повідку, без повідка, у наморднику і без нього, відповідно до конкретної ситуації, що склалася.

Модифікації зазначених спеціальних засобів, що застосовуються при охороні громадського порядку, крім засобів забезпечення спеціальних операцій, пов'язаних із видозміною їх конструкції та експлуатаційних параметрів, що не спричиняють змін тактико-технічних властивостей, вводяться в дію наказами Міністра внутрішніх справ України. З розробкою нових спеціальних засобів активної оборони та забезпечення спеціальних операцій, не вказаних у зазначених Правилах, їх перелік доповнюється Кабінетом Міністрів України за поданням МВС України та Генеральної прокуратури України.

Вогнепальна зброя. Застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу. Поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише після проходження ним спеціальної підготовки у межах курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації протягом усього часу перебування на посадах поліцейських. На заняттях з вогневої підготовки поліцейські мають набути та вдосконалювати навички: умілого поводження з вогнепальною зброєю (швидкісне діставання пістолета з кобури та приведення його в бойову готовність, виконання пострілу, усунення затримок при стрільбі тощо); виконання прийомів швидкісної стрільби в різних умовах, з різноманітних положень та з перенесенням вогню по мішенях; припинення протиправних дій за допомогою вогнепальної зброї, тактики застосування та використання зброї в оперативно-службовій діяльності (прийняття рішення про застосування та використання вогнепальної зброї, вибір цілі для знешкодження); безпечного поводження з вогнепальною зброєю; з інших питань вогневої підготовки, які виникають у процесі оперативно-службової діяльності [86, с. 172].

У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» 1 у пункті 12 частини 21 зазначено: «При виконанні своїх обов'язків офіцер поліції зобов'язаний використовувати усю необхідну рішучість для досягнення мети, яка передбачена або дозволена законодавством, але ніколи не повинен використовувати більше сили, ніж це є розумними. Пункт 13 визначає: «Офіцери поліції повинні отримувати зрозумілі та чіткі розпорядження щодо способу та обставин, за яких вони повинні застосовувати зброю». В частині 2 цієї статті зазначено, що поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку [90].

А. Т. Комзюк дотримується позиції, щодо певної невизначеності розуміння терміна „вогнепальна зброя”. По суті, мова тут іде про усі види табельної вогнепальної зброї, прийняті на озброєння поліції (автомати, карабіни, гвинтівки, пістолети, револьвери тощо). Але якщо розглядати цю проблему ширше, то до вогнепальної зброї, яка може бути потенційно застосована для вирішення внутрішніх питань держави, тобто проти власних громадян, слід віднести майже усі види армійської стрілецької зброї, гранати, артилерію, а також встановлені на бойову техніку збройні комплекси, тобто усе, чим укомплектовані спеціальні підрозділи поліції, які мають право застосовувати вогнепальну зброю на тих самих правових засадах, що й поліція [62].

У статті 46 Закону «Про Національну поліцію» встановлено заборону застосування вогнепальної зброї в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Чинне законодавство передбачає додаткові гарантії захисту життя і здоров'я озброєних працівників поліції. Суть їх полягає в тому, що працівник поліції має право оголити вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо

вважає, що в обстановці, яка склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. При затриманні злочинців чи правопорушників або осіб, яких працівник поліції запідозрив у вчиненні злочинів чи правопорушень, а також при перевірці документів у підозрілих осіб працівник поліції може привести у готовність вогнепальну зброю, що є попередженням про можливість її застосування. Спроба особи, яка затримується працівником поліції із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї, дають працівникові поліції право застосувати вогнепальну зброю. В цій нормі певний інтерес становить визначення працівником поліції відстані між ним і правопорушником. Закон цю відстань нічим не обмежує, тобто вибір її залежить від конкретної ситуації (характер місцевості, кількість правопорушників, їх поведінка тощо) [62].

Зазначимо, що поліцейські заходи примусу входять до системи заходів адміністративного примусу і безпосередньо пов'язані з превентивними поліцейськими заходами. Превентивні поліцейські заходи передують заходам примусу. Також поліцейські заходи примусу, на відміну від адміністративних стягнень, не містять у собі елемента покарання особи, до якої вони застосовуються. Вони застосовуються лише в теперішньому часі та сприяють примусовому припиненню здійснення правопорушення. В подальшому поліцейські заходи примусу створюють необхідні умови для застосування адміністративної відповідальності.

Зазначено, що застосування поліцейських заходів примусу можливе лише за наявності достатніх, передбачених законом обставин. Це має дуже важливе значення в частині дотримання прав людини, до якої їх застосовують. Наголошено на необхідності доповнення ЗУ «Про Національну поліцію» нормою про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними, та визначення того, що поліцейські заходи

примусу мають застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму.

Висновки до розділу 2

Зазначено, що за своєю суттю та змістом адміністративний примус розуміється як застосування від імені держави спеціально уповноваженими суб'єктами, відповідно до норм права, заходів, направлених на превенцію правопорушень, їх припинення та притягнення до відповідальності за порушення даних нормативно-правових норм.

Підсумовуючи радянське розуміння поняття «примусу», необхідно зауважити, що в часи Радянського Союзу держава та її органи виступали в ролі дієвого механізму для пригнічення одного класу та підвищення ролі іншого в суспільстві. В цей час норми права були лише формою вираження політичної волі панівного класу. Іншими словами, право – сукупність правил поведінки, що виражають волю панівного класу, які встановлено в законодавчому порядку, а також звичаїв та правил співжиття, що їх санкціоновано державною владою, застосування яких забезпечується примусовою силою держави для цілей охорони, закріплення та розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних і бажаних для панівного класу. У цьому проявлявся виключно інструментальний підхід до права, який означає, що будь-яке рішення органів держави забезпечується примусовою силою.

Визначено, що у законодавстві країн Європи не можна зустріти визначення примусу в широкому розумінні. Це дає змогу дійти висновку про трактування заходів примусу лише для забезпечення правопорядку в суспільстві. На жаль, у нашій країні про це неможливо говорити, оскільки до інституту примусу в загальній теорії адміністративного права належать як

перевірка документів в осіб, з одного боку, так і застосування вогнепальної зброї чи наручників – з іншого.

Автор зазначає, що адміністративний примус в діяльності поліції являє собою застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в суспільних відносинах, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, шляхом превенції та припинення правопорушень. Таке визначення характерне також для адміністративного примусу, який використовується в діяльності Національної поліції України.

На основі теоретичних підходів до визначення понять та характеристики адміністративного примусу спробуємо проаналізувати адміністративно-примусові заходи, застосування яких належить до компетенції Національної поліції України. Маємо зазначити, що на законодавчому рівні чітко визначено перелік примусових заходів, які мають право застосовувати працівники поліції. Через це, застосовуючи той чи інший захід примусу, працівник поліції має перш за все виходити з того, що, по-перше, даний захід застосовується в поліцейській діяльності з метою забезпечення публічної безпеки та порядку; по-друге, основним його завданням має бути припинення вчинення правопорушень з подальшим притягнення винних осіб до відповідальності; по-третє, застосування поліцейських заходів примусу не передбачає та не має залежати від волі особи, до якої він застосовується, тобто застосовується у примусовому порядку і, по-четверте, підстави та порядок застосування таких заходів примусу мають бути чітко визначені вимогами нормативно-правових актів.

Визначено, що адміністративний примус являє собою застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в

суспільних відносинах, шляхом превенції та припинення правопорушень. Таке визначення характерне також для адміністративного примусу, який використовується в діяльності Національної поліції України. Зазначимо, що основною метою застосування адміністративного примусу є забезпечення достатнього рівня правопорядку, превенція та припинення різного роду правопорушень та усунення факторів, які в подальшому можуть сприяти їх вчиненню.

Визначено, що термін «превенція» у праві використовується для визначення системи заходів, спрямованих на попередження правопорушень. Превенція – це: 1) сукупність заходів, що сприяють усуненню причин для здійснення правопорушень; 2) дія кримінального покарання в боротьбі із кримінальними правопорушеннями. Застосування адміністративно-запобіжних (превентивних) заходів працівниками поліції пов'язане з виконанням ними специфічних обов'язків профілактичного характеру, і саме ця обставина відрізняє зазначені заходи від інших заходів адміністративного примусу.

Визначено, що під превентивним поліцейським заходом необхідно розуміти вимоги морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють попереджати та не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і публічну безпеку за різних надзвичайних обставин.

Акцентовано на необхідності розрізнення понять «поверхневий огляд» та «обшук». Так, вважаємо за доцільне чітко визначити, в який спосіб необхідно проводити візуальний огляд салону та багажного відділення транспортних засобів під час здійснення такого превентивного поліцейського заходу як поверхнева перевірка. Так, на нашу думку, необхідно чітко визначити правові підстави, відповідно до яких особа, що проводить дану перевірку, уповноважена на вимогу щодо надання доступу до багажного відділення та салону транспортного засобу, що оглядається.

Превентивні поліцейські заходи є одним із найдієвіших механізмів впливу, які застосовуються до правопорушників з метою попередження правопорушень. Оскільки реформування правоохоронних органів в Україні передбачає відхід від каральної до сервісної служби, то попередження (превенція) правопорушень є набагато дієвішою, ніж застосування заходів примусу. Маємо також зазначити, що застосування превентивних поліцейських заходів має основною метою профілактику як адміністративних, так і кримінальних правопорушень.

Зазначено, що поліцейські заходи примусу, на відміну від адміністративних стягнень, не містять у собі елемента покарання особи, до якої вони застосовуються. Вони застосовуються лише в теперішньому часі та сприяють примусовому припиненню здійснення правопорушення. В подальшому поліцейські заходи примусу створюють необхідні умови для застосування адміністративної відповідальності.

Наголошено на необхідності доповнення ЗУ «Про Національну поліцію» нормою про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними. та визначення того, що поліцейські заходи примусу мають застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму.

Розділ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН РОБОТИ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

3.1. Міжнародний досвід забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу

Однією з тенденцій сучасного розвитку права європейських країн є виокремлення поліцейського права як окремої галузі або підгалузі, залежно від особливостей національної правової системи і традицій державотворення. Аналіз феномена поліцейського права об'єктивно зумовлює необхідність з'ясування правового статусу поліції, діяльність якої в демократичній державі має ґрунтуватися на законодавчо визначених правових принципах.

Відомий російський поліцейєст К. С. Бельський запропонував нове доктринальне тлумачення природи правових принципів поліцейської діяльності як особливого виду державно-управлінської діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та пов'язаної із застосуванням державного примусу.

Принципи поліцейської діяльності ним узагальнено визначаються як основні положення, якими керуються відповідні органи та посадові особи у розв'язанні визначених перед ними завдань. Дослідник акцентує увагу на тому, що принципи поліцейської діяльності охоплюють об'єктивно сформовані закономірності, традиції, правові норми та етичні правила, які поступово усталилися у сфері поліцейської діяльності й покликані забезпечувати стабільність та ефективність функціонування поліцейського апарату. Автор цілком обґрунтовано наголошує на доцільності ширшого тлумачення правових принципів поліцейської діяльності та необхідності

коригування вузьконормативного (позитивістського) розуміння [2].

Слід зазначити, що забезпечення суспільного спокою та дотримання закону є основними загальними завданнями діяльності правоохоронних органів та основною спрямованістю їх діяльності, їх головним завданням, що досить часто також характеризується, як завдання «охорони суспільного порядку», що також включає у себе охорону і забезпечення безпеки фізичних та юридичних осіб, а також охорону приватного та суспільного майна. Ця функція також включає в себе забезпечення прав людини та забезпечення застосування основних гарантій та стандартів прав людини на вертикальному рівні, тобто між державою та приватними особами, а також на горизонтальному рівні, тобто між самими людьми.

Що мається на увазі, коли ми говоримо про здійснення повноважень поліцейського органу в «демократичному суспільстві, що діє на основі принципу верховенства права»? До характерних ознак демократичного устрою суспільства належать: наявність правової держави; визнання державою прав і свобод людини як прав і свобод особистості; законодавче закріплення матеріальних і процесуальних прав людини; повага людської гідності з боку державних установ та їх чиновників; рівні права і свободи для усіх громадян незалежно від статусу, раси, етнічного походження, статевої належності; заборона дискримінації тощо.

Чому необхідно, щоби права людини були забезпечені належним функціонуванням принципу верховенства права? Перш за все права людини не повинні бути суто фіктивними, а повинні бути юридично наповненими, тобто мати своє відображення, як юридично обов'язкові тексти. При розгляді питання взаємодії двох систем координат – ефективного захисту прав людини та системи функціонування правоохоронних органів – необхідно підкреслити саме необхідність юридичного захисту прав людини, враховуючи специфіку взаємодії цих двох систем, що пов'язана із повагою до прав людини та тими обов'язками, які мають правоохоронні органи у

демократичному суспільстві. Свобода та порядок у суспільстві не завжди є сумісними поняттями як на філософському рівні, так і на рівні їх правового забезпечення. Хоча принципово ці дві категорії повинні бути збалансованими як у законодавстві, так і практиці його застосування. Тому принцип верховенства права в цій ситуації означав, що права людини закріплені в законодавстві та національних нормативних актах і в міжнародному праві, а правоохоронні органи відповідають за впровадження та дотримання закону, що охороняє права людини. Правоохоронні органи не повинні порушувати закону при його застосуванні та впровадженні. Також слід підкреслити, що дотримання принципу верховенства права є одним із міжнародних зобов'язань України, взятих нею відповідно до статті 3 Статуту Ради Європи [84].

Усі розвинені демократичні країни у своїх Конституціях закріплюють, що та чи інша держава є правовою, а єдиним джерелом влади є народ. Не є винятком і Україна, яка те саме передбачила у нормах Конституції України. Вказані положення підтверджують наявність демократичного устрою в державі, а також що держава є соціальною і закріплює та гарантує захист прав та свобод людини та громадянина. Окрім цього, правоохоронні функції у переважній більшості покладено на поліцію, яка підзвітна та підконтрольна державі і тісно співпрацює з населенням. При цьому у будь-якому демократичному суспільстві правоохоронні органи відповідальні не тільки перед державою, але і перед усім населенням. Більш того, ефективне функціонування органів внутрішніх справ значною мірою обумовлено підтримкою з боку населення. Важливим моментом є також те, що усі правові принципи організації та діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн закріплено в конституціях, законах та інших нормативно-правових актах.

З цього приводу В. Є. Мармазов визначає основні правові засади роботи поліції при дотриманні принципу верховенства права:

- поліцейський орган є державним органом, який повинен засновуватись на підставі закону;

- діяльність цього органу завжди повинна відповідати національному законодавству країни і міжнародними нормами, санкціонованим даною державою;

- законодавство, що регулює діяльність цього органу охорони громадського порядку, повинно бути доступним для громадян, а також достатньо зрозумілим і конкретним; за необхідності воно повинно доповнюватися іншими нормативними актами, що зрозумілі громадянам. Це означає, що діяльність поліції базується на Конституції і/чи на звичайному законодавстві; однак це не виключає наявності докладних інструкцій для поліції в документах нормативного характеру (наприклад, в урядових указах, за умови, що ці укази чи інструкції приймаються на підставі делегування повноважень відповідно до Конституції чи закону). Це означає, по-перше, що нормативні акти повинні бути доступні для громадськості як фізично, так і текстуально, а по-друге, що закон чи підзаконний акт повинен бути сформульований досить конкретно, щоби наслідки його застосування були передбачувані. Звичайно, наслідки ніколи не можна передбачити з абсолютною точністю, та закони й інші нормативні акти повинні відповідати сучасним умовам або відповідати зміні ситуації, тобто бути достатньо гнучкими аби дозволити правоохоронному органу діяти більш ефективно;

- співробітники поліцейського органу, діючого в демократичному суспільстві, підпадають під дію тих самих законів, що й звичайні громадяни. Винятки з даного принципу можуть бути виправданими лише тоді, коли вони спрямовані на забезпечення нормальної діяльності правоохоронного органу в демократичному суспільстві, враховуючи дотримання принципу верховенства права, оскільки закон застосовується однаково до усіх громадян, включаючи і співробітників правоохоронних органів, які самі його застосовують. Винятки з цього принципу можливі лише для забезпечення

належного виконання правоохоронними органами своїх обов'язків [84].

Аналіз законодавства західноєвропейських держав показує, що надзвичайно велика увага приділяється дотриманню органами влади принципу верховенства права. Там право не ототожнюється із законом, а права людини визнаються загальноцивілізаційною цінністю. У законодавстві виділяється два суб'єкта права: народ, який має первинні, природні, суверенні права, та держава, яка має щодо народу похідну, функціональну правосуб'єктність. Держава не створює і не змінює право, вона лише надає йому формальної означеності. Щодо діяльності поліції, то принципи її діяльності, як правило, визначено підзаконними правовими актами і спрямовано на додержання поліцейськими високого рівня обслуговування населення та надання якісних консультацій. Поліцейський має бути ввічливим, толерантним та охайним. Усе це сприяє якісному захисту прав та свобод людини.

У законодавстві окремих держав Центральної та Південно-Східної Європи формально визначаються правові принципи діяльності поліції. Так, у пунктах 1, 2 розділу 2 Закону Республіки Угорщина "Про поліцію" від 29 березня 1994 р. йдеться про принципи поваги і захисту людської гідності, взаємодії з державними та муніципальними органами влади, громадськими організаціями і окремими громадянами, принцип позапартійності, взаємності (співпраці) з іноземними та міжнародними органами правопорядку. Статтею 4 Закону Республіки Болгарія "Про Міністерство внутрішніх справ" від 19 грудня 1997 р. прямо передбачено, що підпорядковані Міністерству національні служби (включаючи й поліцію) повинні будувати свою діяльність на принципах законності, поваги до прав і свобод громадян та їхньої гідності, централізму в організації та управлінні, публічності, конспірації, поєднанні гласних і негласних методів і засобів у визначених законом випадках, співпраці з громадянами.

Держава та громадянське суспільство останнім часом особливу увагу

приділяють етичним аспектам управлінської діяльності поліції. Важливість розвитку та закріплення етичних принципів зарубіжними поліцейськими пояснюється особливостями службової діяльності персоналу поліції, а саме: на працівників поліції покладено обов'язок із підтримання правопорядку та захисту прав громадян, їм надано право вибору у прийнятті рішень щодо життя, свободи та майна громадян; як захисники інтересів суспільства працівники поліції повинні демонструвати високі стандарти поведінки; поліція уповноважена здійснювати негласні методи у процесі оперативно-розшукової діяльності, де належне використання конфіденційної інформації повністю залежить від особистісних якостей працівників; для представників етнічних меншин працівники поліції часто є уособленням влади загалом – некваліфіковані та протиправні дії персоналу поліції отримують зазвичай значний суспільний резонанс та завдають невинуватеної шкоди іміджу правоохоронної системи.

У багатьох європейських країнах утвердилася традиція закріплення в деонтологічних кодексах (своєрідних стандартах морально-етичної надбудови поліції) етичних принципів поведінки службовців поліції з громадянами та регулювання стосунків безпосередньо між службовцями. Ці документи ґрунтуються на вимогах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції ООН про заборону катування та іншого жорстокого, нелюдського чи іншого, що принижує людську гідність, поведінки або покарання, Декларації про поліцію, Європейського кодексу поліцейської етики від 19 вересня 2001 р., інших міжнародно-правових актів, конституцій, законів та національних нормативно-правових актів.

У чинному Кодексі деонтології Національної поліції Франції, наприклад, наголошується на ієрархічному принципі побудови поліції (ст. 4), повазі до людини (статті 7–8), легітимності застосування сили (ст. 9), гуманності (ст. 10), відповідальності керівників за віддані накази (ст. 18),

контролі за діяльністю поліції (ст. 19) тощо. Відповідно до статей 5–8 Морального кодексу поліції Республіки Словенія (1992 р.), до основних принципів віднесено конституційність, законність та відповідальність. Особливу увагу в цьому кодексі акцентовано на необхідності усвідомлення кожним поліцейським службовцем важливих постулатів: "Поліція є державною службою і перебуває у розпорядженні усіх громадян і установ у межах їхньої відповідної компетенції" (ст. 3); "робота поліцейського не є формальністю, його обов'язки полягають не лише у вузькому розумінні прав і обов'язків, необхідних для здійснення владних повноважень, але також містять його власне відчуття цінності моральних, етичних та інших цінностей і принципів, що визначають роль поліції у суспільстві" (ст. 5); "поліцейський захищає та зміцнює репутацію поліції під час виконання своїх службових обов'язків" (ст. 9); "громадськість є формою контролю роботи поліції" (ст. 10); "стосунки між поліцейськими службовцями базуються на чіткій службовій ієрархії та взаємоповазі, взаємодопомозі та солідарності, товариських відносинах, толерантності" (ст. 13) тощо. На такого роду засадах будуються Етичний кодекс поліції Чеської Республіки і Кодекс поліції Хорватії. А в ст. 2 "Зasad професійної етики поліцейського", затверджених розпорядженням Головного коменданта поліції Польщі від 31 грудня 2003 р., особливо наголошено: "У не врегульованих приписами права або не передбачених чинними основами професійної етики ситуаціях поліцейський повинен керуватися засадами суспільного співжиття так, аби його дії могли бути взірцем законності та призводили до поглиблення довіри населення до поліції" [2].

Як уже неодноразово зазначалося, діяльність правоохоронних органів у кожній державі має власну специфіку.

В. О. Січкара стверджує, що значна роль поліції обумовлюється, насамперед, соціально-політичною важливістю її функцій із забезпечення правопорядку, які виконуються за допомогою примусових засобів [142, с.11].

Роблячи порівняльний аналіз здійснення захисту прав та свобод людини, приходимо до висновку, що у переважній більшості країн цю функцію виконує поліція (в окремих країнах збереглася назва «міліція»). Також можна констатувати, що повноваження та функції у сфері захисту прав людини теж подібні. Наприклад, можна спостерігати певну ідентичність у організаційно-правових засадах діяльності поліції, які закріплені у положеннях відповідного адміністративного законодавства у переважній більшості пострадянських держав.

В цілому варто зазначити, що діяльність поліції в переважній більшості зарубіжних країн базується на законодавстві, яке поділяється на законодавство статутного права та континентальне законодавство. Першу систему використовують у своїй практиці Великобританія, США та Канада, а другу систему Франція.

Аналіз законодавчої бази Російської Федерації щодо діяльності поліції дав можливість прийти до висновку, що в її нормах спостерігається деяка схожість із законодавством України у зазначеній сфері.

Так, наприклад, ст.ст. 1, 2 Закону України "Про Національну поліцію" і ст.ст.1, 2 Федерального закону РФ "Про поліцію" схожі в основах адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції та основних її завдань, також основи дотримання прав громадян у діяльності поліції містяться у ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» і ст. 5 Федерального закону РФ. Окрім цього, Федеральний закон Російської Федерації "Про поліцію" порівняно з попереднім Федеральним законом РФ "Про міліцію" усуває деякі прогалини правового регулювання у сфері захисту поліцією прав громадян, що характерні також і для України, зокрема щодо порядку застосування поліцією заходів державного примусу [157].

Законодавство Республіки Білорусь має деякі неточності щодо правового регулювання захисту прав людини і громадянина органами внутрішніх справ. 17 липня 2007 року в цій країні було підписано

профільний Закон РБ «Про органи внутрішніх справ Республіки Білорусь», у нормах якого чітко не врегульовано підстави і порядок застосування органами внутрішніх справ заходів державного примусу, а саме: огляду особи, її речей, транспортних засобів; вилучення документів, предметів і речей; тимчасового обмеження або заборони руху транспортних засобів і доступу громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти. Великим недоліком вказаного Закону є відсутність норм щодо повноважень органів внутрішніх справ у сфері обігу зброї та боєприпасів [40]. Тож можна стверджувати, що наявність таких прогалин ніяк не може сприяти якісному захисту прав людини органами внутрішніх справ і особливо при застосуванні заходів адміністративного примусу.

В цілому, ідентичні недоліки та прогалини можна спостерігати з нормативних актах переважної більшості пострадянських країн. Не є винятком Республіка Молдова та Туркменістан. Так, у нормах Закону Республіки Молдова "Про поліцію" чітко не передбачено основи захисту особи від протиправних посягань та попередження і припинення правопорушень [41], а Закон "Про органи внутрішніх справ Туркменістану" чітко не передбачає принципи організації забезпечення громадського порядку та безпеки дорожнього руху [42] тощо.

Зазначимо, що в Україні теж є певні недоліки у вітчизняній нормативно-правовій базі. Так, наприклад, адміністративне законодавство у сфері обігу зброї та приватної детективної діяльності не є остаточно сформованим, що не дозволяє повною мірою використовувати потенціал органів внутрішніх справ для охорони й захисту прав громадян у цих сферах суспільних відносин. При цьому на сьогодні контрольна діяльність МВС України за дотриманням дозвільної системи має суто підзаконне й відомче правове регулювання та визначається Положенням про дозвільну систему за постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 576 та відповідною Інструкцією за наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622,

що не узгоджується з вимогами законності, фактично обмежує права громадян на зброю без достатньої законної підстави. А тому, виходячи із зарубіжної практики адміністративно-правового регулювання, постає за доцільне окреме законодавче закріплення такого напрямку правозахисної діяльності міліції України як контроль за дотриманням дозвільної системи і провадженням охоронної діяльності, а також формуванням відповідної функціональної, організаційної, кадрової і матеріально-фінансової основи виконання таких повноважень.

Варто також означити деяку неоднозначність з позицій захисту прав громадян надавання поліції Молдови права входити у жилі помешкання громадян з 6 до 22 години з метою контролю дотримання ними паспортних правил як за п. 17 ч. 1 ст. 12 Закону Республіки Молдова "Про поліцію" [41]. По-перше, право входити до жилих приміщень навряд чи можна розглядати в якості головного інструменту контролю за дотриманням паспортних правил, тому у даному разі надання поліції такого права не є сумірним поставленим правоохоронним задачам. А по-друге, адміністративне законодавство Республіки Молдова не містить виключного переліку підстав проникнення поліції до житла, що може призводити до порушення прав громадян у діяльності правоохоронних органів. Тому в інтересах захисту прав громадян, у тому числі права на приватність, доцільним постає обмеження права поліції входити у жилі помешкання або за згодою самих громадян, або за рішенням суду і лише у чітко законодавчо визначених випадках, коли це відповідає меті захисту прав громадян [151].

Отже, якщо вказані недоліки у наведених нормативно-правових актах не буде якнайшвидше усунуто, це може призвести до порушень прав людини і громадянина під час застосування заходів адміністративного примусу.

Що стосується законодавства країн континентальної Європи, слід зазначити, що тут, як і в країнах загального права, в основу поділу правопорушень покладено не ступінь суспільної небезпеки, а тяжкість по-

карання за скоєну дію чи бездіяльність. У цих країнах поліція лише виявляє правопорушення, але ніколи не приймає рішення щодо правопорушників. Для цього існують спеціальні органи – магістрати, префекти, поліцейські трибунали тощо [78].

В. О. Січкара зазначає, що такі країни як Німеччина, Австрія, Швеція, США та Великобританія, Канада і Австралія у своїх нормативно-правових актах закріплюють положення, які чітко визначають правові основи діяльності поліції та закріплюють на законодавчому рівні що профілактичний напрямок є домінуючим. Натомість як поліція Ізраїлю, Єгипту, держав Латинської Америки і постсоціалістичних країн Європи та Азії дотримуються переважно репресивних заходів охорони правопорядку й захисту прав громадян [143, с.11].

Отже, на основі проведеного аналізу приходимо до висновку, що першочерговим завданням для нашої країни на шляху реформування правоохоронної системи та системи захисту прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу, необхідно провести роботу щодо спрямування діяльності поліції на попередження, припинення та усунення порушень прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина на засадах верховенства права та пріоритету прав людини.

Що стосується міжнародних стандартів дотримання прав людини в діяльності поліцейських органів, то на сьогоднішній день склалася певна система міжнародного законодавства, що охоплює правові норми і стандарти у зазначеній сфері. Такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти про економічні, соціальні і культурні права, а також громадянські і політичні права, положення Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, Європейська конвенція з прав людини тощо, ратифіковані Україною та мають пріоритетне значення з огляду на практичне забезпечення їх здійснення. Щодо діяльності поліції у сфері захисту прав людини, то у міжнародно-правових документах стандарти

поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення або окреслюючи конкретні шляхи імплементації в національне законодавство концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень [111].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, приходимо до висновку, що правовою основою діяльності поліції у різних зарубіжних країнах, як правило, є конституції відповідних країн, закони та певні правові акти. У кожній окремій країні вказаний орган може мати різну назву, зокрема поліція, міліція, органи внутрішніх справ та ін. У своїй діяльності вказані органи усіх розвинених країн Європи керуються також головним правовим принципом – основні права людини є найвищою цінністю держави, більше того, це найбільша загальноцивілізаційна цінність, їх наявність є обов'язковою, а дотримання є неухильним. Законодавство європейських країн також передбачає обов'язковість принципу верховенства права, а його дотримання є неухильним. Окрім цього, сучасний міжнародний досвід щодо забезпечення прав людини характеризується посиленням уваги до етичних аспектів управлінської діяльності поліції під час застосування заходів адміністративного примусу.

Діяльність поліцейських органів, яка відповідає етичним стандартам та нормам закону, є важливою складовою реформування суспільства, що задекларували своїм наміром забезпечення демократії, створення соціальної держави, заснованої на захисті прав людини як найвищої цінності в такій державі, рівності осіб перед законом, законності та верховенстві права і закону. Наше суспільство знаходиться на стадії змін, а заявлені наміри

державних органів щодо реформування правоохоронних органів у вищезазначеному напрямку слугування особі та суспільству є показником значних змін у суспільному ставленні до ролі органів внутрішніх справ та індикатором загального позитивного сприйняття демократичних цінностей такого суспільства «в стадії змін». Правоохоронні органи демократичного суспільства, які функціонують на основі правових принципів, визнають, що права людини мають бути захищені через дотримання принципу верховенства права, і тільки на підставі реального застосування цього принципу правоохоронні органи можуть ефективно здійснювати свою правоохоронну функцію.

Окрім цього, на сьогоднішній день в Україні досить актуальним є питання удосконалення вітчизняного адміністративного законодавства щодо особистої участі громадян у правоохоронній діяльності в державі шляхом ефективної співпраці з поліцією, у нормах якого необхідно передбачити форми, засоби та умови вказаної участі, при цьому обов'язково враховуючи позитивний досвід розвинених зарубіжних країн, де захист прав громадян здійснюється на основі принципу верховенства права, з дотриманням усіх деонтологічних та етичних вимог, які встановлені до органів внутрішніх справ.

3.2. Шляхи удосконалення поліцейської діяльності щодо забезпечення прав людини

Загальновизнано, що рівень довіри до правоохоронних органів в Україні є критично низьким вже протягом багатьох років. Але останнім часом він сягнув свого мінімуму за весь період незалежності. Це сталося через масштабну непрофесійність міліціонерів, застосування ними зброї та насильства проти мирних демонстрантів під час подій у Києві та інших

містах у листопаді 2013 – лютому 2014 рр., корупцію на усіх рівнях і небажання міліції бути відкритою та прозорою для громадського контролю структурою. Негативне ставлення населення до людей у міліцейській формі також обумовлено численними випадками зловживання ними повноваженнями під час виконання своїх службових обов'язків, зокрема, непоодинокими є випадки катування затриманих, застосування психологічного тиску й залякування під час розслідування злочинів, навмисне невиконання гарантій підозрюваного, обвинуваченого, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Отже, одним із термінових завдань державної влади у 2015 році стало проведення реформи органів внутрішніх справ. Саме Національна поліція є найбільш численним правоохоронним органом, і саме з представниками поліції пересічний громадянин потенційно може мати велику кількість контактів з приводу захисту його прав та законних інтересів.

Тому вкрай важливо радикально реформувати цей вид правоохоронних органів, передусім, з огляду на встановлення законодавчих гарантій прав людини під час здійсненні правоохоронцями заходів з охорони публічного порядку, а також мінімізувати можливість використання загонів спеціального призначення для насильницького розгону масових політичних акцій та мирних демонстрацій, а слідчих – для політичних переслідувань.

Пріоритетом розвитку сучасного демократичного суспільства є забезпечення прав людини. Захищати основні свободи та підтримувати суспільний порядок і загальний добробут у демократичному суспільстві за допомогою політики та практики, які є законними, гуманними і відповідають загальнолюдським цінностям, є головним вектором розбудови правової держави.

Загалом демократія в суспільстві тримається на двох засадах: верховенстві закону та забезпеченні прав людини. Тому основними задачами правоохоронної діяльності з підтримки правопорядку в демократичному

суспільстві є демократичний характер здійснення прав людини та забезпечення правопорядку на основі верховенства закону [5].

У будь-якій правовій демократичній державі найвищу соціальну цінність становлять права людини, які закріплюються в міжнародно-правових актах та конституціях конкретних держав. Так, у ст. 2 Загальної декларації прав людини проголошено: «Кожній людині надаються усі права і свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи посадового становища, майнового або іншого стану» [51].

В Україні права людини закріплюються в Основному Законі держави – Конституції України. Стаття 3 Конституції України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [69]. Саме на забезпечення і повну реалізацію цих прав має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у правоохоронній сфері [165].

Проблеми забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України та Національної поліції зокрема в різні часи ставали предметом дослідження багатьох відомих учених: А. Антоновича, О. Бандурки, К. Левченка, О. Мартиненка. Проведені дослідження дали змогу виявити масштаби негативних наслідків у сфері забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ у контексті сучасної складної економічної ситуації в Україні. Беручи до уваги відомі дослідження, можна говорити про гостру потребу в подальшій розробці вищезгаданих соціально-правових проблем, виходячи з сучасних реалій українського суспільства [14].

Побудова правової держави, проголошена ст. 1 Конституції України, потребує глибоких перетворень у сфері соціально-політичних відносин у суспільстві, що передбачає вдосконалення діяльності правоохоронних органів як одного з гарантів забезпечення успішної реалізації вказаних процесів [69]. Як відомо, органи внутрішніх справ України здійснюють

державний захист громадян та їх законних інтересів. Крім того, Міністерство внутрішніх справ є одним із основних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки України, яка формує збалансовану державну політику та проводить комплекс узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у політичній, економічній, соціальній, військовій, прикордонній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах від внутрішніх і зовнішніх загроз [44]. Незважаючи на виключну важливість для держави і суспільства функцій, на сьогодні система управління органами внутрішніх справ є недосконалою для їх ефективного виконання. Наслідками цього є загроза національній безпеці держави; перетворення МВС України в орган, який діє нижче власних можливостей; розбалансування правоохоронної системи; ускладнення криміногенної ситуації; плинність персоналу, відсутність у його роботі вмотивованості та створення корупційної атмосфери.

Створення незалежної України стало результатом втілення багатовікових традицій державотворення українського народу. Але її подальша розбудова пов'язана з розв'язанням складних політичних, економічних, соціальних і правових проблем. Однією з них є реорганізація державної влади, вдосконалення системи і структури органів, які її представляють.

Органи внутрішніх справ України, що є частиною державної виконавчої влади, на сьогодні за своєю організацією та діяльністю не повною мірою відповідають вимогам соціально-політичної, економічної та криміногенної ситуації в країні [14].

Питання необхідності реформування правоохоронних органів набуло надзвичайної гостроти. Національній поліції, основними завданнями якої є забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення публічного порядку; захист власності від злочинних та

кримінальних протиправних посягань; участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам тощо, за даними Інституту соціології Національної академії наук України за 2013 рік, повністю довіряли лише 0,8 % опитаних [33].

Згідно з опитуванням, у 2014 році українці визнали найбільш корумпованою судову владу (66 %), за нею слідують: правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), освітня система (43 %), бізнес (36 %), військова сфера (28 %), ЗМІ (22 %), релігійні інституції (21 %), громадські організації (20 %) [28].

Маємо зазначити, що в ті часи суспільна думка зводилася до того, що міліція практично не забезпечувала виконання покладених на неї завдань.

Тому постало питання реформування органів внутрішніх справ України. Необхідність реформування системи МВС, узгодження її із суспільними потребами й можливостями держави визначалася з перших років незалежності України й досить широко декларувалася. Було розроблено кілька концепцій реформування, які не були реалізовані, бо ці керівні документи не містили чітких положень щодо реалізації згаданих пріоритетних засад у правоохоронній сфері, недостатньо відповідали концептуальним завданням, визначеним у програмних документах проведення адміністративної реформи, корекції правоохоронної політики країни, а також не враховували особливостей поточного стану економіки, державного управління, розвитку громадянського суспільства [14].

Сьогодні в період повної перебудови органів державної служби в Україні реформування ОВС, їх інтеграції у систему правоохоронних органів країн світу виникає необхідність у вдосконаленні процесу оперативно-службової діяльності української поліції, вдосконалення процесу підготовки персоналу, здійсненні вагомих реформ у правовому регулюванні професійної діяльності, матеріальному та соціальному забезпеченні співробітників

поліції.

Для досягнення даних цілей доцільно використовувати зарубіжний досвід, у першу чергу тих країн, які функціонують за принципом правової держави, мають високорозвинені суспільні цінності, чітко визначені правові системи та досконалі механізми реалізації правових норм. Через це є досить актуальним процес забезпечення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ щодо співробітництва з правоохоронними органами інших країн у сфері боротьби з тероризмом, транснаціональною злочинністю, міжнаціональними конфліктами, торгівлею людьми, незаконною міграцією, злочинами, пов'язаними із незаконним обігом наркотичних засобів. Таким чином, набуває актуальності питання дослідження сфери діяльності поліцейських органів та професійної підготовки співробітників поліції у високорозвинених країнах та можливість використання позитивного досвіду у процесі професійної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ України, вирішення даної проблеми має важливе значення для процесу реформування органів внутрішніх справ України [68].

Поліцейські органи розвинених країн світу в наш час постійно покращують якість своєї діяльності. Особливо це стосуються змісту та напрямів роботи. Процес реформування поліцейських органів постійно спрямовується на зміну пріоритетів в їх діяльності – з державної орієнтації на суспільну (запровадження моделі *community policing*), тобто орієнтація діяльності поліцейських органів на надання послуг населенню у сфері правопорядку. Теоретичною основою її є сервісне обслуговування населення органами поліції, яка перебуває на службі населення, забезпечуючи безпеку кожного громадянина. Актуальність даного процесу реформування полягає в тому, що традиційні напрями діяльності поліцейських органів на сьогоднішній день вже не відповідають вимогам сучасного суспільства, яке постійно розвивається. Так, наприклад, Д. Грін визначає, що значна частина підрозділів поліції відчуває інформаційний голод, не може чітко визначити

проблему. Доволі часто працівникам поліції не вистачає адміністративної та культурної еластичності для миттєвої реакції на зміну обстановки [166].

Зарубіжний досвід нормативного забезпечення діяльності поліцейських органів передбачає, що Закон про поліцію, який широко застосовується у світовій практиці західних країн, встановлює чіткі правові рамки для здійснення поліцейськими своєї діяльності. Постійна турбота про забезпечення прав людини визначає мету діяльності поліції, а також її компетенцію, надаючи у її розпорядження ряд інструментів належної безпеки і порядку.

У цьому відношенні поліцейський закон визначає межі поліцейської відповідальності, а також чітко установлює співвідношення між різними органами і найбільш суттєвими складовими частинами комплексу забезпечення виконання поліцейських завдань: керівних осіб і службовців поліції, а також громадян та їх об'єднань. Крім того, у цьому законі передбачено владні повноваження, цілі, обов'язки та відповідальність служб і службовців поліції, що забезпечують не лише правову безпеку громадян, а й самих службовців поліції. Передбачено обов'язок координації співпраці між підрозділами і службами поліції. Нарешті, Закон передбачає певні аспекти правової процедури у разі порушення службовцями поліції своїх повноважень, правову допомогу, що пов'язана з такими випадками, а також негативні наслідки, що можуть виникати для поліцейських у результаті такої діяльності поліції.

Приписи щодо поліції мають розглядатися у світлі принципу поділу влади. Хоча такий закон і містить конкретні повноваження поліції, проте вони не мають права порушувати згаданий принцип і втручатися в діяльність судової гілки влади на різних рівнях реалізації права, тобто при розгляді, ухваленні рішення про правовий спір, а також його виконання.

Ми також підтримуємо позицію, що нормативно-правове забезпечення діяльності поліцейських підрозділів у своїй основі має містити норми

міжнародного та національного законодавства та основні принципи демократичної держави, сприяти захисту прав і свободи громадян країни. Також вважаємо за доцільне усі норми права у сфері поліцейської діяльності уніфікувати в один нормативний акт.

Основним завданням поліції є забезпечення правової безпеки громадян. Це забезпечується, з одного боку, через наголос на нормах, що передбачають застосування до громадян заходів примусу, і з іншого – підкреслюючи, що застосування примусу поліцією допускається лише за передбачених законом передумов у межах її завдань [158].

Правоохоронні органи багатьох країн узяли на озброєння і сьогодні активно реалізують так звану модель Community Policing, що є синтезом традиційних тактик боротьби зі злочинністю та участі громадськості у цій роботі. Community Policing, по суті, стала новою філософією поліцейської діяльності, за якою поліція сформована згідно з принципом децентралізації її структури, діє на проактивній основі в тісній співпраці з громадянами, спільно визначаючи проблеми та розв'язуючи їх [167]. Відповідно до цієї моделі відбулися зміни в роботі з персоналом поліції. Дослідження переконують, що за такої концепції підвищується задоволеність поліцейських своєю роботою, позитивно змінюється мотивація їхньої праці, розширюється роль працівників поліції в суспільстві, поліпшуються взаємини як між самими поліцейськими, так і між поліцейськими й громадянами [14].

Послуги створюють умови для нормального або більш ефективного функціонування усіх учасників ринку, забезпечуючи повсякденний комфорт, підвищуючи якість життя в суспільстві, сприяючи збільшенню вільного часу та звільненню основних видів діяльності від виконання функцій обслуговування виробництва та забезпечуючи його нормальне функціонування [110]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 241–243].

Тому, створюючи нормативно-правову базу функціонування

української поліції, законодавець має вимагати, щоб діяльність поліції базувалася на об'єктивних підставах і наголошувати, що їх застосування має бути викликано абсолютною необхідністю. Законодавець має належною мірою роз'яснити конкретні дії службовців поліції, що обмежують права і свободи громадян, і обмежити такі дії у часі. Необхідно якомога гармонійніше регулювати співвідношення між компетенцією та повноваженнями поліції і, до певної міри, з огляду на здійснення керівних повноважень у межах поліції. Однак така гармонізація не нівелює специфічні риси кожного з видів поліцейської діяльності. Вона є лише важливим і ефективним інструментом оптимізації співпраці і координації зусиль між різними підрозділами системи поліції.

В теорії поліція – це професійний, висококваліфікований, збройний орган правового порядку, який призначений для захисту прав, безпеки громадян та їх майна. Її основними завданнями є захист прав громадян, запобігання скоєнню злочину, репресія (припинення) злочину, розкриття злочину, дотримання громадянами правового порядку, переслідування правопорушників, а також забезпечення захисту майна і надання допомоги громадянам у кризових ситуаціях. У разі необхідності поліція може вжити спеціальні заходи або залучити на оперативному рівні інші спецслужби органів правового порядку.

Поліція є основою стабільності у державі та безпекою громадян. На неї ніхто не може чинити тиск, а та особа чи посадовець, яка намагається чинити на неї тиск, погрожує чи заставляє її робити те, що протирічить її прямим функціям, підпадає під негайний арешт та кримінальну відповідальність. У разі протиправних дій з боку працівника поліції – він притягується до цивільної або кримінальної відповідальності – залежно від правопорушення, яке він скоїв [162].

Взаємовідносини між поліцією і правами людини базуються на поняттях «захист» та «дотримання». Як би це банально не звучало для

сучасних працівників міліції – майбутніх поліцейських, захист прав людини – це одна з основних функцій поліції. Вона робить це у найбільш загальному вигляді через підтримання суспільного порядку таким чином, щоб населення могло користуватися усіма категоріями прав людини. Порушення суспільного порядку зменшує або взагалі унеможливорює здатність держави забезпечувати права людини.

Окрім того, частково через функціонування поліцейських структур держава здійснює своє правове зобов'язання щодо захисту конкретних прав людини, наприклад, права на життя.

В тому, що стосується «дотримання», то поліцейські повинні дотримуватися прав людини під час виконання своїх службових обов'язків. Іншими словами, оскільки захист прав людини є функцією поліції, вимога дотримуватися прав людини визначає способи, за допомогою яких поліція має виконувати свої функції.

Позитивним аспектом у співвідношенні між поліцейською діяльністю та правами людини є те, що вимога дотримуватися прав людини безпосередньо пов'язана з виконанням функцій поліції. Так, наприклад, права людини захищаються законом, а поліція слідкує за виконанням закону – запобігання або викриття злочину, підтримка суспільного порядку, захист прав людини. Ефективна робота поліції в даному випадку полягає у виконанні нею своїх функцій і дотриманні прав людини. Порушення прав людини, порушення закону заради здійснення «правоохоронних» заходів не можна вважати ефективною роботою поліції, якими б не були досягнуті при цьому результати. Якщо поліція порушує закон заради його здійснення, то вона не зменшує рівня злочинності, а лише збільшує його [162].

У міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають

обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення або окреслюючи конкретні шляхи імплементації в національне законодавство концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень [112].

З огляду на специфіку діяльності поліції і для спрямування її в потрібному напрямку 17 грудня 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Кодекс поведінки з підтримання правопорядку, який безпосередньо регламентує поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, використання тортур, заборони актів корупції тощо, тобто встановлює основні вимоги до формування поліції в демократичному суспільстві [135].

Діяльність Національної поліції України має спиратися на міжнародно-правові та європейські стандарти поліцейської роботи, здобутки світового поліцейського співтовариства. Це такі принципово важливі документи, як Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» та «Європейський кодекс поліцейської етики» Комітету Міністрів Ради Європи. Обидва ці документи об'єднують виключно позитивне ставлення до прав і свобод людини в контексті саме поліцейської діяльності. У першому документі звернуто увагу на те, що для повного забезпечення прав людини та її основних свобод, гарантованих Європейською конвенцією про права людини, основною умовою є наявність мирного суспільства, що користується перевагами порядку та громадської безпеки. У Декларації про поліцію зазначено, що всезагальне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини і основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав і основних свобод людини. Вкрай важливе значення має положення, зазначене в Європейському кодексі поліцейської етики: «... поліція повинна дотримуватися суб'єктивного права, включаючи права і свободи людини, і не здійснювати довільних чи

протиправних дій. Це є основоположним для правової держави і для предмета діяльності поліції в умовах демократії» [134].

Робота поліції пов'язана з виявленням та припиненням правопорушень, конфліктів тощо, що потребує кваліфікованості, рішучості та водночас обережності, твердої принциповості, значного фізичного та інтелектуального напруження. Адже будь-які помилки здатні завдати серйозної моральної та матеріальної шкоди суспільству, дотримання ж норм прав людини створює основу формування у працівників міліції впевненості щодо справедливості своєї справи, спонукає їх до вдосконалення своєї майстерності. Щоб діяльність міліції була більш результативною та ефективною, потрібно детально регламентувати її за допомогою аналізу міжнародно-правових актів, в яких закріплено діяльність правоохоронних органів, шляхом імплементації відповідних норм в українське законодавство, переймати міжнародний досвід та застосовувати його на практиці [15].

Таким чином, особливості діяльності Національної поліції із забезпечення прав і свобод людини визначаються засобами та методами цієї діяльності, які залежать від рівня соціально-економічного та політичного розвитку країни і завдань забезпечення її національної безпеки.

Але в сучасних умовах ефективного забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування органів внутрішніх справ, зокрема гуманізацію діяльності міліції та підвищення її авторитету, побудову відносин між міліцією і народом на засадах партнерства, удосконалення форм, методів та засобів забезпечення прав і свобод людини тощо [38].

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ з питань утвердження та забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина, свідчить про те, що загалом вони відповідають Конституції України, однак мають й певні прогалини, які

необхідно усунути для створення дієвого механізму утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Серед актуальних завдань підвищення ефективності діяльності ОВС щодо захисту прав і свобод людини постає проблема удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу. Доцільно зазначити, що вони не повною мірою послідовні і, що дуже важливо, недостатньо адаптовані до сучасних соціальних реалій. Зокрема, вони характеризуються неконкретним визначенням завдань, функцій, повноважень ОВС щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. У чинних нормативно-правових актах нерідко виявляються суперечності між затвердженою на сьогодні державою правовою політикою у сфері забезпечення прав і свобод людини та праворегулюючим інструментарієм втілення її в життя [95].

Зазначимо, що основним напрямком у процесі становлення сучасного правового та демократичного суспільства є забезпечення процесу дотримання та захисту прав людини. Процес захисту усіх прав та свобод, а також підтримання публічного порядку, безпеки та загального добробуту в нинішньому демократичному суспільстві здійснюється переважно за рахунок політико-правових методів, що мають відповідати основним загальносуспільним цінностям, та виступають рушійною силою у процесі побудови правової держави.

Зауважимо, що поліцейська діяльність взагалі та застосування поліцейських заходів зокрема мають базуватися не неухильному дотриманні прав людини. Для працівників поліції захист прав людини є одним із основних завдань у процесі надання поліцейських послуг. Все це здійснюється з метою підтримання публічного порядку та безпеки таким чином, щоб населення могло користуватися усіма категоріями прав людини. Порухення публічного порядку нівелює здатність Національної поліції до забезпечення прав людини.

Загалом діяльність підрозділі Національної поліції із захисту прав і свобод людини як важливої умови забезпечення національної безпеки держави буде відповідати вимогам ефективності за умов належного її законодавчого, організаційного та наукового забезпечення. Також маємо зазначити, що стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію» регламентує застосування поліцейськими вогнепальної зброї. Взагалі її зміст є доволі детальним та в загальних аспектах відображає міжнародні стандарти в цій сфері, зокрема «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» ООН від 1990 року.

Так, у ч. 7 статті цілком вірно вказано, що поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою за таких обставин, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу.

Проте деякими своїми положеннями вказана стаття надає поліцейським надмірні повноваження щодо застосування вогнепальної зброї та не відповідає вже цитованому положенню її частини 7. До прикладу, у ч. 4 статті визначено виняткові випадки, коли поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю. Серед них є декілька, які, на наш погляд, створюють небезпеку для прав людини.

Йдеться про пункт 5 вказаної частини статті, що дозволяє застосовувати вогнепальну зброю «для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти». А також про пункт 3 частини 6, яким дозволяється поліцейському застосовувати зброю без попередження, «якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу».

Наголосимо, що тяжкий та особливо тяжкий злочин, згідно з Кримінальним кодексом України, далеко не завжди поєднаний з насильством. Отже, сам по собі факт скоєння особою тяжкого та особливо

тяжкого злочину є недостатнім для розгляду його в якості обґрунтування для застосування зброї. Але головним є те, що обидві цитовані підстави суперечать не лише принципу пропорційності (адже вони надають поліцейському право застосовувати вогнепальну зброю до осіб, які не мають зброї та не вчиняють насильницькі дії), а й суперечать цілям застосування зброї, визначеним у ч. 7 статті. Крім того, застосування у вказаних випадках зброї може спричинити шкоду життю та здоров'ю випадкових людей.

Усе вищевказане стосується також і ч. 13 розглядуваної статті, що нею встановлюється таке: «поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил». Є очевидним, що для подання сигналу тривоги або виклику допомоги вогнепальна зброя підходить менш за все, адже навіть через постріли в повітря може бути завдано шкоди життю або здоров'ю людей.

Наприклад, вимогам правової визначеності не відповідає положення ч. 3 статті 30 Закону, де після вказівки на те, що поліція має право застосовувати заходи, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом та Законом «Про Національну поліцію», з незрозумілої причини встановлено, що поліція «для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами». Цим вноситься зайва розпорошеність до правового регулювання повноважень поліції, створюється ґрунт для колізій та труднощів під час тлумачення, що в результаті негативно впливатиме на дотримання прав і свобод людини.

Таким чином, неоднозначно або нечітко викладені норми Закону стосовно гарантування прав і свобод людини мають бути або виправлені у законодавчому порядку або скориговані практикою свого застосування.

Основні засади практичного застосування Закону в частині реалізації поліцейськими своїх владних повноважень тільки починають формуватися. Дещо згодом будуть ухвалені й перші судові рішення вищих судових

інстанцій щодо тлумачення його норм у найбільш спірних ситуаціях.

Поза тим, є вкрай важливим, щоб підзаконні акти МВС та Національної поліції відповідали приписам Закону, в не спотворювали зміст його норм на користь вузьковідомчих інтересів, тим самим нівелюючи всю суть реформи.

У статті 42 Закону надано вичерпний перелік усіх видів поліцейських заходів впливу. А в ч. 3 статті 43 Закону, де визначено порядок застосування вказаних заходів, встановлено, що «вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення».

Ця норма є занадто небагатослівною та недостатньою на тлі міжнародних стандартів, визначених відповідними актами ООН.

Передусім, не розкрито зміст принципу пропорційності та диференціації застосування заходів примусу, що полягає в описі співвідношення ступеня примусу, які дають ті чи інші заходи, перелічені у статті 42 Закону, з метою, яка передбачена Законом для застосування цих заходів. Так, згідно зі стандартами ООН (ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 1979 року), будь-якій особі, уповноваженій державою на охорону правопорядку, заборонено застосовувати таку силу, що не є співмірною законній меті, яку треба досягти.

Також відсутні в Законі важливі положення, передбачені п. 4, 5 «Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» ООН від 1990 року.

Наприклад, у Законі немає чітко визначеного положення про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними.

До того ж відсутньою є й вимога щодо стриманості під час застосування поліцейськими заходів примусу, яка визначається ступенем

небезпечності правопорушення та тією законною метою, що має бути досягнута застосуванням заходів примусу.

Не зазначено в Законі й те, що примус має застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму.

Вищезазначені невідповідності міжнародним стандартам можуть призвести до зловживання поліцейськими заходами примусу, а також до складнощів для потерпілих під час захисту своїх прав внаслідок порушення поліцейськими порядку застосування заходів примусу.

Висновки до розділу 3

Аналіз законодавства західноєвропейських держав показує, що надзвичайно велика увага приділяється дотриманню органами влади принципу верховенства права. Там право не ототожнюється із законом, а права людини визнаються загальноцивілізаційною цінністю. У законодавстві виділяється два суб'єкта права: народ, який має первинні, природні, суверенні права, та держава, яка має щодо народу похідну, функціональну правосуб'єктність. Держава не створює і не змінює право, вона лише надає йому формальної означеності. Щодо діяльності поліції, то принципи її діяльності, як правило, визначені підзаконними правовими актами і спрямовані вони на додержання поліцейськими високого рівня обслуговування населення та надання якісних консультацій. Поліцейський має бути ввічливим, толерантним та охайним. Усе це сприяє якісному захисту прав та свобод людини.

Роблячи порівняльний аналіз щодо здійснення захисту прав та свобод людини, приходимо до висновку, що у переважній більшості країн цю функцію виконує поліція (в окремих країнах збереглася назва «міліція»).

Також можна констатувати, що повноваження та функції у сфері захисту прав людини теж подібні. Наприклад, можна спостерігати певну ідентичність у організаційно-правових засадах організації діяльності поліції, які закріплені у положеннях відповідного адміністративного законодавства у переважній більшості пострадянських держав.

Зазначимо, що в Україні теж є певні недоліки у вітчизняній нормативно-правовій базі. Так, наприклад, адміністративне законодавство у сфері обігу зброї та приватної детективної діяльності не є остаточно сформованим, що не дозволяє повною мірою використовувати потенціал органів внутрішніх справ для охорони й захисту прав громадян у цих сферах суспільних відносин. При цьому на сьогодні контрольна діяльність МВС України за дотриманням дозвільної системи має суто підзаконне й відомче правове регулювання та визначається Положенням про дозвільну систему за постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 576 та відповідною Інструкцією за наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622, що не узгоджується з вимогами законності, фактично обмежуючи права громадян на зброю без достатньої законної підстави. А тому, виходячи із зарубіжної практики адміністративно-правового регулювання, є доцільним окреме законодавче закріплення такого напрямку правозахисної діяльності міліції України як контроль за дотриманням дозвільної системи і провадженням охоронної діяльності, а також формуванням відповідної функціональної, організаційної, кадрової і матеріально-фінансової основи виконання таких повноважень.

Першочерговим завданням для нашої країни на шляху реформування правоохоронної системи та системи захисту прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу необхідно провести роботу щодо спрямування діяльності поліції на попередження, припинення та усунення порушень прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина на засадах верховенства права та пріоритету прав людини. Правовою

основою діяльності поліції у різних зарубіжних країнах, як правило, є конституції відповідних країн, закони та певні правові акти. У кожній окремій країні вказаний орган може мати різну назву, зокрема поліція, міліція, органи внутрішніх справ та ін. У своїй діяльності вказані органи усіх розвинених країн Європи керуються також головним правовим принципом – основні права людини є найвищою цінністю держави, більше того, це найбільша загальноцивілізаційна цінність, їх наявність є обов'язковою, а дотримання неухильним. Законодавство європейських країн також передбачає обов'язковість принципу верховенства права, а його дотримання є неухильним. Окрім цього, сучасний міжнародний досвід із забезпечення прав людини характеризується посиленням уваги до етичних аспектів управлінської діяльності поліції під час застосування заходів адміністративного примусу.

Зарубіжний досвід нормативного забезпечення діяльності поліцейських органів передбачає, що Закон про поліцію, який широко застосовується у світовій практиці західних країн, встановлює чіткі правові рамки для здійснення поліцейськими своєї діяльності. Постійна турбота про забезпечення прав людини визначає мету діяльності поліції, а також її компетенцію, надаючи у її розпорядження ряд інструментів належної безпеки і порядку. Нормативно-правове забезпечення діяльності поліцейських підрозділів у своїй основі має містити норми міжнародного та національного законодавства та основні принципи демократичної держави, сприяти захисту прав і свободи громадян країни. Також вважаємо за доцільне усі норми права у сфері поліцейської діяльності уніфікувати в один нормативний акт.

Основним напрямком у процесі становлення сучасного правового та демократичного суспільства є забезпечення процесу дотримання та захисту прав людини. Процес захисту усіх прав та свобод, а також підтримання публічного порядку, безпеки та загального добробуту в нинішньому демократичному суспільстві здійснюється переважно за рахунок політико-

правових методів, що мають відповідати основним загальносуспільним цінностям та виступають рушійною силою у процесі побудови правової держави.

Зауважимо, що поліцейська діяльність взагалі та застосування поліцейських заходів зокрема мають базуватися не неухильному дотриманні прав людини. Для працівників поліції захист прав людини є одним із основних завдань у процесі надання поліцейських послуг. Все це здійснюється з метою підтримання публічного порядку та безпеки таким чином, щоб населення могло користуватися усіма категоріями прав людини. Порушення публічного порядку нівелює здатність Національної поліції до забезпечення прав людини.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації здійснено теоретичне узагальнення наукових поглядів та систематизовано авторські погляди на сутність проблеми дослідження. Це зумовило нове вирішення наукового завдання дослідження, що полягає у наданні дієвих пропозицій, спрямованих на забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією.

Зокрема було сформульовано низку підсумкових узагальнень, які конкретизовано в таких висновках:

1. Визначено, що сучасні європейські демократичні держави, формуючи власну законодавчу базу, в її основу закладають фундаментальні положення щодо дотримання та захисту прав людини, адже у кожній демократичній країні людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права та свободи знаходяться під захистом держави. Зазначено, що порушення прав людини вважається недопустимим ні за яких умов і ні за яких обставин. Практика показує, що у деяких випадках допустиме обмеження прав і свобод людини, але це можливо лише тоді, коли така норма передбачена нормативно-правовими актами певної країни і вони не суперечать нормам міжнародного права. Права людини стовідсотково дають можливість визначити рівень суспільного розвитку тієї чи іншої держави. В Україні дотримання фундаментальних прав людини та конституційних прав громадянина, в сучасних надзвичайно складних умовах, слід вважати таким, що підлягає удосконаленню, особливо враховуючи євроінтеграційні процеси та процеси реформування вітчизняного законодавства.

2. Зазначено, що в системі правоохоронних органів України, що реалізують повноваження із забезпечення прав людини, особливе місце займає Національна поліція, що пов'язано передусім з їх правоохоронним статусом як центрального органу виконавчої влади, який служить

суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Механізм захисту прав є більш ширшим поняттям, оскільки він охоплює усі можливі дії при захисті прав. Поняття «механізм реалізації людиною права на захист» є дещо вужчим, оскільки елементом механізму захисту прав є реалізація людиною права на захист. Тобто механізм реалізації права людини на захист є частиною механізму захисту прав. Таким чином, можна стверджувати, що ці поняття є тісно взаємопов'язаними, але вони не є тотожними. Акцентовано увагу на необхідності реформування Національної поліції та приведення її діяльності до європейських стандартів але з урахуванням потреб українського суспільства, ментальності нації, рівня правової свідомості і правової культури громадян та з використанням позитивного досвіду діяльності поліції щодо захисту прав людини розвинених зарубіжних країн.

3. Уточнено сутність поняття адміністративного примусу, під яким необхідно розуміти застосування спеціально-уповноваженими суб'єктами до осіб, чітко визначених нормами адміністративного права, заходів адміністративного впливу (незалежно від волі осіб), що має на меті забезпечення публічної безпеки та порядку в суспільних відносинах шляхом превенції та припинення правопорушень. Таке визначення характерне також для адміністративного примусу, який використовується в діяльності Національної поліції України.

4. Визначено поняття превентивного поліцейського заходу як вимоги морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, що дозволяє попереджати та не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і публічну безпеку за різних надзвичайних обставин. Аргументовано необхідність відокремлення понять поверхневого огляду та обшуку. Так, необхідно чітко визначити, механізм проведення візуального огляду салону та багажника транспортного засобу під час такого превентивного поліцейського заходу як поверхнева перевірка. Перш за все необхідно

визначити, чи може уповноважений працівник поліції, здійснюючи поверхневий огляд транспортного засобу, вимагати надання доступу до салону та багажного відділення транспортного засобу. Обґрунтовано необхідність виключення п. 7 ст. 30 ЗУ «Про Національну поліцію» проникнення до житла чи іншого володіння особи. Оскільки, на нашу думку, даний захід не має превентивного характеру, оскільки таке активне втручання у приватну власність є заходом реагування.

5. Визначено, що поліцейські заходи примусу входять до системи заходів адміністративного примусу і безпосередньо пов'язані з превентивними поліцейськими заходами. Превентивні поліцейські заходи передують заходам примусу. Зазначено, що застосування поліцейських заходів примусу можливе лише за наявності достатніх, передбачених законом обставин. Це важливо з точки зору забезпечення прав громадян, до яких вони застосовуються. Наголошено на необхідності доповнення ЗУ «Про Національну поліцію» нормою про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними; та визначення того, що поліцейські заходи примусу мають застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму.

6. Узагальнено зарубіжний досвід забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу. Зроблено висновок, що правовою основою діяльності поліції в усіх розвинених зарубіжних країнах є конституція відповідної країни, а професійна діяльність вказаного органу побудована на основі принципу, який визначає, що основні права людини є найвищою цінністю держави, їх наявність є обов'язковою, а дотримання є неухильним. Встановлено, що сучасний міжнародний досвід забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу характеризується посиленням уваги до етичних аспектів управлінської

діяльності поліції. З'ясовано також, що захист прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу у розвинених зарубіжних країнах здійснюється на основі принципу верховенства права, з дотриманням усіх деонтологічних та етичних вимог, які встановлені до підрозділів Національної поліції та їх персоналу, а також з дотриманням вимог міжнародних стандартів. Щодо вітчизняної нормативно-правової бази, яка регулює діяльність та повноваження поліції, то обґрунтовано, що вона потребує якнайшвидшого завершення реформування з урахуванням сучасних подій, які відбуваються в державі, та потреб громадян України.

6. Визначено, що для усунення прогалин у законодавстві України щодо нормативно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина, їх правових гарантій, а також діяльності Національної поліції щодо їх забезпечення, назріла необхідність у розробленні та прийнятті Закону України “Про органи внутрішніх справ”; доповненні та внесенні змін до Конституції України з метою визначення принципів діяльності органів виконавчої влади, зокрема Національної поліції, щодо забезпечення прав та свобод людини, процедуру їх забезпечення, порядок відновлення. Важливим аспектом у процесі усунення прогалин у національному законодавстві має стати адаптація нормативно-правових актів МВС України відповідно до міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / Авер'янов В. Б., Бояринцева М. А., Кресіна І. А., Лук'янець Д. М. та ін. ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Наукова думка, 2007. – 587 с.

2. Адміністративне право зарубіжних країн : курс лекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072058730/pravo/administrativne_pravo_zarubizhnih_krayin

3. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.2vg.ru/istoriya_i_istoricheskie_lichnosti/administrativnij_primus_v_pravoohoronnij_i8.html

4. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/istorija/page,10,159525-Adm-n-strativniiy-primus-v-pravoohoronn-iy-d-yal-nost-m-l-c-v-Ukra-n.html>

5. Актуальні задачі органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини та громадянина на сучасному етапі соціально-політичного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referatus.com.ua/pravoznavstvo-rizne/aktualni-zadachi-organiv-vnutrishnih-sprav-shodo-2/>

6. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : монографія. – К. : Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. – 139 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2723/Antonovych_Ukraina_v_mizhnarodnii_systemi_zakhystu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

7. Балтаг Д. Общая теория права в вопросах и ответах : учеб. пособ. / Д. Балтаг. – Кишинев : Изд-во Академии полиции «Штефан чел маре», 2001. – 137 с.
8. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності поліції : дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Бандурка. – Х., 1994. – 155 с.
9. Бахрах Д. Н. Административное принуждение в СССР, его виды и основные тенденции развития : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук / Д. Н. Бахрах. – М., 1972. – 45 с.
10. Бахрах Д. Н. Виды административного принуждения / Д. Н. Бахрах // Ученые записки ВНИИСЗ. Вып. 5 : Проблемы совершенствования законодательства об административной ответственности. – 1965. – С. 91–98.
11. Бахрах Д. Н. Советское законодательство об административной ответственности / Д. Н. Бахрах. – Пермь, 1966. – 193 с.
12. Бахрах Д. Н. Советское законодательство об административной ответственности : учеб. пособ. / Д. Н. Бахрах. – Пермь, 1969. – 334 с.
13. Безсмертний Е. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук / Е. О. Безсмертний. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – 155 с.
14. Бесчастний В. Міжнародний досвід у діяльності міліції України / В. Бесчастний. – Віче. – № 24. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viche.info/journal/1780/>
15. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. М. Гаращук та ін. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
16. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – К., 2004. – 401 с.
17. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – К.

: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

18. Братко С. І. Види поліцейських заходів, що застосовуються Національною поліцією України / С. І. Братко // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». – № 2 (2). – 2017. – С. 18–21.

19. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

20. Васецький В. Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) / В. Ю. Васецький // Часопис Київського ун-ту права. – 2009. – № 2. – С. 16–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25065/03-Vasetsky.pdf>

21. Васильченко О. П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні / О. П. Васильченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/406-konstytutsiyno-pravovyyu-mekhanizm-zabezpechennya-pryntsypu-rivnosti-prav-i-svobod-lyudyny-ta-hromadyany-na-v-ukrayini-vasylchenko-o-p>

22. Види та покоління прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/8-188121.html>

23. Витрук Н. В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод / Витрук Н. В. ; под ред. Б. Н. Топорнина // Конституционный статус личности в СССР. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 195–196.

24. Волинка К. Проблема збереження прав і свобод особи в Україні / Катерина Волинка / К. Волинка // Людина і політика. – 2000. – № 1. – С. 64–68.

25. Генезис прав людини Офіційний сайт Уповноваженого Верховної

ради з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>

26. Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3-х кн. / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – LXIV; 1747 с.

27. Горобцов В. О. До історії конституційного закріплення права громадян України на інформацію / В. О. Горобцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://weareukrainians.com/our-publications/on-line-publikatsiyi/do-istoriyi-konstitutsiy-nogo-zakriplennya-prava-gromadyan-ukrayini-na-informatsiyu>

28. Громадські організації – найменш корумпована інституція в Україні – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidanua.org/2013/07/hromadski-orhanizatsiji-najmensch-korumpovana-institutsiya-v-ukrajini-doslidzhennya/>

29. Гусаров С. Захист прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України / С. Гусаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/29205/%D1>

30. Дашо Т. Ю. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / Т. Ю. Дашо // Актуальні проблеми держави і права. – № 3. – С. 310–315.

31. Дембіцька С. Л. Про гарантії дотримання законності при застосуванні адміністративного примусу / С. Л. Дембіцька // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 02 (8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/286-pro-harantiyi-dotrymannya-zakonnosti-pry-zastosuvanni-administratyvnoho-prymusu-dembitska-s-l>

32. Добрянський С. П. Конституційно-правове забезпечення основоположних прав людини: можливості удосконалення / С. П. Добрянський [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://otherreferats.allbest.ru/law/00202521_0.html

33. Довіра до міліції – нижче плінтуса // Високий замок. – 2013. – 18 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/ukraine/122710>.

34. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / В. М. Дубінчак. – К., 2010. – 20 с.

35. Еропкин М. И. Административно-правовая охрана общественного порядка / М. И. Еропкин, Л. Л. Попов. – Л. : Лениздат, 1973. – 328 с.

36. Еропкин М. И. Правовые основы организации и административной деятельности советской милиции : дисс. ... канд. юрид. наук / М. И. Еропкин. – М., 1956. – 189 с.

37. Жарий О. К. Властивості заходів адміністративного попередження / О. К. Жаркий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/62378/57927>.

38. Загуменна Ю. О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України / Ю. О. Загуменна // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 382.

39. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

40. Об органах внутренних дел Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 17.07.2007 г. № 263-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2007. – № 173. – 2/1360.

41. О полиции : Закон Республики Молдова от 18.12.1990 г. № 416-XII // Мониторул Официал ал Р. Молдова. – 2002. – № 17–19.

42. Об органах внутренних дел Туркменистана : Закон Туркменистана

от 21.05.2011 г. № 195-IV // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 2011. – № 2 (1004).

43. Про Національну поліцію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

44. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

45. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. О. Заросило. – К., 2002. – 19 с.

46. Зеленко В. Л. Вопросы теории и практики применения милицией мер административного пресечения правонарушений : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / В. Л. Зеленко. – К., 1975. – 22 с.

47. Игитов В. И. Административно-правовые и общественные меры воздействия в области охраны общественного порядка : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / В. И. Игитов. – М., 1965. – 16 с.

48. Іванникова В. В. Адміністративний примус: суть та визначення / В. В. Іванникова // Вісник Луганського ДУВС. – № 2. – 2011. – С. 190–197.

49. Історія ідеї прав людини. Теорія трьох поколінь прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/11993/12065/>.

50. Калашник В. С. Глумачний словник сучасної української мови / уклад. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко ; за ред. доктора філол. наук, проф. В. С. Калашника. – Х. : Белкар-книга, 2005. – 800 с.

51. Качуренко Ю. К. Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи /

упоряд. Ю. К. Качуренко. – 2-ге вид. – К., 1992.

52. Ківалов С. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. – Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – 462 с.

53. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навчально-методичний посібник / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – 312 с.

54. Ківалов С. В. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. коментар / Ківалов С. В., Харитонов Є. О., Харитонов О. І. та ін. ; за ред. С. В. Ківалова, О. М. Пасенюка, О. І. Харитонової. – К. : Правова єдність, 2009. – 656 с.

55. Ключниченко А. П. Меры административного принуждения, применяемые милицией (Особенности. Классификация. Системовыражение) : учеб. пособие. – К., 1979. – С. 19–26.

56. Коваль Л. Адміністративне право України : курс лекцій / Л. Коваль. – К. : Основи, 1994. – 154 с.

57. Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні / Д. В. Ковінько // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2011. – № 2. – С. 47–51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npnau_2011_2_12.

58. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

59. Коліушко І. Поняття адміністративного примусу потребує ґрунтовного переосмислення Право України : юридич. журн. № 4 / І. Коліушко, О. Банчук. – К. : Книжк. друк. наук. кн., 2010. – С. 307–313.

60. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник /

Колпаков В. К., Кузьменко О. В. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

61. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.

62. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Комзюк Анатолій Трохимович. – Х., 2002. – 408 с.

63. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / А. Т. Комзюк ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 345 с.

64. Комзюк А. Т. Європейські підходи у законодавчому закріпленні адміністративно-правового статусу Національної поліції України / А. Т. Комзюк // Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу. – № 2. – 2016. – С. 75–81.

65. Комзюк А. Т. Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України / Комзюк А. Т., Іншин М. І., Музичук О. М. та ін. ; за заг. ред. Комзюка А. Т., Іншина М. І. – ОШ, 2010.

66. Комзюк А. Т. Напрямки розвитку адміністративного права України в контексті пріоритетного забезпечення прав і свобод людини і громадянина / А. Т. Комзюк // Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 2 (53). – С. 206–215.

67. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.

68. Кондратьєв Я. Ю. Ефективність поліцейської діяльності у контексті настанов Європейського кодексу поліцейської етики / Я. Ю. Кондратьєв, Ю. І. Римаренко // Науковий вісник НАВСУ. – 2003 – № 3. – С. 3–11.

69. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України" № 2222-IV від 8.12.2004 р. : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с. – (Серія

видань "Офіційний документ").

70. Коренев А. П. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая : учебник / А. П. Коренев. – 3-е изд. – М. : Моск. акад. МВД России ; Щит-М, 2000. – 304 с.

71. Коренев А. П. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая : учебник / под ред. А.П. Коренева. – 3-е изд. – М. : Щит-М. – 450 с.

72. Крапивін Є. Особистий огляд та поверхнева перевірка : експертний аналіз / Є. Крапивін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://police-experts.info/2016/05/18/inspection/>.

73. Крегул Ю. І. Права і свободи людини : навч. посіб. для студентів вузів / Крегул Ю. І., Ладиченко В. В., Орленко О. І. – К. : Книга, 2004. – 288 с.

74. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>

75. Криштанович М. Діяльність ОВС щодо захисту прав і свобод людини як важлива умова забезпечення національної безпеки України / М. Криштанович // Науковий вісник. – 2013. – Вип. 12 «Демократичне врядування». – С. 34–38.

76. Криштанович М. Ф. Из опыта административной и профилактической деятельности органов внутренних дел Украины по обеспечению национальной безопасности / М. Ф. Криштанович // Вестник государственного и муниципального управления. Культурно-просветительский и образовательный журнал (г. Орел. РФ). – 2014. – № 1. – С. 186–195.

77. Ктіторов М. О. Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення та забезпечення їх реалізації в діяльності ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. О. Ктіторов. – Ірпінь., 2009. – 19 с.

78. Лошицький М. В. Деякі аспекти організаційно-правових засад діяльності поліції зарубіжних країн / М. В. Лошицький // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 6-1. – Т. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_2/40.pdf.

79. Лунеев А. Е. Советское административное право : учебник / под ред. проф. Лунеева А. Е. – М., 1968.

80. Лутковська В. Генезис прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>.

81. Малинин А. М. Латинско-русский словарь / сост. А. М. Малинин. – М. : Гос. изд-во ин. и нац. словарей, 1961. – 764 с.

82. Манохин В. М. Советское административное право : курс лекций / В. М. Манохин. – Саратов, 1968. – 215 с.

83. Манохин В. М. Советское административное право : учебник / В. М. Манохин. – М. : Юрид. лит., 1977. – 541 с.

84. Мармазов В. Є. Принципи правоохоронної діяльності відповідно до Європейської конвенції з прав людини та практика Європейського суду з прав людини / В. Є. Мармазов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25109/48-Marmazov.pdf?sequence=1>

85. Мельник Р. С. Забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Мельник Роман Сергійович. – Х., 1999. – 211 с.

86. Мінка Т. П. Актуальні питання застосування національною поліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї / Т. П. Мінка // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. – 2015. – № 4. – С. 24–28.

87. Мораренко І. В. Засоби реалізації адміністративно-правового

примусу / Мораренко І. В. // Південноукраїнський правничий часопис. – № 4. – 2009. – С. 163–165.

88. Мотовиловкер Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Мотовиловкер Е. Я. ; науч. ред. Баев О. Я. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 136 с.

89. Назаренко Г. В. Уголовное право. Общая часть : курс лекций / Г. В. Назаренко. – М. : ОСЬ-89, 2005. – 256 с.

90. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» : науково-практичний коментар / кол. авт. – Х. : Право, 2016. – 178 с.

91. Небрат О. О. Деякі аспекти застосування адміністративного примусу при здійсненні охорони громадського порядку / О. О. Небрат // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 465–470.

92. Негодченко О. В. Деякі аспекти удосконалення системи управління органами внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини / О. В. Негодченко // Вісник Донецького ін-ту внутр. справ МВС України. – 2002. – № 4. – С. 48–56.

93. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини ОВС: організаційно-правові засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Негодченко. – Х., 2004. – 21 с.

94. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України : монограф. / О. В. Негодченко. – Д. : Поліграфіст, 2002. – 416 с.

95. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : монографія / О. В. Негодченко. – Д. : Вид-во Дніпроп. ун-ту, 2003. – 448 с.

96. Негодченко О. В. Організаційно-правові проблеми захисту прав і свобод громадян при провадженні у справах про адміністративні проступки /

О. В. Негодченко // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. – 2002. – № 4. – С. 139–146.

97. Небеська М. С. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / М.С. Небеська. – Х., 2011. – 20 с.

98. Новіков В. Правове регулювання адміністративної діяльності органів внутрішніх справ / В. В. Новіков, Р. Сопільник // Наукові записки Львівського ун-ту бізнесу та права. – 2008. – № 2. – С. 1–9.

99. Нуркаева Т. Н. История, теория и практика прав человека : курс лекций / под ред. Т. Н. Нуркаевой. – Уфа : Восточный ун-т, 1998. – 90 с.

100. Огородник О. Г. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принцип законності в Україні / О. Г. Огородник // Право України. – 2008. – № 6. – С. 15–17.

101. Ознобишин Н. Н. Искусство рукопашного боя / Н. Н. Ознобишин. – СПб. : Всемирная литература, 1988. – 292 с.

102. Олексюк Н. Закон України «Про Національну поліцію» – загрози окремих його норм / Н. Олексюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/noleksyuk/article/18568.aspx>

103. Ортинський В. Л. Управління в органах виконавчої влади України : навч. посіб. / В. Л. Ортинський, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 296 с.

104. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийняті резолюцією VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками від 7 вересня 1990 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників поліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ : Українсько-Американське Бюро захисту прав людини, 1996. – С. 35–39.

105. Остапенко О. І. Адміністративне право : навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. – К. : Правова єдність, 2008. – 536 с.

106. Остапенко О. І. Кваліфікація адміністративних правопорушень / О. І. Остапенко. – Львів : Львівський ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2000. – 173 с.

107. Павловский Р. С. Советское административное право : учебник / под ред. Р. С. Павловского. – К., 1986. – 400 с.

108. Павліченко В. М. Поняття та види адміністративного припинення адміністративних правопорушень / В. М. Павліченко // Право і Безпека. - 2012. - № 2. - С. 64-68.

109. Пейн Т. Права людини : монограф. / Т. Пейн ; пер. з англ. І. Савчак. – Львів : Літопис, 2000. – 48 с.

110. Плакида С. І. Сутність поняття послуга: теоретичні аспекти / С. Плакида // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 241–243.

111. Плугатар Т. А. Діяльність міліції щодо дотримання міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини / Т. А. Плугатар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/1592/%CF>.

112. Плугатар Т. А. Сутність механізму адміністративно-правового регулювання діяльності міліції України / Т. А. Плугатар // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 741-744 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_119.

113. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/116-vf-pogorilko-konstitutsijne-pravo-ukrayini.html>

114. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. ; за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-те вид.,

перероб. і доопр. – К. : Ліра-К, 2012. – 576 с.

115. Погребиська А. О. Теоретичні підходи до визначення поняття адміністративного примусу / А. О. Погребиська // Митна справа. – 2014. – Спеціальний випуск. – С. 292–297.

116. Погребиська А. О. Проблемні питання щодо застосування превентивних поліцейських заходів / А. О. Погребиська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/MS_2015_5%282%29__16

117. Полищук А. А. Особенности реформирования украинской полиции в контексте соблюдения прав человека / А. А. Полищук // Право и Политика. – 2015. – № 3. – С. 302–306.

118. Поліщук А. О. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції / А. О. Поліщук // Публічне адміністрування в сфері внутрішніх справ : матеріали круглого столу : збірник наукових праць (14 травня 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 289–291.

119. Поліщук А. О. Окремі аспекти щодо визначення адміністративного примусу в діяльності Національної поліції / А. О. Поліщук // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ : збірник наукових праць. – 2017. – № 1(81). – С. 54–59.

120. Поліщук А. О. Особливості методів діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав людини / А. О. Поліщук // Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення // Матеріали другої звітної Міжнародної науково-практичної конференції (5 березня 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 226–229.

121. Поліщук А. О. Права людини та їх місце в сучасному демократичному суспільстві / А. О. Поліщук // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2. – Т. 2. – С. 88–90.

122. Поліщук А. О. Проблемні питання щодо застосування

превентивних поліцейських заходів / А. О. Поліщук // Митна справа. – 2015. – № 5. – С. 221–227.

123. Поліщук А. О. Теоретичні підходи до визначення поняття адміністративного примусу / А. О. Поліщук // Митна справа. – 2014. – Спеціальний випуск. – С. 292–297.

124. Поняття адміністративного примусу потребує ґрунтовного переосмислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://e-works.com.ua/work/6769_Ponyattya_administrativnogo_primysy_potrebye_gryntovno_pereosmislennya.html???history=0&pfid=1&sample=21&ref=2

125. Попов Л. Л. Управление. Гражданин. Ответственность. Сущность, применение и эффективность административных взысканий / Попов Л. Л., Шергин А. П. – Л. : Наука, 1975. – 251 с.

126. Права – це те, чим наділена кожна людина: всі люди мають рівні права, включаючи людей з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://te.20minut.ua/Vid-Chytachiv/prava--tse-te-chim-nadilena-kozhna-lyudina-vsi-lyudi-mayut-rivni-prava-10566177.html>

127. Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку. затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 р. // ЗП УРСР. – 1991. – № 3. – Ст. 18.

128. Правова характеристика припинення адміністративних правопорушень та види заходів адміністративного припинення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9686/>

129. Припинення адміністративних правопорушень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://works.tarefer.ru/3/100104/>

130. Прокопенко В. В. Заходи адміністративного попередження, які застосовуються митними органами / В. В. Прокопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/35.pdf>.

131. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / О. С. Проневич. – Х., 2011. – 36 с.

132. Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти / М. Рагозін. – Донецьк : Вид-во «Донбас» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iem.donntu.edu.ua/doc/soz/ragozin_uchim_demokr/part51.htm

133. Рекомендація Rec(2001)10 Комітету Міністрів країнам-членам Ради Європи від 19 вересня 2001 року за Європейським кодексом поліцейської етики та коментар до неї (прийнята Комітетом міністрів Ради Європи на 765-му засіданні заступників міністрів).

134. Римаренко Ю. І. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку : документально-джерелознавчий довідник / упоряд. : Я. Ю. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. – К., 2002. – С. 38–39.

135. Римаренко Ю. І. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / Ю. І. Римаренко. – К. : КНТ, 2006. – 740 с.

136. Рябов Ю. С. Административно-предупредительные меры: Теоретические вопросы / Ю. С. Рябов. – Пермь, 1974. – 81 с.

137. Самогуга А. В. Особисті права і свободи людини у США та їх захист поліцією : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / А. В. Самогуга. – Одеса, 2007. – 19 с.

138. Сафронов С. О. Поняття превенції злочинів та її співвідношення з однорідними поняттями / С. О. Сафронов // Белорусская цифровая библиотека. Рубрика «Теория права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.by/portalus/modules/theor>

139. Севрюгин В. Е. Проблемы административного права : учебное пособие / В. Е. Севрюгин. – Тюмень : ТВШ МВД РФ, ТГУ, 1994. – 110 с.

140. Семенов В. С. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. // Права людини : збірник документів / уклад.

В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 155–159.

141. Серегин А. В. Советский общественный порядок и административно-правовые средства его укрепления : учеб. пособие / А. В. Серегин. – М., 1975. – 194 с.

142. Січкарь В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. О. Січкарь. – Ірпінь, 2007. – 20 с.

143. Січкарь В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. О. Січкарь. – Ірпінь, 2008. – 196 с.

144. Січкарь В. О. Забезпечення прав і свобод людини в адміністративних правовідносинах / В. О. Січкарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/1076.pdf>.

145. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с

146. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/176/5776.html>

147. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/69961-1-lyudina-osoba-gromadyanin-sprvvdnoshennya-ponyat.html>.

148. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Теорія держави, теорія демократії, права людини, теорія права, основні типи правових систем світу (загальне порівняльне правознавство) : підручник для вузів / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001 . – 655 с.

149. Скопненко О. І. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. :

О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

150. Соболев В. О. Права людини у діяльності міліції : навчальний посібник / В. О. Соболев. – Х., 2006.

151. Соколенко О. Зарубіжний досвід захисту прав громадян у діяльності поліції / О. Соколенко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2013. – С. 28–31.

152. Старуха Б. І. Роль органів внутрішніх справ в забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини та громадянина / Б. І. Старуха // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 30. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.30/part_1/13.pdf.

153. Старуха Б. І. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / Б. І. Старуха // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 30. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1922/1/РОЛЬОРГАНІВВНУТРІШНІХСПРАВУЗАБЕЗПЕЧЕННІПРАВ.pdf>

154. Тарасов И. Т. Очерк науки полицейского права / Тарасов И. Т., проф. Имп. Моск. ун-та. – М. : Печатня С. П. Яковлева, 1897. – 718 с. – репринтная копия.

155. Тіماشов В. О. Формування і закріплення інституцій прав і свобод людини в Україні (VI–XVII століття) / В. О. Тіماشов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 4 (69) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/4\(69\)/uazt_2013_4_26.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/4(69)/uazt_2013_4_26.pdf).

156. Турута О.В. Становлення і розвиток ідеї прав і свобод людини в Україні / Турута О. В., Дубина Н. А. // Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – Ч. 2. – С. 212–227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_2/6.pdf.

157. О полиции : Федеральный закон РФ от 07.02.2011 г. № 3-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2011. – № 7. – Ст. 900.

158. Федченко О. Структура поліцейських органів держав ЄС та правове регулювання їх діяльності / О. Федченко // Актуальні проблеми управління та службово-оперативної діяльності органів внутрішніх справ у сучасний період розвитку державності України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 26 жовт. 2007 р. – К. : МП Леся, 2008. – С. 72–77.

159. Фролов О. С. Принципи застосування сили і вогнепальної зброї / О. С. Фролов // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. – 1997. – № 1. – С. 95–100.

160. Фролов О. С. Проблеми правового регулювання та практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук / О. С. Фролов. – Х., 2000. – С. 21–22.

161. Фролов О. С. Способи та форми попередження про намір застосування сили / О. С. Фролов ; редкол. В. В. Глазунов (головн. ред.) та ін. // Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління : зб. наук. праць. – Вип. 3. – Запоріжжя : РВП «Видавець», 1997. – С. 123–125.

162. Що таке міліція, поліція та жандармерія і яка між ними різниця? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://italawguide.at.ua/blog/shsho_take_milicia_policija_ta_zhandarmeria_i_jaka_mizh_nymy_riznytsja/2012-02-28-37

163. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : Изд во Ленингр. ун-та, 1976. – 285 с.

164. Яременко В. В. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. Т. 3. О–Р / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2000. – 927 с.

165. Ярмакі Х.П. Забезпечення прав і свобод людини в діяльності міліції України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v35/36.pdf>

166. Greene J. Evaluating Planned Change Strategies in Modern Law Enforcement: Implementing Community-Based Policing / J. Greene // Brodeur J.P. – 1998. – P. 146–148.

167. Hauer V. D. Police in Western Europe / V. D. Hauer. – Bonn, 1992. – 82 p.

168. Crawshaw R. Introduction to the seminar on human rights and the police: human rights, the rule of law and policing. Human Rights and the Police. Seminar proceedings. Strasbourg, 6/8 December 1995. – P. 12–13.

ДОДАТОК

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

вул. Г.Кірпи, 2 А, м.Київ, 03035
Тел. 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**

2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel. +38 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

10.12.2016 № 1/8-21 На № _____ від _____

**Довідка
про використання результатів дисертації Поліщук А.О.
на тему «Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного
примусу поліцією»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Поліщук А.О. на тему «Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією» стосуються проблем правозастосовної практики, нормативно-правових актів та літературних джерел комплексно досліджено проблеми реалізації забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією. Досліджено поняття та систему прав людини та визначити їх місце в сучасному демократичному суспільстві, встановлено місце Національної поліції в механізмі забезпечення прав людини, визначено поняття за зміст адміністративного примусу в діяльності Національної поліції, охарактеризовано поліцейські заходи примусу в системі адміністративного примусу, визначено шляхи удосконалення поліцейської діяльності щодо забезпечення прав людини, що використовуються Інститутом в науково-дослідній роботі його наукових відділів в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення розвитку підприємництва та органів місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації №0115U005255) та «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Директор Інституту, професор

В.В. Галуцько

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

В.В. Галуцько

Р. 22.01.16 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
кандидата юридичних наук Поліщук А.О.
на тему «Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного
примусу поліцією»**

Комісія Інституту складала цей акт про те, що матеріали дисертації Поліщук А.О. на тему «Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем наук конституційного права, адміністративного права, та використовуються Інститутом в межах реалізації теми наукового дослідження «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495). Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Поліщук А.О. на тему «Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем наук конституційного та адміністративного права.

Завідувач випускаючого відділу
проблем публічного права,
д.ю.н., старший науковий співробітник

В.В. Ковальська

Завідувач відділу науково-правових
експертиз та законопроектних робіт

К.М. Куркова